

SDRUŽENÍ KNIHOVEN
ČESKÉ REPUBLIKY

THE CZECH REPUBLIC
LIBRARY ASSOCIATION

BIBLIOTHEKSVERBAND
DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK

ROK 2009

ISBN 978-80-86249-50-6

OBSAH

KOLOKVITIUM ČESKÝCH, MORAVSKÝCH A SLOVENSKÝCH BIBLIOGRAFŮ 2008	5
ÚVOD	7
<i>Jaromír Kubíček</i>	
K PROBLEMATICE ČESKÉ BIBLIOGRAFIE	8
<i>Jaromír Kubíček</i>	
OD SLAVOŠOVIEC PO ROŽŇAVU – PAVOL DOBŠINSKÝ	13
<i>Miloš Kovačka</i>	
PROJEKT 1 000 DOBRÝCH KNÍH = PODPORA ČÍTANIA	20
<i>Jana Amrichová</i>	
POHÁDKOVÉ A ZÁZRAČNÉ MOTIVY V KRAMÁŘSKÝCH PÍSNÍCH	24
<i>Iva Bydžovská</i>	
AUTORSKÁ ROZPŘÁVKA V PŮVODNEJ SLOVENSKEJ TVORBE PRE DETI A MLÁDEŽ OD ROKU 2000	31
<i>Tatiana Klímková</i>	
POHÁDKY V BIBLIOGRAFII KLADENSKÝCH NAKLADATELSTVÍ	34
<i>Jiří Mika</i>	
ROZPŘÁVKY V SLOVENSKÝCH KALENDÁROCH (SO ZRETELOM NA ČESKÝCH ROZPŘÁVKAROV)	37
<i>Katarína Pekařová</i>	
ŠUMAVA V BÁJÍCH A POVĚSTECH	41
<i>Libuše Straková</i>	
MARIE KUBÁTOVÁ	47
<i>Ivana Novotná</i>	
JOSEF LADA ... MALÍŘ A POHÁDKÁŘ... POHÁDKÁŘ A MALÍŘ...	54
<i>Jiřina Kádnerová</i>	
POHÁDKÁŘKA HELENA LISICKÁ	60
<i>Marie Nádvorníková</i>	
RUDO MORIC	63
<i>Katarína Benciová</i>	
ŽIVOT A DÍLO BOŽENY NĚMCOVÉ V NOVĚJŠÍ LITERATUŘE (LEGENDY A SKUTEČNOST)	67
<i>Václava Horčáková</i>	
JAROMÍR POLÁŠEK – SBĚRATEL MORAVSKOSLEZSKÝCH POVĚSTÍ, POHÁDEK A LEGEND	72
<i>Alena Hrazdilová</i>	
ROZPŘÁVKY ZLATY SOLIVAJSOVEJ ALEBO PRÍBEH JEDNEJ KNIHY	76
<i>Soňa Šváčová</i>	
MORAVSKÍ FRANTIŠKÁNI V ŽILINE	81
<i>Božena Sobolová</i>	
JÁN JESSENIUS	85
<i>Anna Kuciaiová</i>	
„PRINIESLI NÁM POZNATKY A SKŮSENOSTI...“ PRÍRODNÉ A LEKÁRSKE VEDY V KOŠICKOM REGIÓNE V 30-TYCH ROKOCH MINULÉHO STOROČIA	88
<i>Ľubica Poklembová</i>	
GENIÁLNY DIZAJNÉR A MODEL Č. 14 – MICHAEL THONET	91
<i>Michaela Töröková (Garaiová)</i>	

ZPRÁVY O ČINNOSTI SDRUŽENÍ KNIHOVEN	95
ZPRÁVA O ČINNOSTI SDRUŽENÍ KNIHOVEN ZA ROK 2008	97
<i>Jaromír Kubiček</i>	
SEKCE PRO BIBLIOGRAFII	100
<i>Jiřina Kádnerová</i>	
SEKCE PRO HISTORICKÉ FONDY	108
<i>Hana Šudentová</i>	
SEKCE PRO AKVIZICI	104
<i>Aleš Brožek</i>	
SEKCE PRO REGIONÁLNÍ FUNKCE	105
<i>Lea Prchalová</i>	
SEKCE INFORMAČNÍ TECHNOLOGIE	108

KOLOKVIUM ČESKÝCH, MORAVSKÝCH A SLOVENSKÝCH BIBLIOGRAFŮ 2008*

Zvolen, 5.–7. 10. 2008

* Pozn.: některé příspěvky byly zkráceny, plné znění včetně odkazů na literaturu je uvedeno na <http://www.snk.sk>.

ÚVOD

V říjnu, měsíci slovensko-české vzájemnosti, se uskutečnilo v Krajské knihovně ve Zvolenu 11. kolokvium českých, moravských a slovenských bibliografů. Každoročně pořádaná akce vstoupila již do druhé dekády. Organizátoři zvolili pro program tři témata, když k problematice teorie bibliografie byl jen jeden vstupní příspěvek, většina aktivních účastníků si vybrala za téma pohádkovou tvorbu a tématu vzájemnosti bylo věnováno šest příspěvků, zaměřených na poznání osobností.

Jednání po společenské stránce mělo vysokou úroveň. Bylo zahájeno pozdravy primátora města, zástupce Banskobystrického kraje a představením hostující knihovny. Účastníci také shlédli Národní báňské muzeum v Banské Štiavnici a prohlédli si i město Zvolen včetně vyhlídky z cimbuří tamního zámku. Kulturní program připravila hostující Krajská knihovna i za pomoci firmy LANius z Tábora, která zvítězila ve výběru na nový SW pro tuto knihovnu.

V odborné části bibliografického kolokvia zaznělo ve dvoudenním jednání 19 příspěvků. Jsou ukázkou činnosti veřejných knihoven, jejich vztahu ke zvolenému tématu a příkladem zaujetí pro informační činnost i kulturní poslání knihoven. Jejich podstatnou část přináší tento sborník; v úplnosti včetně prezentací je možné se s příspěvkem seznámit na webu Slovenské národní knihovny – <http://www.snk.sk>.

Jako vždy, i tato ročenka přináší zprávy o činnosti Sdružení knihoven ČR za rok 2008 ve svém celku i jeho jednotlivých sekcí.

Jaromír Kubíček

K PROBLEMATICE ČESKÉ BIBLIOGRAFIE

Jaromír Kubiček

Setkávání slovenských, českých a moravských bibliografů se pořádají již drahně let, dalo by se je počítat už na dvě generace. Jde jistě o setkávání užitečná. I když máme každý z nás své představy o náplni práce, příklady, jimiž se můžeme takto vzájemně inspirovat, jsou nejen navádějící, ale také povzbuzující.

Vývoj bibliografický pracovišť v českých zemích však doznal změn, které se do bibliografické činnosti promítly. Ty tam jsou doby, kdy bibliografické soupisy sestavovala a vydávala snad každá městská knihovna. V současnosti, když některá z krajských knihoven vydá bibliografický soupis, je to událost hodná pozornosti. Co je toho příčinou? Je to automatizace knihovnických procesů se všemi personálními a ekonomickými dopady?

Vezměme Národní knihovnu ČR, o které to jistě platí. Nemůže však u ní jít o důvody ekonomické, neboť v současné době web *nkp.cz* nabízí 64 titulů vydaných publikací, ale kdyby nebylo útvaru Slovanská knihovna, soupisové práce bychom mezi nimi nenašli. Je totiž skutečností, že v posledních dvaceti letech Národní knihovna pod pojmem bibliografie rozumí jen katalogizaci a její strategie směřuje k vytváření souborných katalogů. Jistě je možné jen ocenit projekt RETROKON, kterým se přepsaly všechny záznamy v Bibliografickém katalogu do strojem čitelné podoby, stejně jako projekt sdílené katalogizace, který už má slušné výsledky díky spolupráci největších českých knihoven. Ale bibliografie přišla zkrátka. Díky důsledné katalogizační politice získal český katalogizační záznam maximalistické úrovně, přesto v porovnání s katalogizačními záznamy jiných evropských zemí (Německo, Rakousko) se mi jejich jeví jednodušší a praktičtější.

Bibliografické postavení krajských knihoven zachraňuje v jedné knihovně zpravidla jeden bibliograf nebo i pracovník jiného útvaru, který ke knihovním fondům inklinuje. V těchto knihovnách se podepsala automatizace zpravidla svou náročností na personální posílení jeho úseku. Nové činnosti správců informačních a komunikačních technologií, systémových knihovníků a podobných funkcí bylo třeba obsadit a postavení bibliografů nebylo nikdy v knihovnách tak silné, aby zpracovávání soupisů bylo pokládáno za vědeckou práci (s výjimkou úseků rukopisů a starých tisků, tedy knihovědy).

Co se týče městských knihoven v sídlech okresů, takových knihoven je sice v zemi také několik, jejichž bibliografická činnost by si zasloužila pozornost, ale možná jich nebude více než pět z těch osmdesáti. O organizované činnosti na této rovině se již nedá hovořit.

O koordinaci bibliografické práce usiluje Sekce pro bibliografii Sdružení knihoven ČR. Členové jsou svoláváni na jarní a podzimní zasedání, účastní se práce na zpracovávání společných bibliografií (v současné době

jde o edici Česká retrospektivní bibliografie), sledují bibliografickou činnost krajských vědeckých ale také akademických a muzejních knihoven, provádí se komentovaná bibliografie nové produkce tohoto úseku knihovnické práce.

Bibliografie však je vědecká práce, a tak spíš než v knihovnách, můžeme ji také hledat v publikační činnosti ústavů Akademie věd ČR nebo vysokých škol. Na jedné straně můžeme pozorovat ústup veřejných knihoven od vědeckých a výzkumných ambicí na poli bibliografie. Jistě, že v ediční činnosti těchto knihoven se stále ještě objevují zajímavé tituly, ale sporadicky. Naproti tomu společenskovedné ústavy Akademie věd si bibliografii dále pěstují. Objevují se vedle tradičních ročenek nové řady a vydávají se monograficky zaměřené soupisy, hodné pozornosti. Pro společenské vědy stále platí, že znalost dosavadní literatury a pramenů je nezbytným východiskem pro vlastní práci každého badatele, každého vědeckého pracovníka.

Zamysleme se nad jednotlivými typy bibliografie:

Souběžná česká bibliografie

Garantem je Národní knihovna ČR, ale z bibliografie se stal elektronický katalog. V jeho nabídce zadejte název, autora a dalších 15 selekčních možností, zeptáte se na konkrétní titul nebo hledaný údaj, ale co vychází průběžně v české produkci se můžete dovídat, kromě knihkupecké a to značně výběrové bibliografie, v nabídce jiných knihoven (jako MZK, VKOL), které ovšem nesledují vydavatelskou produkci celostátně, ale jen takto prezentují svůj přírůstek knihovního fondu. Jde však o relativní úplnost, když uvážíme, že mezi třemi největšími českými knihovnami a jedinými s právem úplného povinného výtisku je spolupráce ve sdílené katalogizaci a ve vzájemné kontrole v úplnosti v akvizici povinného výtisku.

Retrospektivní česká bibliografie

Sdružení knihoven navázalo na koordinační tradici českých bibliografií a rozběhlo náročnou bibliografickou práci, která má své výsledky v úseku periodik. Došlo k sestavení bibliografie novin (období 1919–1945 vyšlo 2004, období do r. 1918 vyšlo 2008) a bibliografie časopisů (období 1919–1945 vyšlo 2006, na předchozím období se pracuje).

Víme i o rozpracovaných náročných projektech, jako je *Bibliografie kramářských tisků* (srov. zprávu Ivy Stratilové, in: Sdružení knihoven ČR 2008. Brno 2008, s. 27–32), kterou připravuje Knihovna Národního muzea. Moravská zemská knihovna sestavuje bibliografii zpráv středních škol do r. 1918, jistě jsou i další knihovny, které tematické soupisy neomezují jen vlastní knihovní sbírkou. Stále se pracuje v Národní knihovně a v Knihovně AV na bohemikálním knihopisu českých a cizojazyčných tisků vydaných do roku 1800 i na bibliografii 19. století, ale možnost publikování je velká neznámá.

Personální bibliografie

Má svou tradici a stále zajímavé publikace se příležitostně objevují. K posledním takovým patří *Bibliografie Josefa Škvoreckého* (Literární akademie Praha, 2004–2005. 343 a 364 s.), kterou zpracoval kolektiv vedený Michalem Příbáním z Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Vyčerpávající, zaměřená na českou tvorbu autora i ohlasy (resp. dílo v divadle, filmu, TV, rozhlasu). Jde jen o část, když si uvědomíme, že Škvorecký emigroval do Kanady a řadu věcí napsal v angličtině.

Největším současným českým spisovatelem je Milan Kundera. Také odešel do emigrace, stal se profesorem srovnávací literatury na pařížské Sorbonně, psal romány a stal se vedle Karla Čapka nejpřekládanějším českým autorem. Žádná ze současných českých osobností neskrývá v sobě tolik paradoxních protikladů, jako právě Milan Kundera. A přesto, že jeho romány jsou vysoce hodnoceny světovou literární kritikou, česká literární kritika se s touto osobností nedokázala dosud vyrovnat. Až teprve po jeho navržení na Nobelovu cenu za literaturu v polovině osmdesátých let, uvědomili si čeští literární kritici nutnost „vyrovnání si účtů“. To mělo podobu sporu o základní hodnoty Kunderových románů. Spor proběhl v českých exilových časopisech té doby. Snad i proto jedinou Kunderovou personální bibliografií je práce Glenna Branda: *Milan Kundera : an annotated Bibliography* (New York-London, Garland Publishing 1988. 133 s.) – budí obdiv, do kolika jazyků bylo překládáno Kunderovo dílo.

Mimořádnou pozornost vzbudila nedávno vydaná práce *Karel Klostermann (1848–1923) : soupis díla* (Jihočeská vědecká knihovna České Budějovice a Nová tiskárna Pelhřimov, 2008. 241 s.), kterou zpracovaly Tamar Pršíňová a Libuše Straková. Jde nejen o bibliografii, ale přetiskuje i zajímavé biografické statě, ilustrační doprovod a tisk samotný z ní dělá pívabnou knížku. Je důkazem zásady „sice méně, ale kvalitně“.

Personálie českých básníků a prozaiků souběžně zpracovává Ústav pro českou literaturu AV ČR a je přístupná na <http://www.ucl.cas.cz>. Databáze vznikala od poloviny minulého století a představuje nejrozsáhlejší zdroj informací a je průběžně aktualizovaná. Přesto vydávání personálních bibliografií osobností české a světové kultury má stále svůj význam.

Souběžná oborová bibliografie

Bibliografie dějin Českých zemí je tradiční ročenkou, která vychází od roku 1904 (s několika mezerami) péčí Historického ústavu AV ČR a poslední svazek je přehled tištěné produkce knih a časopisů za rok 2000. Cenná je spolupráce jak s Historickým ústavem SAV, tak s Herder-Institutem v Marburgu, a to nejen ve výměně záznamů, které se vzájemně vztahují (v jedné zemi se publikují a týkají se země zpracování), ale Herder-Institut v Německu vydává výběr z knih a článků o české a slovenské historii v ročence od roku 1996. Narůstá rozsah, za posledních 10 let se zdvojnásobil. Aktuálnost je známá bolest této řady, ale při tak rozsáhlé excerpci

a redakční práci je pochopitelná. Ocenit můžeme i elektronickou verzi, která je kumulací záznamů od roku 1990.

Ústav soudobých dějin AV ČR je vydavatelem *Bibliografie českých/československých dějin 1918–2004*, která zachycuje literaturu vydanou od r. 1990, zatím do r. 2004. Podrobnou zprávu podala iniciátorka těchto prací Věra Břeňová v širším přehledu *Dějiny Česko-slovenska v bibliografiích* (srov. Sdružení knihoven ČR. Brno 2007, s. 109–113) a záměr se realizoval zejména její zásluhou.

Samostatné ročenky *Bibliografie památkové péče* vydává knihovna Národního památkového ústavu v Praze. Každý svazek má okolo 1 000 záznamů, a tak časový odstup kolem 7 let od vydaných excerpovaných zdrojů je ke škodě aktuálnosti vcelku jednoduché, ale užitečné informační pomůcky.

Zatím co rozsáhlejší bibliografie hledají cestu jak zkrátit bibliografický popis s cílem snížení finančních výdajů, je tradiční přehled *Komeniologická literatura za rok* (poslední je 2007, vydaný v srpnu 2008) vydávaný Národní pedagogickou knihovnou Komenského příkladem dokonalého servisu pro komeniology svými podrobnými anotacemi.

Uvedený výběrový přehled staví na tradici a snad i jistotách, že v tomto směru je možné počítat s pokračováním.

Kde bychom mohli vidět novou oblast pro bibliografii, je digitalizace knihovních dokumentů. Od roku 2000 je digitalizace zařazena do programu Ministerstva kultury ČR Veřejné informační služby knihoven (VISK) a paměťové instituce podávají projekty na reformátování monografií i periodik nejprve na mikrofilmy, nyní má přednost digitalizace, tedy skenování a zpřístupnění internetem. Vedle dosavadních knihoven s několika málo tituly digitalizovaných periodik se objevují již slibné projekty knihoven s většími objemy, k nimž patří v současné době Národní knihovna ČR a Městská knihovna v Praze, které uspěly s náročnými projekty u tzv. Norských fondů.

Pro bibliografii představuje digitalizace novou etapu jejího vývoje (srov. D. KATUŠČÁK, Súčasný stav formovania stratégie digitalizácie na Slovensku, in: 2. kolokvium knihovnícko-informačních pracovníků zemí V4+. Brno 2008, s. 30–42).

Změna spočívá z pojetí bibliografie jako nauky i praktické činnosti popisu a soupisů dokumentů ve skutečnost, že bibliografický záznam se stává součástí popisovaného elektronického dokumentu, plných textů. Proces digitalizace má tři základní fáze – skenování jako fáze technická včetně grafické úpravy, popis dokumentů – zpracování metadat, a konečně zpřístupnění.

Fáze zpracování metadat je poměrně jednoduchá. V zásadě jde o tři vrstvy popisu: název periodika, data o ročníku a stranách u periodika, resp. autoritativní záhlaví, název a impresum u knih. V SW systému KRAMERIUS se objevují i snahy o uvádění dalších údajů u periodik, a to autor a název článku (u projektu Česká digitální matematická knihovna řešeným Knihovnou AV ČR).

Klasický bibliografický přístup při digitalizaci je v práci Univerzitní knihovny v Poznani. Spočívá v tom, že k vybraným titulům periodik, které pro svůj obsah mají charakter národního kulturního bohatství, zpracují analytický úplný rozpis a ten vydají tiskem jako klasickou bibliografii. Signatury každého záznamu takové bibliografie jsou provázány do metadat a zpřístupnění digitalizovaných periodik z datového úložiště/serveru by mělo být snadné. Bibliografie sama je pak dobrým vodítkem po obsahu. Z polského podnětu přistoupila i Moravská zemská knihovna k vydávání obdobné edice Rejstříky moravského tisku a jistě v každém regionu jsou vzácné tituly periodik, který by si takový výjimečný přístup zasloužily.

Pro bibliografii by se mělo stát předmětem úvah i propojení tištěných bibliografií článků s digitalizovanými bázemi plných textů. Odvážné představy o tom, že když digitalizace se stane skutečně vládní prioritou a do dvaceti let bychom mohli být pomocí digitalizačních robotů s tímto záměrem vypořádání, tak jistě se stane prioritou zpřístupnění a vyhledávání v obsahu reformátovaných textů. Načítání textů pomocí programu OCR (Optical Character Recognition) je jistě cestou, jak obsah časopisů zpřístupnit. Ale bibliografický přístup, který by umožnil signaturu záznamu uvedeném v národní bibliografii Články v českých časopisech nebo Bibliografie českých dějin přímo vyhledat, může být pro každého badatele lákavou představou.

OD SLAVOŠOVIEC PO ROŽŇAVU – PAVOL DOBŠINSKÝ

Miloš Kovačka

I. Slavošovský signál

Gemerské Slavošovce sú na svojho rodáka Pavla Dobšinského hrdé: hrdé sú predovšetkým na jeho fenomenálne folkloristické dielo, radujú sa, že práve z ich obce, z ich kraja, ktorým zo Slovenského Rudohoria – z Dobšinského predhoria malebným údolím steká Dobšinský potok, pochádza aj „muž nosiaci meno Dobšinej“, Pavol Emanuel Dobšinský: slovenský Homér, ako ho nazval často citovaný spisovateľ Ján Čajak mladší, Dobšinského nevlastný vnuk. Možno s tým súhlasí: Čajakov prívlastok je priliehavý, a sympatický je aj z iného dôvodu: mal som česť zúčastniť sa na dávnej už slávnosti v Slavošovciach: mal som česť Jána Čajaka mladšieho práve v Slavošovciach osobne vidieť: kráčal s manželkou Editou k „Rodnému domu Pavla Dobšinského“ a v rukách niesol vzácny rodinný dokument – dar rodiacemu sa regionálnemu múzeu; nadväzne som ho počúval, ako sa k Slavošovčanom prihovára a vyslovuje prímer o slovenskom Homérovi, ktorému sa dodnes medzi milovníkmi Pavla Dobšinského dostáva zaslúženého echa.

Práve Ján Čajak mladší, autor obľúbených románov a próz sa mi vynoril v myslí, keď som sa v slncom zaliatom predpoludní opäť, tentoraz 14. marca 2008, ocitol pred slavošovským rodným domom Pavla Dobšinského. Spolu so mnou – pred dnes už dávnou slavošovskou evanjelickou školou stáli desiatky – možno stovky účastníkov, medzi nimi žiaci dnešnej slavošovskej základnej školy: k Motoškovmu bronzovému pamätníku Pavla Dobšinského z roku 1928 (bolo desať rokov Československej republiky) sa kládli vence a kytice. Zaznievali verše: známa báseň Milana Rúfusa o Pavlovi Dobšinskom. Pamiatke Dobšinského vzdali pred jeho rodným domom hold nielen Slavošovce, ale i Drienčany, Matica slovenská a Slovenská národná knižnica: trikolóra strieborného venca Slovenskej národnej knižnice povieva v poryvoch marcového slnečného vánku. Mám z tej trikolóry radosť: pozdravuje Pavla Dobšinského pozdravom vďačných slovenských knižničných ustanovizní, ktoré si jeho pamiatku vpísali na najčestnejšie miesto Týždňa slovenských knižníc 2008.

Slavošovský Dobšinského deň bol bohatý: Slavošovčania milujú svojho rodáka. Nielen Dr. Milan Sajenko, budovateľ miestneho regionálneho múzea Pavla Dobšinského, ale i obecná samospráva a takrečeno celý slovenský Gemer: ako v minulosti, tak i teraz prišiel do Slavošoviec, aby načerpal síl z dávnych dobšinskovských posolstiev a odkazov.

Keď som vystupoval na tribúnu slavošovského kultúrneho domu, kde som mal predniesť jubilejnú dobšinskovskú reč, pýtal som sa sám seba: Čo dôležité – najdôležitejšie mám na historicky neobyčajne významnom, a predsa vo verejnosti prislabo rezonujúcim Dobšinského diele, v preplnenej sále podčiarknuť. Rozhodol som sa zvýrazniť predovšetkým podiel

rozprávok, ktoré zozbierali štúrovci vo „vidiekohovoroch“, totiž v slovenských nárečiach – a tým aj Dobšinského, ktorý ich prerozprával v novom spisovnom jazyku – na prekonaní regionálnych „výlučnosti“ Slovákov. Pretože Slováci si v momente historického prelomu – v čase kodifikácie spisovnej slovenčiny jasne uvedomili, že slovenská reč: kodifikovaný slovenský jazyk, všeobecne akceptovaný a uplatňovaný, môže podľa ich náhľadov prekonať tak konfesionálne, ako aj regionálne egoizmy i antagonizmy v slovenskom národe, a otvoriť tak dvere definitívnej integrácii národného života. Dobšinský k tomu prispel mimoriadne: keď spolu s Augustom Horislavom Škultétym začal pred 150-timi rokmi vydávať Slovenské povesti, publikoval v každom z vydaných zôšitov gramatické pravidlá spisovnej slovenčiny. A práve ony začali – spolu s krásnym jazykom Slovenských povestí – nastolovať v období Bachovho absolutizmu nanovo vládu slovenčiny v slovenskom kultúrnom vedomí. Slovenčinu rehabilitoval i skvelý Dobšinského literárny časopis Sokol.

II. Ozvena v gemerskom Sirku

Sirk (meno dostal podľa „horiaceho kameňa“) je ukrytý v gemerských vrško-dolinách, v malebnom údolí. Slávnostný septembrový deň tohto kraja sme s viacerými milovníkmi slovenského kultúrneho a duchovného života „predpripravili“ vlastne už počas „marcových Slavošoviec“. Boli sme presvedčení o tom, že v dobšinskovskom roku má svoje opodstatnenie aj návrat k „Dobšinskému otcovi“, Pavlovi Dobšinskému staršiemu. Aj on bol totiž „osmičkový“. Narodil sa v roku 1798 a v Sirku, na tamojšej fare, prežil najdôležitejšiu kapitolu svojho života. Aj preto nás práve Sirk vítal 27. septembra 2008 rezkým pochodmi: baníčka dychovka pred tamojším dávnym evanjelickým kostolíkom – skôr, ako kostolom ozaj len kostolíkom – rozdávala slávnostnú náladu. Aj keď z mračien „pohrozil“ dážď, predsa celý „sirkovský“ deň nespřchlo. Vkročili sme – vyslanci zo všetkých slovenských regiónov – do preplneného kostolíka, aby sme v ňom absolvovali časť programu XI. Duchovných hodnôt pre dnešok: najprv kultúrny program, po ňom služby Božie. Na kultúrnom zhromaždení nás privítala predstaviteľka obce, zástupkyňa sirkovského starostu – pri vyslovení jeho mena zhromaždenie nadšene zašumí – jeho meno je viac ako symbolické: Martin Dobšinský. Po nej vystupuje pred oltár domáca pani farárka Hrivnáková, ktorá zoširoka číta dejiny sirkovského evanjelického zboru, predstavuje mnohé sirkovské duchovné osobnosti s dôrazom na Pavla Dobšinského staršieho, váženého miestneho pána farára, ktorý v Sirku v 19. storočí ako kňaz pôsobil celých šesťdesiat rokov. Chrámové spoločenstvo pozdravujú i tí, ktorí prišli na XI. Duchovné hodnoty pre dnešok zďaleka: účastníčka z Košíc predniesla báseň Ladislava Fričovského, dedikovanú Pavlovi Dobšinskému. Po básni sa mi dostalo cti opäť o Dobšinskom prehovoriť. Ale o čom hovoriť v „kostolíku“, čo z rozhodujúcich dobšinskovských obrazov a výnimočných krokov v slovenskej kultúre vyzdvihnúť? – Nemohol som inak, ako najskôr pozdraviť Sirk, dávnou sirkovskú rodinu Pavla Dobšinského

staršieho, ktorá mala mimoriadny podiel na všetkom, čo synovi Pavlovi pomohlo prekonať údery jeho osobného osudu. Bolo ich nemálo: bola to nielen strata jeho prvej – mladučkej ešte manželky Paulíny rod. Schmidtovej, ale i dcérenky Olgy, ktorá – ťažko chorá – zomrela práve v Sirku. Nezbudnuteľne o tom všetkom, čo sa odohrávalo medzi „neбом a zemou“ či medzi „otcom a synom“, rozprávajú listy Pavla Dobšinského staršieho svojmu milovanému synovi Pavlovi, ktoré sú uložené v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine a ktorých sa zachovalo viac ako sto. Svedčia o obrovskej sile a súdržnosti dobšinskovskej rodiny, ako aj o povahe vidieckeho sirkovského života v 19. storočí. Práve z takýchto, ale i celého radu ďalších motívov som „vyskladal“ sirkovskú reč. Uvediem (azda najvýznamnejší) z nich: podčiarkol som ideálny, do slovenského osudu zamilovaný život štúrovskej mládeže. Národné ideály, ktorými zahoreli, ktorým sa obetovali, neboli žiadnym nacionalistickým rojčením, ale horúcim patriotizmom. Upozornil som na obrovskú energiu, ktorú zo seba vydávali, keď sa pripravovali prevziať zodpovednosť svoj čas, dobu, za kľúčové úlohy národného života. Predstavil som ich kolá – spoločenstvá Jednoty mládeže slovenskej, v ktorých zasadli niekoľkokrát do týždňa, aby sa vzdelávali, prezentovali sa literárnymi prácami, prekladmi zo svetových literatúr, napríklad anglickej, francúzskej alebo poľskej, vydávaním rukopisných časopisov, vrátane folkloristických, predstaveniami slovenských, ale aj inonárodných divadelných hier, spevom v spevokoloch. Charakterizoval som ich úsilia, keď budovali protialkoholické spolky miernosti. Keď sa ich spoločenstvo ad hoc, bez akejkoľvek prípravy, zmenilo na „parlament“, „zbor biskupov“, alebo „najvyššiu kráľovskú radu“, aby na svojej úrovni riešilo aktuálne, politické, právne, kultúrne, v neposlednom rade duchovné úlohy svojej doby. Všade tam sme si mohli predstaviť Pavla Dobšinského ako poslanca, biskupa alebo ako vysokého kráľovského radcu – mladého muža – už v mládeneckých rokoch pripraveného riešiť najvýznamnejšie otázky slovenského života. Energickou prácou na poste duchovného pastiera alebo učiteľa sa mu podarilo mnohé vykonať. Jeho časopis Sokol rozhýbal spiace slovenské sily, zjednocoval katolícke a evanjelické prúdy slovenského života, s určitosťou priviedol slovenské národné a kultúrne vedomie pred samotné brány 1. slovenského národného (memorandového) zhromaždenia v Turčianskom Svätom Martine, jeho stolica slovenskej reči a literatúry na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici, ktorú viedol ako profesor, vychovala desiatky slovenských študentov, jeho účasť pri založení 1. slovenského evanjelického gymnázia vo Veľkej Revúcej bola doslova nezastupiteľnou, a takou bola i jeho účasť na budovaní Matice slovenskej v Martine a fungovaní jej Výboru. Obzvlášť Dobšinského vydanie zbierok ľudových rozprávok – Slovenské povesti (1858–1861) či Prostonárodné slovenské povesti (1880–1883) prinieslo Slovensku črtu kultúrneho národa, ktorý môže byť – ak budeme mať na mysli kultúrne dedičstvo – dôstojným partnerom európskym národom a ich kultúram. To všetko Dobšinský vykonal bez vysokých politických, poslaneckých či ministerských príjmov ako

prostý vidiecky farár. Sám o zdrojoch svojho jedinečného života, ktoré mohol prijať v tých – pre Slovákov najnepravnejších časoch – vo vyššie citovaných Dejoch mládeže slovenskej napísal slová, ktoré mali v Sirku mimoriadny úspech: *Nás ale blažil život nás krásne a milo zasvietivší sa nám, čím väčšia tma panovala ešte zúkol víkol. A každý čo statnejší šuhaj prebil sa touto novou, preplával krútiavami Besnej skaly a Márgity na výslunie národného a slovenského života, bo vždy predca vychádzalo nás zo škôl a obzor náš šíril sa i rozjasnieval. Koreň a jadro nezhybnulo, vzmohlo sa. „Veľ sa preplavím ces búrky, krútiavy, ej lebo ces búrky vedie cesta slávy!“*

Sirk na všetkých, ktorí sa do tejto kedysi slávnej a známej obce prišli pokloniť pamiatke Pavlov Dobšinských, staršieho i mladšieho, zapôsobil mimoriadne. Kázeň Slavomíra Sabola, biskupa východného dištriktu Evanjelickej a. v. cirkvi, doslova podčiarkla podiel Pavla Emanuela Dobšinského na dejinných zápasoch dobra a zla, vyzdvihla jeho „hodnotový“ vklad do duchovných dejín Slovenska: bolo možné vnímať, a preto i vďačne zaznamenáť a v dobrom prijať tie kázňové myšlienky a obrazy, ktoré svedčili o kazateľových znalostiach Pavla Dobšinského a jeho diela. Nečudo, veď ako farár pôsobil v tomto istom gemerskom evanjelickom zbore, v ktorom začas ako kňaz účinkoval a rozprávky „štylizoval“ i Pavol Dobšinský. V Sirku zostala na XI. Duchovné hodnoty pre dnešok vzácna pamiatka: na dávnej fare bola odhalená pamätná tabuľa dvom Dobšinským, staršiemu i mladšiemu.

III. Zvolenské kolokvium

V dňoch 6. a 7. 10. 2008 sa na pôde Krajskej knižnice Ľudovíta Štúra konalo XI. Kolokvium českých, moravských a slovenských bibliografov. Téma: „folkloristi, rozprávkari“ bola mimoriadne inšpiratívna. Českí, moravskí a slovenskí bibliografi ju naplnili prezentáciou bohatej variety osobností, ktoré stvárnilí neuveriteľné množstvo rozprávkových príbehov, a to od „Šumavy“ až po „Tatry“, od najstarších čias až po rozprávky najnovšie, mimoriadne aktuálne v súčasných bojoch „dobra a zla“. Z prednášok kolokvia bude zostavený a na webovskej stránke Slovenskej národnej knižnice sprístupnený osobitný zborník.

Na zvolenskom kolokviu, na ktorom som mal česť predstaviť osobnosť Pavla Dobšinského, a pri tejto príležitosti prezentovať inšpiratívny – ale i polemický – podiel českej spisovateľky Boženy Němcovej na zrode Dobšinského a Škultétyho Slovenských povestí, ma mimoriadne zaujalo vystúpenie banskobystrickej bibliografky Sone Šváčovej, ktorá kriticky reflektovala jedno zo slovenských vydavateľstiev za to, že v roku 1996, keď v reedícii vydalo (v roku 1971 zošrotované) zbierku autorských rozprávok Klúč od každých dverí od Zlaty Solivajsovej (v 70. a 80. rokoch uplynulého storočia si veľa vytrpela ako zakázaná spisovateľka), zo zbierky vyradilo – doslova a do písmena „klúčový“ – rozprávku z pôvodného vydania Klúča od každých dverí: klúčovou v zbierke Solivajsovej rozprávok je nepochybne rozprávka o dube a „dubčekoch“, ktoré sa – sťa múry hradné – postavili

proti červeným tankom nivočiacim les: Slovensko, Československo, Európu. Čin editora, ktorý „dubčekovskú“ rozprávku z Klúča od každých dverí v roku 1996, v časoch slobody, v čase, v ktorom bolo možné o Dubčekovi a neslobode hovoriť slobodne, vyradil, spôsobil slovenskej knižnej kultúre a dejinám slovenských rozprávok navidomoči hanbu. Okolo edície sa odohrala dnes už azda zabudnutá polemika: Zlatu Solivajsovú však konečne treba rehabilitovať – aj preto sa Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici sa (stane sa tak v decembri 2008) v úplnom znení vydať faksimile pôvodného vydania Klúča od každých verí z roku 1971: spolu so Soňou Šváčovou nepochybujeme, že mimoriadne záslužným bude nielen faksimile, ale aj ohlásená esej prof. Milana Jurča o tvorbe Zlaty Solivajsovej.

Príbeh, ktorý vo Zvolene predstavila Soňa Šváčová, mi pripomenul osudy slovenskej ľudovej rozprávky Mataj. V tejto málo známej rozprávke je tiež esenciálne zobrazený príbeh zápasu dobra a zla: jeden z úchvatných obrazov, v ktorom dobro zvíťazí. Aj Mataj (Mátaj) v dejinách slovenskej rozprávky si užil cenzúry. V osudných rokoch „normalizácie“, v ktorých cenzúra udrela proti Klúču od každých dverí, udrela aj proti Matajovi: zakázala jeho vydanie pri prežitosti veľkej alegorickej výstavy slovenských ľudových rozprávok, ktorú pripravil Pamätník slovenskej literatúry Matice slovenskej v Martine s cieľom vyjadriť obrazný protest proti vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa a nadväznej normalizácii. Mataj – netvor, ktorý kyjakom ničil všetko, čo bolo v jeho dosahu, ktorý zo svojich obetí staval lebečné pyramídy, ktorý si podroboval čas a svet, slovom hlavný hrdina všetkého zla a všetkých „zlých“, je v tejto úchvatnej rozprávke podrobený konfrontácii s odvážnym, statočným a odhodlaným „mladým synom mlynárovým“. Mladý muž kráča do pekiel – a aj okolo hrozivého Mataja – neohrozene, aby si vymohol „dlžobný úpis“, ktorým ho jeho otec vlastnou krvou upísal „zlým mociam“ – peklu a jeho predstaviteľom. Nebojácny mladý muž v zápasoch o vytrúženie slobodu premôže nielen peklo, ale „pokorí“ i Mataja: Mataj, ktorého v pekle čaká do „žerava rozhorúčená postel“, prijme podmienky odpustenia. Na návrší zasadí vražedný kyjak, kolenačky vynáša vodu a polieva ho. Užije si pokánia v absolútnej pokore: kyjak sa napokon rozzelená, kajúci Mataj unikne peklu.

Rozprávka, Slovákom známa stáročia, bola písaná intelektom ľudového génia. Tému zápasu proti zlu predstavila jedinečne a nenapodobiteľne. V roku 1971 bola naisto veľmi dobre zrozumiteľnou Slovákom i Čechom. Preto nesmela „sprevádzať“ v podobe bibliofilského vydania úchvatnú výstavu Slovenských ľudových rozprávok, ktorá si získala srdcia Pražanov (vystavená bola v Pamätníku národného písennictví), Bratislavčanov (na Bratislavskom hrade) i Martinčanov (v historickej budove Matice slovenskej).

Mataj je prorockou rozprávkou: Matajova ríša zla, ako je dobre známe, sa rozpadla. Každá veľríša zla sa v dejinách rozpadla. Otázkou, a to aj vo Zvolene, zostalo, či Mataj je naozaj fenoménom človečenskej kajúcnosti, či sa človek naozaj zo svojich nenávisťných kapitol poučil – či sa jeho kyjak naozaj rozzelenal?

IV. Rožňavské návraty k Dobšinskému

XI. Duchovné hodnoty pre dnešok sa 27. septembra 2008 zastavili nielen v Sirku, ale i v Rožňave, kde som mal možnosť na pôde rožňavského Mestského úradu predniesť prednášku na tému, spojenú s vydaním 1. zošita Slovenských povestí Pavla Dobšinského a Augusta Horislava Škultétyho. Prednášku som venoval Rožňave, kde prvý zo zošitov Slovenských povestí vyšiel pred stopäťdesiatimi rokmi – na jar 1858. Vytlačený bol v tlačiarňi Ladislava Kéka. Práve na tejto budove bola – na rožňavských slávnostiach Pavla Dobšinského – ktoré sa konali o tri týždne neskôr, 17. októbra 2008, pod súhrnným názvom Rozprávkové dedičstvo, odhalená na pamiatku historického vydania pamätná tabuľa. Ďalšia z pamätných tabúľ Pavlovi Dobšinskému bola odhalená na budove miestnej Gemerskej knižnice Pavla Dobšinského. Tento akt je zvlášť symbolický: novodobá slovenská kniha za svoju reč slovenskú a kultivovaný slovenský jazyk má ďakovať práve Pavlovi Dobšinskému. Kde inde, ak nie práve v Rožňave, symbolickom meste Slovenských povestí?

Rožňava sa pri tejto príležitosti dočkala i dôstojného pamätníka Pavla Jozefa Šafárika. Po dvoch desaťročiach (s myšlienkou prišla Matica slovenská) sa podarilo mestu Rožňava slávnostne odhaliť bustu tohto významného národovca, básnika, historika, slavistu a etnografa, iniciátora výskumu, zapisovania a editora textov slovenskej ľudovej poézie.

Súčasťou slávnostného dňa v Rožňave bola aj konferencia Rozprávkové dedičstvo, ktorá sa konala pri príležitosti 180. výročia narodenia Pavla Emanuela Dobšinského, ktorého organizátormi boli Gemerská knižnica Pavla Dobšinského v Rožňave, Oblastné pracovisko MS v Rožňave a mesto Rožňava. Z tejto konferencie som sa z vážnych dôvodov ospravedlnil, ale v duchu som bol s milými Rožňavčanmi, ku ktorým som sa prihovril tri týždne pred jej konaním. Zdôraznil som pritom dve Dobšinského „rožňavské kapitoly“. Prvú z nich v Rožňave strávil ako študent tamojšieho evanjelického gymnázia. Druhá bola mimoriadne dôležitá: práve v Rožňave našiel Pavol Dobšinský tlačiara Ladislava Kéka. V „rožňavskej prednáške“ som o tejto kapitole povedal: *Kékova rožňavská tlačiareň, aj keď nebola tlačiarňou slovenskou, predsa pristupovala k Slovenským povestiam s určitou slávnostnosťou. Chystala sa na vydanie prvého zošita akoby na premiéru. Z Darmot, kde Kékovci tiež vlastnili tlačiareň (vytlačili v nej v roku 1855 napr. povestný gemerský Šlabikár Sama Oruisa) dovezli do Rožňavy „nové litery“ a v Slavošovciach, v Dobšinského rodisku, nakúpili kvalitný papier. Zásluhu na tom malo naisto nadšenie Pavla Dobšinského, ktorý vybral nielen rožňavskú Kékovu tlačiareň, ale bol s ňou tiež v styku v čase prípravy sadzby a korektúr 1. zošita Slovenských povestí.*

* * *

Aj keď som všetky dobšinskovské rožňavské podujatia nemohol absolvovať, predsa rád zdôrazňujem svoju rožňavskú skúsenosť: bola jedinečná,

v Rožňave, ale i v Slavošovciach, v Sirku, či na iných miestach Gemera, som našiel, spoznal, a mohol vysoko oceniť kultivovanosť a mimoriadnu pohostinnosť tamojších milovníkov slovenskej kultúry. Sú to ľudia, ktorých v mnohom ohľade odchovali Dobšinského Slovenské povesti. Sú to ich milovníci, ktorí ich nevnímajú – ako napríklad bulvárna tlač – ako brutálne a krvavé, a preto odmietajú myšlienky na ich „vyhadzov“, zo škôl či kultúrneho vedomia Slovákov. Sú to ľudia, ktorí na rozdiel od bulvárnej tlače dobre vedia, čo znamenal a znamená ich mravná jednoznačnosť, historický optimizmus, ktorí dobre vedia, že Pavol Dobšinský bol a je v istom slova zmysle „slovenským Homérom“. Veď práve jeho zásluhou slovenská ľudová rozprávka prenikla už v 2. polovici 19. storočia do sveta – krátko po zrode koncepcií ich vydávania – nielen v podobe Slovenských pohádok Boženy Němcovej, ale i prostredníctvom prekladov do veľkých svetových jazykov. Pavol Dobšinský bol a je slovenským hovorcom „dobra“: dokladá, že Slováci sa ako národ zrodili v zápasoch o dobro. A keďže najjednoduchšou definíciou kultúry v dejinách civilizácie je zápas o víťazstvo dobra nad zlom – mohli sa zaradiť zásluhou Pavla Dobšinského a iných milovníkov dobra v slovenských ľudových rozprávkach – medzi tvorcov kultúry.

PROJEKT 1 000 DOBRÝCH KNÍH = PODPORA ČÍTANIA

Jana Amrichová

Som malá, útla knižka. Vidno na mne, že som prešla viacerými rukami. Pred nejakým tým rokom, keď som uzrela svetlo sveta, neohrjala som sa vôbec na polici. Čítali ma muži i ženy. Jedny preto, aby mohli len tak medzi rečou prehodiť: „Dočítal(a) som práve Hrabala.“ A významne doložili: „Hm!“ Ďalší, lebo počuli: „Oplatí sa to prečítať. Nevšedné!“ A iní si šepkali: „Je tam veľa erotiky.“ Dočítala si ma. Rozmýšľaš? Čo je skutočnosť a čo autorkova fikcia? Obsluhoval môj hrdina habešského cisára, bol svedkom mnohých avantúr vysoko postavených ľudí? Bridí sa ti jeho spriahnutie s „nadľuďmi“, ktorí si chceli privlastniť celý svet? Ešte stále premýšľaš? To je dobre! Zasiahla som ťa.

Milé kolegyně, kolegovia, určite ste v tomto príbehu spoznali, knihu známeho českého spisovateľa Bohumila Hrabala *Obsluhoval jsem anglického krále*, ktorej filmové spracovanie pred niekoľkými rokmi vzbudilo opätovný záujem aj o samotnú knihu. Jej vydanie sa datuje do deväťdesiatych rokov minulého storočia, konkrétne do roku 1990.

Projekt, s ktorým vás chcem oboznámiť prináša takýchto príbehov rovnú tisícku a nádejame sa, že ich v budúcnosti bude ešte viac. Ide o projekt zameraný na popularizáciu krásnej literatúry, predovšetkým medzi našimi čitateľmi súčasnými, ako aj tými potencionálnymi. Ide o projekt, ktorého výsledok, knižná podoba alebo aj databázová forma by sa mohla stať baedekerom pre knihovníka v práci s čitateľmi. V neposlednom rade kniha, či databáza by mali pomôcť myšlienke podpory čítania aj u nás na Slovensku. Aktivity spoločenského hnutia na podporu čítania rezonujú najmä v okolitých krajinách v Česku, Rakúsku, Nemecku, Poľsku i v Maďarsku. Hnutie na podporu čítania sa stretáva s patričnou odozvou tak u najvyšších predstaviteľov štátu, u osobností, a nadchli sa preň aj masmédiá. Žiaľ, u nás si zatiaľ spokojne spíme akoby sa nás problematika čítania alebo skôr „nečítania“ ani netýkala. Dokonca aj na pôde knižníc je zastrčená niekde do kúta. Informačné technológie a informačné systémy ju doslova prevalcovali.

Čítanie sprevádza knihovníkov vo verejných knižniciach po celý život, ten profesionálny i ten súkromný. Pre mnohých je zároveň potešením i každodennou prácou. Snažíme sa vryť si do pamäti čo najviac názvov i mien spisovateľov, aby sme vedeli čo najlepšie reagovať na tú pre nás častú otázku čitateľa: „Dajte mi, prosím nejakú dobrú knihu.“ Každý z nás má svoj recept na to ako si v tejto situácii pomôcť. Jeden vie presne do ktorej police na regáli siahnuť, iný si spíše zoznam kníh, ďalší sa spolieha na knihy, ktoré vrátili čitateľa, vychádzajúc pri tom z predpokladu, že dobré knihy sú tie, čo sa často požičiavajú. Ale každý sa už určite ocitol v situácii, že „svoju ponuku“ dobrých kníh vyčerpал a musel tuho premýšľať

ako sa z tej ošemetnej situácie dostať, bez toho aby utrpela jeho knihovnícka česť. Ide o dlhodobu pretrvávajúci problém bez konkrétneho odborného riešenia. Keďže s kolegom Mgr. Štefanom Kolivoškom patríme medzi tých, ktorí boli tiež „postihnutí“ touto pravidelne sa opakujúcou otázkou čitateľa, pokúšali sme sa na ňu hľadať profesionálnu odpoveď. Pretože knižnice na východnom Slovensku sú v knihovníckom svete a najmä v tom bibliografickom známe schopnosťou spolupracovať, vznikla tu v osemdesiatych rokoch myšlienka, zostaviť tematické bibliografie krásnej literatúry. Na projekte sa zúčastnili všetky terajšie regionálne knižnice. V priebehu štyroch rokov bolo spracovaných 40 tém z krásnej literatúry. Boli medzi nimi témy ako *Poľovnícke a rybárske príhody*, *Šport v krásnej literatúre*, *Ten život študentský*, *Špionážne príbehy či Eposy, báje, mýty alebo rozsiahle Balzacove dielo Ľudská komédia*.

Napriek kvalitnému spracovaniu, rešpektujúc pravidlá tvorby bibliografického záznamu sa na ne v knižniciach pozabudlo. Čo bolo príčinou? Možno aj nedostatočná propagácia medzi vlastnými kolegami a čitateľmi. Vedieť predať svoju prácu, to sa ešte v tých predrevolučných časoch akosi nenosilo. Uvedomovali sme si, že je to síce krôčik dopredu, ale ešte to nebolo to „pravé orechové“. Deväťdesiate roky priniesli do knižníc výpočtovú techniku. Chceli sme to využiť pri vecnom spracovávaní krásnej literatúry, iba heslár z tejto oblasti nám chýbal. Navštívili sme aj národnú knižnicu. Krásna literatúra sa u nich spracovávala len z hľadiska žánru a formy, predmetové spracovanie sa uplatňovalo len u náučnej literatúry. To však nevyhovovalo našim potrebám. „Dobré knihy na čítanie“ po týchto pokusoch upadli na nejaký ten čas do zabudnutia, ale len na nejaký čas. V našom povedomí neustále rezonovala myšlienka, že je potrebná takáto pomôcka pre knihovníkov, ale predovšetkým pre čitateľov a že ju musíme spracovať tak, aby v nej bolo zachytené to nehmateľné puto, ktoré vzniká medzi knihovníkom a čitateľom, vo chvíli, keď mu odporúča niečo dobré na čítanie. To sa dá dosiahnuť len cez osobnú výpoveď. Nuž a tak sa zrodil projekt 1 000 dobrých kníh, výber kníh odporúčaných knihovníkmi – čitateľom.

Nie je to selekcia robená podľa atribútov literárnych kritikov. Naš výber je určený každému typu čitateľa. Rozhodnutie zostaviť takýto výber nebolo ani vecou náhody, ani nejakou módnou záležitosťou.

Cítili sme potrebu ponúknuť knihy, ktoré sme sami prečítali a o ktorých vieme, že stojí za to prečítať si ich. Rukami knihovníkov vo verejných knižniciach prejdú tisíce kníh, ktoré prevezmú od svojich čitateľov, aby ich založili do políc a následne vybrali, na opätovné vypožičanie. Knihovníci sú vo väčšine prípadov nielen vášniví čitatelia, ale aj dobrí poslucháči, ktorí pozorne počúvajú názory čitateľov na prečítané knihy. Dôkazom prečítania tej ktorej knihy, býva aj jej výzor. Mnohé sú ošúchané, čo býva svedectvom, že boli čítané a tiež dôkazom toho, že by bolo dobré ich opätovne vydať.

Po roku 1989 nastal rozmach vo vydávaní kníh, ktoré lákajú viac svojím obalom ako obsahom, vďaka čomu mnohé knihy vydané pred týmto obdobím upadajú do zabudnutia. A je to na škodu! To bol ďalší dôvod pre to,

aby sme upozornili aj na tieto knihy. Do tisícky dobrých kníh sme vybrali tie, ktoré sa dobre čítajú a majú aj určitú literárnu hodnotu. Rok vydania sme ohraničili prelomovým rokom vstupu do tretieho tisícročia, t.j. tie, ktoré boli vydané do roku 2000. Celkove bolo spracovaných viac ako tisíc kníh, aby bolo z čoho vyberať. Pri určení počtu sme vychádzali z predpokladu, že aktívny čitateľ prečíta priemerne 400 kníh, takže tisícka by mu mohla stačiť. Počet kníh od jedného autora je ohraničený troma. Domnievame sa totiž, že ak sa čitateľovi zapáči čo i len jedna, siahne aj po ďalších knihách od toho istého autora.

K realizácii projektu sme pristúpili v roku 1999. Keď sme sa symbolicky postavili na štartovaciu dráhu, netušili sme aká strastiplná cesta nás na našej púti čaká. Z hľadiska matematiky to vyzeralo veľmi jednoducho. Na Slovensku máme 37 regionálnych knižníc, keď sa tieto do projektu zapoja, pripadne na 1 knižnicu asi 27 kníh na spracovanie. Aké to je jednoduché!!! Ešte na začiatku, keď sa vyberali tituly knihy, takmer všetci sa s nami postavili do štartovacích blokov. Pri konkrétnom spracovávaní väčšina odpadla. Ďalší kus cesty s nami bežali už len Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne a Turčianska knižnica v Martine. Nakoniec sme na trati ostali sami: knihovníčky a knihovník z Verejnej knižnice Jána Bocatia v Košiciach a niekoľko našich známych, priateľov knihy a dobrého čítania.¹

Tak to už býva v živote, že keď sa ostatní odvrátia od načatej roboty zostáva na rozhodnutí tých druhých, či od roboty tiež zutekajú alebo zostanú a pustia sa do tvrdej práce. V našom prípade sme volili to druhé riešenie. Oslovili sme aj ďalších kolegov z našej knižnice (všetko na princípe dobrovoľnosti), aby sa zapojili do projektu. V procese tvorby pribudlo niekoľko ľudí, ale niektorí aj odpadli, až sa postupne vykryštalizovalo „pevné jadro“, ktoré vydržalo až do samého konca. Už na začiatku sme pochopili, že ak projekt chceme priviesť do úspešného konca, musíme vnieť do spracovania príbehov o knihách pevný systém. Chvalabohu, to sa podarilo. Schádzali sme sa dvojtýždenne, každý druhý utorok v pracovni zástupcu riaditeľa, ráno o pol ôsmej. Každý z nás priniesol svoj príbeh o knihe. Následne sa príbehy nahlas prečítali a spoločne sme ich hodnotili. V počiatočnej fáze projektu nebol problém pripraviť si príbeh, lebo každý mal z minulosti načítané určité množstvo kníh. Problémy nastali až vtedy, keď sme mali spracovať knihy, ktoré sme nemali prečítané. Na prvý pohľad sa zdá, že dva týždne na prečítanie knihy stačí. Ozaj to stačí, keď to robíte raz, dvakrát, ale keď nad vami neustále visí Damoklov meč, že do každého druhého utorka musíte knihu nielen prečítať ale aj napísať o nej príbeh, tak si uvedomíte, že dva týždne sú veľmi krátke obdobie.

Dlho sme diskutovali o tom, ako priblížiť obsah knihy čitateľovi. Nakoniec zvíťazil príbeh, či drobná esej o našich pocitoch z prečítaného, či

¹ K nim môžeme zaradiť aj partnerskú knižnicu z Moravy – Knižnica mesta Ostravy, jej pracovníčka Šárka Kuligová spracovala pre nás 6 kníh a kolega z Karvinej Vladimír Písečný 1 knihu.

udalostiach, ktoré sme presne s tou našou knihou zažili. Väčšina titulov je týmto spôsobom spracovaná. Príbehy možno rozdeliť do dvoch skupín a to na tie, ktoré popisujú skutočnú situáciu, pocity, vnemy, ktoré zažil knihovník s danou knihou a fiktívne príbehy, ktoré si knihovník vymyslel. Príbehy sú niekedy nahradené výstižnou ukážkou z knižky, ktorá by mohla čitateľa zaujať. V minimálnom počte, ale predsa sa vyskytujú také, ktoré majú skôr znaky anotácie.

Po viac ako šesťročnom úsilí dielo uzrelo svetlo sveta vo svojej knižnej podobe na prezentácii v rámci III. ročníka celoslovenského podujatia, ktoré naša knižnica organizovala od r. 2005 pod názvom Kríza čítania. Jej krstnými rodičmi sa stala slovenská spisovateľka Etelea Farkašová a riaditeľ dolnokubínskej knižnice Milan Gonda. Publikácia sa stretla s pozitívnym ohlasom a recenziami v masmédiách rozhlase i v tlači. V knihe je bohato zastúpená česká literatúra, a to aj priamo v origináli. Medzi našimi stálymi čitateľmi pretrváva záujem o čítanie v origináli – v českom jazyku. Česká literatúra je v našej publikácii zastúpená 87 titulmi kníh autorov súčasných i minulých.

V projekte chceme naďalej pokračovať a to prostredníctvom našej webovej stránky, na ktorej bude umiestnená databáza s tisíckou spracovaných kníh, ktorú budú môcť návštevníci využívať pri vyhľadávaní kníh. Zároveň im ponúkame možnosť pridať do databázy ďalšie knihy, ktoré stojí za to prečítať. Taktiež môžu doplniť doteraz spracované knihy nami knihovníkmi o svoje osobné zážitky či pocity, ktoré mali pri ich čítaní. To im bude umožňovať za tým účelom spracovaný formulár. Veríme, že o nejaký ten čas to už nebude len tisíc kníh, ale možno aj dvetisíc.

Spolupráca to môže byť bezhraničná. Prizývame k spolupráci vás všetkých priaznivcov a vyznávačov dobrého čítania. Podelte sa o svoje zážitky a odporúčajte knihu, ktorá vás oslovila, aj ďalším čitateľom! Ako na to, to sa dozviete, keď si v krátkej budúcnosti kliknete na webovú stránku našej knižnice <http://www.vkjb.sk> na rubriku *Pridaj svoju knihu...*

Dovolím si toto moje vystúpenie končiť citáciou knihovníckeho kolegu z Česka, po ktorom je pomenovaná knižnica v Uherském Hradišti, Bedřicha Beneše Buchlovana. Citácia je len potvrdením skutočnosti, že otázky, o tom akú krásnu literatúru by si čitatelia mali požičiavať, trápili knihovníkov aj začiatkom 20. storočia. Trápia aj hlavného hrdinu Buchlovanových *Fragmentov z knihovníckeho románu* knihovníka Wibbeho, ktorý raz večer, po odchode posledného čitateľa a spracovaní knihovníckej štatistiky si takto zauvažoval:

*... sú knihy pre literatúru a sú knihy na čítanie. Sú knihy pre ľudí a knihy, hm pre koho vlastne? Myslím, že tie druhé čítajú kritici, aby o nich napísali a potom niekoľko podivúnov ich číta nie preto, čo je v nich napísané, ale preto, čo o nich bolo napísané. Tie ostatné číta väčšina, ktorú nezaujímá, čo bolo o knihách napísané, nezaujímá ich dokonca ani to, kto ich napísal.*²

² Čtenář, 1999, č. 2, s. 51-61.

POHÁDKOVÉ A ZÁZRAČNÉ MOTIVY V KRAMÁŘSKÝCH PÍSNÍCH

Iva Bydžovská

Po více než tři století, ale hlavně v osmnáctém a devatenáctém století, byly kramářské písně zvláštním žánrem literatury, který reflektoval požadavky lidového vkusu. Neplnily stejnou funkci jako literatura lidová či folklor, ale obsahují jeho prvky. Kramářské písně jsou součástí psané (a tištěné) literatury, přesto jsou s ústní tradicí úzce spjaté. Rozsah témat je široký a tento typ literatury v sobě spojuje dva světy – ústní slovesnost se světem umělé literatury. Z obou si ale vybírá dle vlastních potřeb a vytváří nový celek. Proto bylo často v minulosti řečeno, že kramářské písně postrádají slohovou čistotu lidové slovesnosti i eleganci umělé literatury a byly označovány za úpadkový žánr. Jejich estetické hodnocení můžeme naštěstí ponechat stranou a podívat se na jejich obsah jako na zajímavý pramen pro poznání myšlenkového světa našich ne až tak vzdálených předků.

Drobné tisky písní, ač oproti jiným knihám nebyly drahé, nebyly určeny k tichému čtení, ale ve většině případů k hlasitému přednesu. Znamé melodie, dle kterých bylo možno je zpívat, usnadňovaly zapamatování. Tímto svým rysem navazují na středověkou tradici – ne každý z recipientů kramářské literatury si byl text schopen sám přečíst, především v ranějších dobách. Prodači a zpěváci kramářských písní také využívali jejich přednes jako upoutávku k prodeji svého zboží (pokud samotný jejich přednes nebyl zdrojem výdělků). Autoři kramářských písní se tedy museli přiblížit svému publiku, jeho způsobu myšlení a života, ať už byl jejich cílem zisk nebo chtěli široké vrstvy obyvatelstva oslovit z jiného důvodu.

Lidová zbožnost prorůstá do většiny textů, byť i jen v podobě mravního poučení v závěru. Mohlo by se zdát, že, zvláště v pozdních stádiích vývoje kramářských písní ustoupí tyto prvky do pozadí a skutečně – často byly v závěru 19. století a hluboko do století 20. parodovány (což svědčí mimo jiné o rozšíření a vlivu kramářské literatury), zároveň ale byly i v tomto období prostředkem šíření povědomí o nových i starších poutních místech, kde docházelo k zázračným uzdravením, a takových vznikalo i po polovině 19. století ne právě málo. Některá se udržela dodnes (Chotoviny u Tábora, Filipov, Lurdy, La Saletta), jiná zanikla (Staré Čivice u Pardubic)¹, další neztratila nic na své přitažlivosti po celá století (Maria Zell).

Příběhy o zázračných uzdraveních a zjeveních, která zdůrazňovala posvátnost poutních míst, jsou jen jednou skupinou textů, které využívají zázračných motivů.

Příběhy, které obsahují zázračné či pohádkové prvky, můžeme rozdělit do několika typů. Pohádkové motivy se objevují často jako vedlejší, přidané

¹ Nábožná píseň o velkém zjevení Panny Marie v lese u dědiny Čivic, blíže Pardubic r. 1869. Tisk F. J. Kastránka v Jičíně; KNM KP M 93/2

téma, které má ozvláštnit děj. Můžeme sem zařadit příběhy, ve kterých se jeden z hrdinů upíše dáblu, nebo ho v roli pokusitele může zastoupit čarodějnice, ale často se jedná o izolované prvky, stojící na pomezí mezi pohádkovým motivem a pověrou (víra v kouzelnou moc ostatků nekřtěného dítěte, nadpřirozenou moc kata nad zločinci, zázračné uzdravení princezny (prostřednictvím světce), zjevení zatracence (strašidla), objevení nadpřirozených zvířat, obřího hada, a ojedinele i proměna člověka ve vlka².

Zvláštní skupinou jsou věštby a popisy nestvůr, jejichž vzhled má symbolický význam, různé úkazy a zjevení, jak je známe i ze starší literatury. Jejich popis je varováním před neštěstím a hlavně – Božím trestem. Jako příklad může posloužit popis komety, spatřené na tureckých hranicích. Kometa byla *k zvířeti nápodobná a hlavu člověčí, na boku měla znamení umrlčí, na prsech dva meče, považ, ó člověče, jaká to metla Boží, nechtěj hršit více*³. Takovýto symbolický popis komety nás může překvapit, podobné popisy ale najdeme i v dalších textech. Symbolika není až tak nejasná – zkřížené zbraně naznačují válku a umrlčí lebka morovou ránu.

Některé kramářské tisky mají povídkové náměty, které známe například z knížek lidového čtení (Jenovéfa, věrná manželka), spíše než o přebírání námětů jako takových jde u kramářských písní o přebírání celých motivických celků, není výjimkou, že jeden kramářský text obsahuje více dějových částí, dokonce někdy ne zcela organicky spojených (příkladem tohoto jevu může být píseň o velkém požáru v městě Maria Zell v roce 1827, ve které se kromě popisu škod a zprávy o návštěvě císaře Františka dvakrát opakuje motiv polapení šesti žhářů a lupičů, jednou přímo ve městě, podruhé v hostinci na cestě, kde jsou poznáni podle mince ukradené z poutního chrámu).

Při bližším zkoumání zjistíme, že podoba motivů i sama příběhová schémata písní jsou poměrně stereotypní a využívají často stejné stavby příběhů, podobných slovních obrátů a obrazů.

V průběhu 18. století můžeme najít v příbězích se zázračnými motivy větší rozmanitost a některé z nich stojí vedle zpravodajských písní. Ve století devatenáctém se často tyto starší texty přebírají jen s mírnými úpravami (text se může objevit v téměř nezměněné podobě i po více než stu letech (viz popis obludy), nebo se motivy různě kombinují, přičemž v tomto typu příběhů přžívají i takové detaily, jako popisy poprav v podobě, v jaké se v době vydání písně už neprováděly. Tyto texty se vyznačují drastičností, expresivitou a děj bývá lokalizován do fiktivních či vzdálených míst (za všechny slouží případ hospody Kocour, která se v průběhu sta let

² Příběh neslýchaný, kterak se jeden pastýř skrze své Čarodějnictví v vlka se ocoval, z této Písně se vyrozumí. Vytiskl dřív v Praze Jan Jeřábek, nyní přetištěný v Hoře Kuttný (2. pol. 18. stol.); KNM KP 1074

³ Píseň k ustrnutí o přepodivné kometě, která tohoto běžícího roku na Tureckých hranicích spatřena byla, k polepšení života na světlo vydaná. Vytištěná roku tohoto. S.n., s.l. (2. polovina 18. stol.); KNM KP Špal. 512/39

„přesunula“ z původního umístění mezi Brnem a Náměštěm mezi „Skalici a Bystřici v Uherské zemi“ – první z písní lze datovat do doby po polovině 18. století, druhá je datována v názvu 1848).⁴

Ze zatím zmíněných typů textů, které využívají zázračných motivů, se částečně vymykají písně, které mají charakter balady. Lidové publikum zaujalo především sentimentální téma nenaplněného vztahu. Slib vzájemné lásky mezi milenci nemůže být naplněn a jeden z nich (obvykle dívka) zemře. Duch se zjevuje druhému z partnerů, který obvykle také brzy umírá. Typickým příkladem může být známá píseň s incipitem „Na hranicích města německého“⁵, připisovaná Františku Haisovi. Hrabě Fridolin si zamiluje chudou Vilemínu, musí si ale nakonec vybrat nevěstu hodnou svého stavu. Vilemína se utrápí, po svatbě se zjeví svému milému a přeje mu štěstí. Hrabě trápí svědomí, onemocní a brzy umírá. Oba jsou potom pohřbeni ve společném hrobě (tento příběh zčásti odkazuje na některá pohádková vyprávění, kde je ovšem milénka nadpřirozeného původu). Legendu připomíná příběh o dvou františkánech, které nechal umučit turecký vladař. Hlava statého řeholníka kázala víru, a Boží hněv na sebe nenechal dlouho čekat. Vladař zodpovědný za jejich smrt srazil vaz po pádu z koně a kraj postihla velká voda.

Časté a prakticky všudypřítomné v klasické kramářské produkci je napomínání před hříchy a výzva ke včasné nápravě a pokání. Morální poučení je součástí a pointou i těch nejdrastičtějších textů. Drastický a často symbolický trest za zločin či rouhání je názorným odstrašujícím příkladem, často se v písní zdůrazňuje, že na trestaného nešťastníka se lidé chodili dívat a případně s sebou vodili děti. To je případ nezdrárné dcery, která starou matku vyhodila z domu na hnojiště. Matka nedokázala dceřino chování snést a oběsila se na půdě. Když ji tam dcera druhý den hledala, oběšená ji chytila za ruce. Ač přivolali kata, aby ženu osvobodil a usekl sebevraždkyni ruce, nic nepomohlo a po devíti dnech (kdy dcera konala v podstatě veřejné pokání) ji matka uškrtila.⁶

Krutý Boží trest v textech písní zasahuje především rouhače a ty, kdo odpírají almužnu chudým, páchají smilstvo a velké množství textů popisuje osudy nezvedených dětí, které trápí své rodiče nebo se chovají zpučně

⁴ Jistý strašlivý příběh, který se stal v markrabství Moravském mezi Brnem a Náměštěm, kdežto jistý kupec, a Mistr meče ostrého na jednu Hospodu na nocleh se sjeli, a tam 10 mordýřů v oděvu řeholnickém na ně přišlo, a jich zamordovati chtěli; co z toho dále pošlo, z písně se lépeji vyrozuměti moci bude. S.l., s.n. (kolem poloviny 18. století); KNM KP 8497

Jistý strašlivý příběh, který se stal v království Uherském mezi Skalici a Bystřicí, co se v písní lépe vyrozumí. V Praze 1848. K dostání u Bedřicha Stýbla. Tiskem vdovny Táborové; KNM KP Špal. 512/30

⁵ Historická píseň o hraběti Fridolinu. Tisk a náklad Jana Spurného v Praze. (60. léta 19. stol.); KNM KP Špal. 17/24

⁶ Nová píseň o přehrozném příběhu, který se z této písně lépe vyrozuměti může. S.n., s.l. (první pol. 19. stol.); KNM KP Špal. 512/13

a bezbožně. Z jejichž četnosti lze předpokládat, že chování ke starým lidem, kteří již nemohli příliš přispívat k prosperitě domácnosti a byli „na obtíž“, bylo sociálním problémem, jež si jak autoři písní, tak jejich publikum dobře uvědomovalo.

Někdy místo samotného Božího trestu přichází lidská spravedlnost, obzvláště v případech moritátů. Tresty ale, jak už bylo řečeno, jsou často archaické, drastické a slouží jako odstrašující příklad (v písních se záračnými motivy se obvykle nejedná o skutečné případy vražd, ale přejímané syžety, které byly v celku nebo přinejmenším v prostředcích vyjádření zavřenilodnosti popisovaného jednání poměrně stereotypní). V písních, jejichž děj se týká vražd a neštěstí, se objevuje další typický motiv – „dobrá smrt“. Motiv dobré smrti je jedním z nejdůležitějších prvků, které v textech kramářských tisků se záračnými či pohádkovými motivy najdeme. Co bylo pro čtenáře kramářských písní vlastně „dobrou smrtí“? Nebyla jí smrt rychlá či bezbolestná (z textů by se s nadsázkou dokonce dalo usuzovat, že tomu bylo naopak). Byla to právě náhlá smrt, které se nejvíce obávali, protože dobrá smrt měla přijít teprve poté, co se člověk vyzpovídá a přijme poslední svátosti. Protože největší nebezpečí odchodu ze světa spočívalo v tom, že se člověk nestihne vypořádat s Bohem a kát se z hříchů. Dostává se tak totiž do nebezpečné blízkosti pekla nebo alespoň očistce a případně se vrací za živými s prosbami o přímluvy (je řeč o katolické tradici, která má v českých kramářských tiscích výrazně navrch).

V kramářských písních tedy ne vždy najdeme „happy end“ tak, jak si ho představujeme dnes. Důraz se neklade na pokračování pozemského života (i když se samozřejmě příběhy končící osvobozením hrdiny také vyskytují dosti hojně), zdůrazněna je důležitost posmrtného života. V tradici lidového katolického náboženství se v okamžiku smrti rozhoduje o osudu duše na celou věčnost – zatracení nebylo možno uniknout, ale pokud umírající hříšník dostatečně litoval svých hříchů a také formálně (prostřednictvím kněze) se smířil s Bohem, mohl se na přímluvu svatých či Panny Marie dostat do Očistce, kde měl naději na to, že jednoho dne se mu dostane vykoupení.

Rozsáhlá skupina písní, která obsahuje buď pohádkové a pověrečné nebo záračné motivy, drastický děj (typicky jsou to písně o vrazilích, loupežnicích a rouhačích), odkazuje na záračné vlastnosti „modlitbičky“ či „říženečku“, které se hrdina (hrdinka) buď zbožně každý den modlí a nosí ji při sobě, nebo již obdrží od světce, který jí přispěchá na pomoc. Jsou to především modlitby k Panně Marii, k pěti ranám Krista Pána, sv. Anně nebo sv. Janu z Nepomuku, který byl ochráncem vdov a sirotek. Tyto písně právě často obsahují archaické prvky (někdy jsou to převzaté a „vyšperkované“ starší texty) a vyznačují se výrazným příběhem, „krvavostí“ také výše probíraným tématem dobré smrti. Často v sobě spojují více příběhových prvků. Nejsou to písně zpravodajské, ale evidentně byly napsány se záměrem zaujmout. Lze si velmi často představit, že prodavač (či zpěvák) takových písní měl vedle nich na prodej i drobný tisk zmíněné modlitby

s ochrannou funkcí, kterou se tímto „marketingovým tahem“, jakousi ne příliš skrytou reklamou, pokoušel kupujícími také prodat. Tyto písně se objevují hluboko do devatenáctého století a stávají se poměrně stereotypními. Často obsahují fiktivní, i když přesně určené místo děje, případně takové údaje, jako například „na bavorských hranicích“, „na saském pomezí“, případně jsou prostě situovány do vzdálenější ciziny.

Ještě v roce 1874 byla ve škarniclovské knihtiskárně ve Skalici vytištěna oblíbená Píseň o dvouch poutnících, ke svatému Jakubu putujících⁷. Jako mnoho dalších, původ tohoto textu je podstatně starší. Mnohé novější tisky písní se zázračnými motivy ostatně pocházejí právě ze škarniclovské tiskárny.

*Putovali poutníci,
k svatému Jakubu,
Od svatého Jakuba
Až k Božímu hrobu*

*A když jsou se k jednomu
Městečku přibrali,
A prostřed rynku stáli,
Hospodu hledali.*

Poutníci, otec a syn, přišli potom do domu rychtáře. Rychtářově dceři se mladý poutník zalíbil a chtěla se za něj vdát. Byla odmítnuta a pomstila se tak, že potají přidala mladšímu z poutníků do mošny „pěkné stříbrnice“. Byl chycen a odsouzen k smrti oběšením. Starý poutník putoval dál, aby se za něj modlil. Když se po roce stejnou cestou vracel z pouti, našel syna na šibenici stále živého. Když se tomu podívoval, syn mu odpověděl:

*Tatíčku můj rozmilý,
Krmil mne Bůh z nebe,
Svatý Jakub mně sloužil,
I chránil mne tebe.*

*Pán Bůh mně hnedky seslal
Rytířstvo přeslavné;
To mne vždycky chránilo
Od smrti ohavné.*

Otec byl poslán do města, aby zajistil synovo propuštění. Nechtěli mu věřit, že popravený syn žije, ale po dalším zázraku (vařená drůbež povstala a zpívala), uvěřili a křivdu napravili. Aby bylo spravedlnosti učiněno za-

⁷ Píseň o dvouch poutnících, ke svat. Jakubu putujících. V Skalici u Škarnicla synů. 1874; KNM KP 8643

dost, rychtář a jeho dcera byli potrestáni. V písni je patrná víra v „Boží soud“ – Bůh nedopustí, aby byl nevinný neprávem popraven a připraven o čest. Hřích a nedostatečnou lítost naopak trestá nemilosrdně a velmi názorně.

Bůh trestá také rouhače, kteří nectí kříže a sochy svatých či je dokonce ničí. Obvyklým nadpřirozeným trestem za takové konání je neschopnost se pohnout z místa, někdy způsobené zásahem blesku a doprovázené zčernáním. Rouhač obvykle nezemře hned, ale je odstrašujícím příkladem pro ostatní a má sám možnost vykonat pokání. Z trestu nehybnosti rouhače často vysvobodí modlitbami „vyzbrojení“ řeholníci. Také nezdravý syn, jenž vykopal ostatky svého otce, aby se mu pomstil za to, že mu nezanechal dědictví, je otcovou lebkou, která mu ztěžkne na rameni, donucen rok konat pokání v kapli, než může konečně vypustit duši.⁸

Další zjevení strašidla – zatracence najdeme v písni o jistém Jiříku Feldtovi, rybáři z Kolína nad Rýnem. Rybář byl známý ožrala, ale měl velmi zbožnou manželku, která prosila Boha, aby ho přivedl na dobrou cestu. Jiřík Feldt šel cestou z hospody domů přes lřbitov, kde dvakrát zakopl a upadl, proklínaje nejdříve nebožtíky a posléze Boha a všechny svaté. Zjevil se mu ohnivý muž se džbánkem a kartami, pekelný duch zatracený za stejné hříchy, jakých se Jiřík dopouštěl – a také ho varoval. Jiřík ho ve své opilosti pozval na večeři, ale brzy se mu pozvání rozleželo v hlavě a sedl za stůl se svatými knihami. Ty také nabídl strašidlu za pokrm. Přízrak mu pozvání oplatil a rybář, který vykonal pokání a byl od kněze vyzbrojen škapulířem a svátostmi, se vypravil do pekla, kde ho Panna Maria chránila. Po návratu se polepšil a žil jako řeholník. Majetek rozdělil manželce, církvi a sirotkům a do své smrti plakal nad každým opilcem, kterého potkal.⁹

Vraždy, loupežníky a tajemno, které obklopuje postavu kata, „mistra meče ostrého“, potkáme v písni o „Hospodě Kocour“, která se, jak jsme se již zmínili, v průběhu století přemístila z cesty mezi Brnem a Náměští mezi dnes slovenská města Skalici a Bystřici.

Mistr meče ostrého a cestující kupec se ubytují v hospodě a vyžádají si zvláštní pokoj. Děvečka, která jim donese jídlo, jim oznámí, že se mají chystat na smrt, protože musí zahynout rukou loupežníků. Ti přijdou do místnosti převlečení za řeholníky a jsou pohoštěni jídlem a pitím. Poté chtějí pocestné zabít. Kat si vyžádá jako poslední přání skleničku vína a napil se na zdraví „pánů páterů“ a šenkýře, a potom poklopil skleničku. V tom okamžiku všichni ztuhli jako sochy a kat si došel pro svůj meč, který mezitím šenkýřka s ostatními jejich věcmi uklízela do sklepa. Zločince postínal, jen šenkýře nechal zajmout a hlídat. Vykonal popravu, na kterou

⁸ Např. Nová píseň. Podivný příběh, který se stal ve francouzské zemi. Tisk Jana Spurného. V Praze. 1855; KNM KP Špal. 512/53

⁹ Novina hrozná a strašlivá, všem ožralcům příkladná, která se s jedním rybářem přitrefilo při Rejně Kolínu, kterýžto svůj život v samém opilství strávil a Boha všemohoucího urazil. S.n., s.l. (2. polovina 18. stol.); KNM KP Špal. 512/43

byl pozván, a šenkýře s šenkýřkou přivedl k právu, kde se šenkýř vyznal z pětáctýřiceti vražd a z toho, že z masa obětí, uchovávaného ve sklepech, jeho manželka vařila.¹⁰

Jaká byla jejich odměna?

*Šenkýř kleštěma ohnivýma měl prsty utrhaný,
prsa, ze zád tři řemeny těž za živa tažený,
pak za živa kolem lámán, noly i také ruce,
až na posled kolem kat tlouk jeho tyranské srdce.*

*Manželce jeho za živa kleštěma prsa trhaný,
hlava štátá, potom spolu jsou na hranici dané,
tak aby žádné znamení po nich víc nezůstalo,
na prášek kosti i maso, všechno spáleno bylo.*

A závěr? Tentokrát si můžeme vybrat. Novější...

*Nad tím se nyní ustrňte, všechny křesťané věrní,
nepáchejte nepravosti, pro Krista jeho rány,
modleme se k svatému Jánou, by nás věrně zastával,
a s takovou světskou hanbou, na světě padnout nedal.*

Nebo o sto let starší?

*Neubližujte bližnímu, jich život nežádejte,
číte dobře na tom světě, tak milosti dojdete,
před lidmi máte pochvalu, před Bohem velkou milost,
s kterýmžto vám všem vinšují, po smrti věčnou radost.*

Amen.

¹⁰ Jistý strašlivý příběh, který se stal v markrabství Moravském mezi Brnem a Náměští, kdežto jistý kupec, a Mistr meče ostrého na jednu Hospodu na nocleh se sjeli, a tam 10 mordýřů v oděvu řeholnickým na ně přišlo, a jich zamordovati chtěli; co z toho dále pošlo, z písne se lépeji vyrozuměti moci bude. S.l., s.n. (kolem poloviny 18. století); KNM KP 8497

AUTORSKÁ ROZPRÁVKA V PÔVODNEJ SLOVENSKEJ TVORBE PRE DETI A MLÁDEŽ OD ROKU 2000

Tatiana Klimková

Bez rozprávok si detstvo vlastne ani nedokážeme predstaviť. Na celom svete, vo všetkých kultúrach a vo všetkých dobách sa deťom rozprávajú príbehy, ktoré sa v skutočnosti nikdy nestali, v ktorých vystupujú bytosti a tvory, ktoré neexistujú, v ktorých sa dejú veci neuveriteľné a nadprirodzené.

Rozprávka je synonymom zázračného, krásneho, ušľachtilého a najmä pozitívneho. Je jedinečným zjavom, ktorý je základom detského vnímania sveta a morálky. Dieťa vníma múdrosť a pozitívne vlastnosti hrdinov, rozvíja svoju fantáziu, obrazotvornosť, schopnosť tvorivo myslieť.

Najzákladnejšou vlastnosťou pravej rozprávky je, že v nej víťazí dobro nad zlom. Rozprávky zároveň odpovedajú na niektoré základné psychické potreby detí: vzťah k rodičom a súrodencom, potreba lásky, dôvery, potreba poznávania a zvládnutia strachu. Skúšky, ktoré prekonávajú rozprávkoví hrdinovia sú skúškami, ktorými budú prechádzať deti v „skutočnom živote“. Hrdinovia musia vynaložiť veľké úsilie na ich prekonanie, ale vždy úspešne. Dieťa sa tým učí čeliť problémom. Rovnako sa pomocou rozprávok učí rozoznávať dobro a zlo. Rozprávka je škola fantázie. Pomocou rozprávky sa rozvíja reč a intelektuálne schopnosti dieťaťa. Dieťa si predstavuje, že je súčasťou deja rozprávky. Rozprávkou naplno žije.

V súčasnej dobe sa však skutočný význam a poslanstvo rozprávky kdesi stráca. Určite aj vďaka hektike doby. Oproti minulosti nie je na rozprávanie dosť času, niet rozprávačských príležitostí, ako boli priadky, páračky, zabíjačky... Môžete namietat, že dnešné deti sú rozprávkami obklopené – je množstvo filmov, animovaných i hraných, televízne stanice sú plné rozprávok, existujú počítačové hry s rozprávkovými hrdinami. To všetko je pravda. Rozprávka je však niečo viac.

Rozprávka je útvar umeleckého slova, bola stvorená na rozprávanie, na to, aby obraznosť slova vyvolávala skryté obrazy, driemajúce v detskej psychike, v myslí poslucháča. Tak vzniká ničím nerušený komunikačný kontakt dospelého s dieťaťom. Počúvanie rozprávky prináša dôverné chvíle spolupatričnosti medzi poslucháčom a rozprávačom. Pocit dôvery a vzájomnosti, vznikajúci z rozprávania a počúvania je vždy znovuoživený zážitok čarovej sily obrazného slova.

Rozprávka je tak svojim spôsobom útvarom nesmrteľným, prežívajúcim jednotlivé generácie bez toho, aby zostarla, zovšednela alebo sa jednoducho stratila. Nesmrteľnými sú rozprávky, ktoré nazývame klasickými – to znamená, že preukázali svoju životnosť v nadčasovej dimenzii. Majú v sebe zázračnú, priťažlivú silu – na jednej strane dokážu deťom poskytnúť zábavu a napätie, na druhej strane prebúdajú a stimulujú ich zvedavosť.

Nielen to, zároveň mocne podnecujú detskú predstavivosť a imagináciu, napomáhajú rozvoju inteligencie a poznávacích schopností.

Moderná autorská rozprávka sa rodila len postupne. Do literatúry pre deti sa dostávali mená ako J. C. Hronský, Mária Rázusová-Martáková, Hana Ponická, Mária Ďuričková, Krista Bendová, Elena Čepčeková, Jozef Pavlovič, Jaroslava Blažková, Ján Navrátil, Lubomír Feldek, Daniel Hevier, Ján Uličiansky...

Ak chceme hovoriť o autorskej rozprávke po roku 2000, je ťažké hovoriť o tradičnom literárnohistorickom „generačnom“ členení autorov, skôr o skupinách autorov, ktorí majú približne rovnaký vek a literárne skúsenosti. V tomto období sa do rúk čitateľov dostali knihy už známych spisovateľov, ako spomínaní Uličiansky, Feldek, Navrátil, Turan, Hevier, Friedová, Štefánik, Moravčík, Janovic. Objavujú sa však aj nové mená – Futová, Karpinský, Kollár, Šikulová, Gajdošík, Gibey... Niektorí z nich už majú za sebou viac ako iba debut, vlastne by sme ich už mohli zaradiť medzi stálice slovenskej autorskej rozprávky. Môžeme si to overiť aj v zozname ocenených kníh podľa poroty Bibiany a Slovenskej sekcie IBBY – **Najlepšia detská kniha**.

2001

Brat, Roman: *Tvrdohlavý baran*

Šikula, Vincent: *Vincúrko*

Šuplata, Václav: *Prečo...*

Futová, Gabriela: *Hľadám lepšiu mamu*

Karpinský, Peter: *Ako sme s Ťuktukom ťuktukovali*

2002

Podmanický, Ján: *Kysucké povesti*

Vulganová, Kristína: *Astík a Obík*

2003

Futová, Gabriela: *Nezblázni sa, mamička*

Uličiansky, Ján: *Podivuhodné príbehy siedmich morí*

Feldek, Lubomír: *Veľká kniha slovenských rozprávok*

Blažková, Jaroslava: *Traja Nebojsovia a duch Miguel*

Glocko, Peter: *Tri vety pre ošpedalské siroty*

Verešpejová, Alžbeta: *Maškrtné rozprávky*

2004

Vadas, Marek: *Rozprávky z čiernej Afriky*

Navrátil, Ján: *Námorník Kapko Dierka*

2005

Uličiansky, Ján: *Čarovný chlapec*

Klimáček, Viliam: *Noha k nohe*

Futová, Gabriela: *Lepší otec v hrsti ako kamoš na streche*

Hevier, Daniel: *Päťka z nudy*

2006

Glocko, Peter: *Rozprávkar a rozprávica*
Uličiansky, Ján: *Kocúr na kolieskových korčuliach*
Turan, Ján: Taška *Janka Hraška*
Gajdošík, Peter: *Zverinec na siedmom poschodí*
Šikulová, Veronika: *To mlieko má horúčku*
Moravčík, Štefan: *Ako klobúk stratil hlavu*

2007

Revajová, Toňa: *Denis a jeho sestry*
Brat, Roman: *Môj anjel sa vie biť*
Verešpejová, Alžbeta: *Neplechý školníčky Agneše*
Karpinský, Peter: *Rozprávky z múzea záhad a tajomstiev*
Uličiansky, Ján – Palik, Peter: *Rozprávky z palety*

Už z toho prehľadu vidíme, že od roku 2001 sa medzi ocenenými nachádzajú mená Brat, Futová, Karpinský, Verešpejová, ktorí vlastne v týchto rokoch s tvorbou pre deti začínali. Inak to nie je ani v ankete DETSKÁ KNIHA ROKA, ktorú v roku 2007 vyhlásili OZ Fanfáry a Pracovná skupina pre prácu s deťmi a mládežou pri OKS SNK. Poradie určili svojím hlasovaním detskí čitatelia.

Výsledky čitateľskej ankety:

1. Brat, Roman: *Môj anjel sa vie biť*
2. Futová, Gabriela: *Keby som bola bosorka*
3. Ďuričková, Mária: *Danka a Janka*
4. Futová, Gabriela: *Naša mama je bosorka*
5. Brat, Roman: *Čuvi v pralese*
6. Futová, Gabriela: *Hľadám lepšiu mamu*
7. Pavlovič, Jozef: *Deduško Večerníček*
8. Grznárová, Marianna: *Maľko a Kubko*
9. Hevier, Daniel: *Strašidelník*
10. Hevier, Daniel: *Futbal s papučou*

V prvej desiatke sa ocitli Roman Brat a Gabriela Futová dokonca dvakrát – a to aj s titulmi, ocenenými Bibianou.

Pôvodne som chcela pripraviť stručný štatistický prehľad o čítavosti týchto ocenených kníh v našej knižnici. Veľmi rýchlo som si však uvedomila, že to nie je možné, pretože nemôžem porovnávať čítavosť kníh, ktoré vyšli v roku 2001 s čítavosťou kníh, ktoré vyšli koncom roka 2007, resp. titulov, z ktorých máme viac kusov s titulmi, ktoré máme po jednom. Jednoducho by výsledné čísla boli zavádzajúce, neposkytli by nám pravdivý obraz o tom, či sú tieto knihy medzi deťmi obľúbené alebo nie.

POHÁDKY V BIBLIOGRAFII KLADENSKÝCH NAKLADATELSTVÍ

Jiří Mika

Procházíme-li bibliografií kladenských nakladatelství, narazíme občas na položku, která nasvědčuje tomu, že i ve „městě pilné práce“ byla příležitostně vydána kniha pohádek. Ostatně zmíněné přízvisko, které použil v r. 1939 Jaroslav Patka v názvu svého souboru textů o Kladně, je rozhodně méně známé než tituly Marie Majerové *Město ve znamení ohně* nebo Antonína Zápotockého *Rudá záře nad Kladnem*, symbolizující město téměř pohádkovými atributy pekelných plamenů a rozzářených nebes.

Začátky nakladatelského podnikání v Kladně spadají do r. 1877, kdy místní knihář a knižkupec Emanuel Vybulka začal vydávat román na pokračování *Fatima, perla harému neb Turecký lupič dívek v Cařihradě*. Toto více než 1 200 stránkové dílo má v sobě jistě mnoho pohádkového, nicméně řadit je do tohoto žánru by bylo přece jen příliš odvážné. Stejně tak charakter pohádek pouze v přeneseném slova smyslu mají některé tituly dalšího kladenského nakladatele Josefa Šolce, jako například „povídka pro dospělejší školní dívky“ *Mladá třpítelka čili Pastorkyně osudu* vydaná v r. 1897.

A tak první skutečně pohádkové knihy najdeme až u **Jaroslava Šnajdra**, jenž působil v Kladně od r. 1904 jako tiskař a od r. 1907 také jako nakladatel. V r. 1908 vydal pro Jubilejní výstavu Obchodní a živnostenské komory v Praze miniaturní reklamní tisk *Česká pohádka* od Antonína Trýba. Když se s pomocí lupy začteme do textu této kolibří publikace vybavené ilustracemi kladenského výtvarníka a učitele Stanislava Kulhánka, zjistíme, že se jedná o jakési variace na české pověsti, vyprávěné zvířaty a různými přírodními objekty – netopýrem, myškou, oblázkem či dubovou třískou.

Antonín Trýb byl středočeský rodák – narodil se 7. 3. 1884 v Karlově u Krivoklátu a absolvoval gymnázium v Příbrami. Většinu života působil jako lékař a profesor lékařské fakulty v Brně, kde také 3. 9. 1960 zemřel. Vedle významné práce v oblasti medicíny – v Brně založil a vedl dermatologicko-venerologickou kliniku – byl činný i kulturně a literárně. V r. 1911 vydal u Šnajdra v Kladně další titul nazvaný *Pohádky stříbrného pramene*. Podobně jako v případě *České pohádky* to jsou náladově laděné alegorie, v nichž jsou přírodní nebo pohádkové bytosti nositeli lidských vlastností a slouží autorovi k zamyšlení nad různými filozofickými či estetickými kategoriemi. Květy symbolizují krásu, ovoce užitek, motýl štěstí:

„Ale když jaro rozhodilo svoje květy do kraje jako pestrý koberec, na němž dovádí mnoho zlatovlasých dětí kolem stříbrných vod, otevřeli mladí lidé okna svoje dokořán, neb byli dobří a přáli svého štěstí celému světu. Než motýl sedící na právě rozkvetlém hyacinthu protáhl svoje křídélka, tak že do duhova zasvitla, a vzletěl, zlákan touhou po teplé náruči slunce. Tak

prchá lidské štěstí vždy, klamáno neurčitou dálkou cílů, aby zemřelo v nejistotě a marné touze po jich dosažení.“

Jsou to jistě pohádky spíše pro dospělé než pro děti. Kniha vyšla bohatě vyzdobena ornamentacemi a vinětami Aloise Kalvody. Přírodní a lyrické pasáže jí dodávají jakýsi nádech východní poetiky, k níž měli blízko autor i nakladatel. Antonín Trýb v pozdějších letech navštívil Čínu a Japonsko a zkušenosti z cesty zpracoval v próze *Příběhy domu na Čang-Wu*, vydané v r. 1930. Jaroslav Šnajdr zase proslul svými edičními řadami *Spisy Rabíndranátha Thákura* a *Knihy východní*. Také v této části Šnajdrovy bibliografie najdeme pohádky. Jako šestý svazek *Knih východních* vyšla *Pohádka o Aláaddinovi a kouzelné lampě z Tisíce a jedné noci* v překladu Felixe Tamera a v pečlivé úpravě Stanislava Kulhánka. Pohádkové rysy má také jedenáctý svazek, jímž je příběh z indického spisu Mahábhárátha. Pod názvem *Nalah a Damajantí* jej přeložil a do *Knih východních* zařadil jejich editor Vincenc Lesný.

Mimo edice, zato v bibliofilské úpravě jako reprezentační tisk pro Výstavu dekorativních umění v Paříži vyšel výbor československých lidových pohádek *Recueil de contes populaires tchécoslovaques* s celostránkovými ilustracemi Stanislava Kulhánka. Jeho skromnější verze vyšla i v české mutaci pod názvem *Výběr československých pohádek*. Obsahuje například *Síl nad zlato* a několik dalších titulů ze *Slovenských pohádek* Boženy Němcové, pohádky ze souborů Josefa Štefana Kubína, texty Anny Popelkové (např. *O divném chlupatém*) a jiné.

Poněkud odlišný typ pohádky objevíme na okraji nenápadné produkce kladenského knihkupce a příležitostného nakladatele **Karla Husy**. Jako jiní obchodníci ve dvacátých a třicátých letech minulého století se zřejmě i on snažil přilákat pozornost zákazníků reklamními lístky doplněnými krátkou pohádkou. Nasvědčuje tomu jeden nalezený exemplář s ruskou bylinou *Slavík loupežník*, na němž kromě téměř drastického textu o loupežníku zahubeném bohatýrem Iljou Muromcem zaujmou i svěží barevné ilustrace. Dodejme, že ani tento způsob propagace nepomohl a nešťastný knihkupec, který se za hospodářské krize dostal do finančních potíží, se v r. 1936 zastřelil.

Nakladatelství mladých se v souladu se svým názvem zabývalo tvorbou mladých autorů, méně již tvorbou pro mladé, respektive pro děti. Nakladatelství vzniklo na počátku 40. let 20. století a stalo se jedním z nejslibnějších se rozvíjejících nakladatelských podniků v Kladně. Jeho činnost však skončila po únoru 1948, přesněji přijetím nového nakladatelského zákona v r. 1949, kdy bylo definitivně zlikvidováno. V r. 1943 vydal Petr Pašek, jenž byl klíčovou osobou nakladatelství, knížku veršů pro děti *Klášky*. Dalšími dětskými tituly byly knihy Heleny Hodačové *O vážce tanečnici* (1945) a *Lesaučiny střevíčky* (1948), Josefa Goldmanna *Dubina* (1946) a Františka Markupa *Vendulka a mlynářčkové* (1946). Stojí za povšimnutí, jak i v případě těchto drobných publikací dbal redakční okruh v čele s Paškem na výtvarnou podobu knih. Pohádkový příběh Heleny Hodačové o vážce Soně,

kteřá se proměnila v dívku a stala se slavnou tanečnicí, vyšel v úpravě kladenského typografa Jaroslava Jakubce, s obálkou Václava Junka a s ilustracemi výtvarného spolupracovníka nakladatelství Jiřího Horníka. Dobrodružné příběhy lišky Fuky a dalších zvířat z Goldmannovy knížky *Dubina* doprovodily kresby jednoho z našich nejznámějších malířů zvěře Jiřího Židlického.

Z nečetných nakladatelských firem, které se objevily v Kladně po r. 1989, má snad jen nakladatelství **Macek – Delta Kladno** jasně zaměřený ediční program, a to právě na literaturu pro děti. Vedle říkadel, bajek, četby pro začínající čtenáře a leporel vydalo také celou řadu pohádek. Zatím se v tomto žánru drží spíše tradice. Pohádky Boženy Němcové, Karla Jaromíra Erbena, bratří Grimmů nebo Hanse Christiana Andersena vyšly již v celé sérii titulů: *České pohádky Boženy Němcové a Karla Jaromíra Erbena* (1995), *Pohádky* (2001), *O Popelce a jiné pohádky* (2002), *O Šípkové Růžence a jiné pohádky* (2003), *České národní pohádky* (2004), *Národní pohádky* (2005), *České pohádky* (2007), *Pohádky bratří Grimmů* (2007). Vedle těchto osvědčených titulů, k nimž můžeme připočíst i Karafiátovy *Broučky* vydané v r. 2000, najdeme v produkci nakladatelství méně známé *Pohádky od Zlaté hory*, jejichž autorem je nedávno zesnulý liberecký spisovatel Ludvík Středa, nebo *Pohádky na dobrou noc*, převyprávěné Marií Tetourovou. Nakladatelství spolupracuje se známými ilustrátory, jako jsou Luděk Schneider, Dagmar Ježková nebo oblíbená kreslířka pro děti Edita Plicková.

V nakladatelství Macek – Delta Kladno vyšel také zřejmě jediný knižní titul pro děti od kladenské autorky Mojslavy Sehnalové. Má název *Z maminciny kuchyně* a nakladatel jej charakterizuje jako „milé, úsměvné pohádky o zdánlivě samozřejmých věcech, které nás obklopují – o hrnečku, o kuchyňském noži, o hodinkách“. Sehnalová byla dramaturgyní a v polovině 90. let krátce také ředitelkou divadla v Kladně. Psala divadelní hry pro děti a v poslední době se věnovala především historii kladenského divadla. Zemřela v r. 2007. Její pohádková knížka vyšla v r. 2002 s ilustracemi Jaroslava City a Ludka Schneidera.

Kladenští oceloví draci přestali chrlit oheň a rudá záře nad městem pohasla. Přesto se ještě čas od času objeví kniha, která se snaží připomenout jeho industriální minulost. Osobitou vzpomínkou jsou texty kladenského rodáka Vladislava Stanovského. Stanovský byl za druhé světové války totálně nasazen na jednom z kladenských dolů Mayrau a vyprávění, která tam zaslechl, převedl do souboru veselých havířských pohádek. Později pracoval jako časopisecký a nakladatelský redaktor, zabýval se literaturou pro mládež, psal knihy pro děti a překládal z ruštiny. Jeho havířské pohádky se objevily až nyní, doplněné obrázky jeho přítele, akademického malíře Františka Skály. V r. 2005 Vladislav Stanovský zemřel. František Skála, kterému bylo letos osmdesát pět roků, se snaží najít pro knihu nakladatele. Přejeme si, aby se tyto obsahem kladenské pohádky zařadily mezi kladnena i místem vydání. Třeba to bude zásluhou Středočeské vědecké knihovny v Kladně.

ROZPRÁVKY V SLOVENSKÝCH KALENDÁROCH (so zreteľom na českých rozprávkarov)

Katarína Pekařová

Úloha a význam rozprávky sa systematickejšie skúma od devätnásteho storočia a dodnes je rozprávka predmetom výskumu literárnej vedy, národopisu, jazykovedy, psychológie, sociálnej antropológie, pedagogiky a ďalších disciplín. Pri výskume slovenských ľudových rozprávok sú východiskovým materiálom spravidla tlačené zbierky rozprávok vydané v priebehu 19. storočia.

Cieľom nášho príspevku je upozorniť knihovnícku i bádateľskú obec na rozpis článkov z kalendárov ako na málo známy a menej využívaný zdroj pre bádanie nielen v oblasti rozprávok ale i v ďalších vedných odboroch. Príspevok vznikol na základe malej sondy do kartotéky článkov zo slovenských a inorečových kalendárov, ktorou sa pokúsime vzbudiť záujem bádateľov o tento informačný zdroj. V dokumentovej kategórii nepravých periodík k najstarším i najznámejším patria knižné kalendáre. Výsledkom dlhoročnej práce bola nielen tlačou vydaná **Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov na Slovensku za roky 1701–1965**, ktorú zostavil kolektív autoriek v zložení Mária Kipsová, Tatiana Vančová a Želmíra Gešková, ale aj **rozpis článkov** z kalendárov, ktorý je dostupný vo forme klasickej lístkovej **kartotéky** na našom oddelení. **Bibliografia** zaznamenáva kalendárovú produkciu 265 ročného obdobia, je výsledkom heuristického prieskumu v 16 knižniciach na území bývalého Česko-slovenska, v troch desiatkach slovenských archívnych a muzeálnych knižniciach ako aj v takmer desiatke zahraničných knižníc (predovšetkým na území Maďarska). Samotná bibliografia registruje 379 titulov slovenských a 403 inorečových kalendárov. Nemenej hodnotným doplnkom bibliografickej rekonštrukcie vydávania knižných kalendárov je úvodná štúdia, ktorá charakterizuje kalendár ako typ dokumentu. V našej odbornej literatúre ide o prvú súhrnnú analýzu tlačených kalendárov z aspektu dejín knižnej kultúry. Staršie práce hodnotili kalendáre z hľadiska literárnej vedy resp. ich prínos k dejinám vzdelanosti a osvety na Slovensku. Novšie výskumy rozprávok z literárnovedného hľadiska vychádzajú z tlačených zbierok. Kalendáre plnili významné funkcie nielen v oblasti vzdelávania, šírenia osvety či zábavy, ale aj v oblasti spravodajstva.

Kartotéku článkov zo slovenských a inorečových kalendárov tvorí približne 120 000 záznamov. Zachovanú kartotéku tvorí 57 zásuviek radených podľa MDT. Krásnu literatúru sprístupňuje názvový register básní podľa prvého verša, názvový register prozaických diel, literatúra v slovenčine bez určenia pôvodu autora, literatúra v rôznych jazykoch bez určenia pôvodu autora. Ďalej sú osobitne vyčlenené príslovia, porekadlá, aforizmy, sentencie. Podľa pôvodného plánu rozpis článkov mal vyjsť vo forme viac-zväzkového tlačeného súpisu, tento úmysel sa však nerealizoval.

Prvé kalendáre sa v Uhorsku začali tlačiť v polovici 17. storočia. V procese vývoja sa popri kalendárnej časti dostáva do popredia zábavno-poučná časť kalendára. Už v 18. storočí vedľa modlitebných kníh a spevníkov patrili do kategórie najrozšírenejšieho čítania. Najväčší rozmach vo vydávaní kalendárov však nastal v 19. storočí, kedy sa stáva dominantnou ich ľudovýchovná, vzdelávacia a národnouvedomovacia funkcia. Práve v tejto zábavno-poučnej časti sa stretávame z rozprávkami ako zdrojom poučenia, zábavy i nástrojom formovania národného uvedomenia.

Základy slovenskej národnej kalendárovej tvorby položil Juraj Palkovič (1769–1850) svojim kalendárom, ktorý vydával v rokoch 1805–1848 pod názvom *Wëtssj a zwlásztnägssj nowý y starý kalendář*. Jednu z rubrik kalendára nazval *Kratochwilna rozprávka* alebo len *Rozprávka*, táto však neobsahovala rozprávky, ale veršované anekdoty.

V rozsiahlom a rôznorodom článkovom materiáli kartotéky nájdeme tak ľudové ako aj autorské rozprávky. Ľudové rozprávky sa objavujú pod názvom či podnázvom *báj, bájka, povest', poviestka, rozprávka*. Ako príklad fantastickkej rozprávky môžeme uviesť *Diwotworný meč* (Nowy i Stary Wlastensky Kalendář – 1855), realistickú reprezentuje rozprávka pod názvom *Advokát a sedliak* (Slovenský obrázkový kalendár 1943), zo zvieracích spomenieme *Dvaja kohlúti* (Slovenský obrázkový kalendár 1933) atď.

Veľká časť textov v kalendároch bola uverejnená anonymne, v prípade rozprávok sa tiež zriedkavo uvádzal zberateľ, až v novšom období (20. stor.) sa už stretávame s uvedením zberateľa resp. zbierky, z ktorej je rozprávka prevzatá. Medzi zberateľmi slovenských rozprávok sa vyskytujú viac i menej známe osobnosti. K najstarším z nich patrí Samuel Reuss (1783–1852), v našej kartotéke registrujeme ním zaznamenané rozprávky napr. v Slovenskom obrázkovom kalendári pre katolíkov, ewanjelikow, starowercow a židow na rok 1878 *Traja bratia* alebo na rok 1879 *Svetská kráska*.

Znáмым zberateľom bol Janko Francisci-Rimavský (1822–1905), s jeho menom sa môžeme stretnúť v Nowom i Starom Wlastenskom Kalendári na r. 1867, kde uverejnil rozprávku *Kralowia wody, ohňa, wetru a času* alebo v Slovenskom obrázkovom kalendári pre katolíkov, ewanjelikow, starowerow a židow vydávanom Maticou slovenskou, kde uverejnil v r. 1880 rozprávku *Kráľ času*. Do posledne menovaného kalendára na rok 1883 prispel aj Štefan Marko Daxner (1822–1892) rozprávkou pod názvom *O čloweku, čo nikda nehrešil*.

Iným zberateľom rozprávok bol Ľudovít Bothár (1857–1938), ktorý istý čas redigoval Nowy i Stary Wlastenský Kalendář. V r. 1902 tu uverejnil rozprávku *Stará dievka a čert* alebo tiež *Drak a ľudia* (tamže 1936). K ďalším zberateľom, ktorí publikovali v kalendároch, patria J. Veselý, Ignác Šohajda a ďalší.

Podľa nášho čiastkovej prieskumu spomedzi slovenských kalendárov najviac rozprávok sme zaznamenali v **Starom i Nowom Wlastenskom Kalendári**, ktorý vychádzal v rokoch 1830–1947. Jeho vydavateľom a prvým redaktorom bol významný slovenský knihár a kníhkupec Gašpar Fejérpataky

Belopotocký (1794–1874). Kalendár sa radí medzi najdlhšie vychádzajúce slovenské kalendáre. Od r. 1842 sa k nemu pripájal Slovenský pozorník – „ľudová revue“ pre slovenské dejiny, umenie literatúru, ktorý v r. 1842–47 a 1851–61 – vychádzal aj samostatne. Prvé nami zaznamenané rozprávky vyšli práve v tejto prílohe na rok 1843 pod názvom *Čert a Kovač* a tiež *Chytrý Matěj*. Rozprávky tu uverejňovali i na pokračovanie a niektoré ročníky i viac ako jednu. V nasledujúcich rokoch vyšiel celý rad rozprávok v tomto kalendári, v 50-tych rokoch to boli: *O černé princeznej* (na rok 1850), *O troch zakletých psích* (na rok 1851), *O labuti* (na rok 1852), *O Marišce* (na rok 1852), *O Třech bratřích* (1853), *O princeznej se zlatou hvězdou na čele* (1854), *O Popelce* (1855), *O mluvícím ptaku, živé vodě a třech zlatých jabloních* (1857), *O Zlatem kolowrátku* (1858 a 1859), *O zlatých zámkách* (1858). Spomeňme ešte ďalšie *O bílém hadovi* (1863), *O chytřej princeznej* (1868), *O Nesytowi* (1869), *Jako isslo wajce na wandrowku* (1884), *Jedon, čo rozumel zvířacej řeči* (1891), *Ako zajac vlka modlit učil* (1924) atď. V tomto výpočte by sme mohli pokračovať a rozšíriť ho o ďalšie príklady.

Rozprávky uverejňoval aj celý rad ďalších kalendárov, v staršom období to boli najmä kalendáre slovenských spolkov napr. Slovenský obrázkový kalendár pre katolíkov, ewanjelíkov, starowercov a židov, ktorý od 1871 vydával Kníhtlačiarsky účastinársky spolok v Martine alebo Pútnik svätovojtešský, ktorý vydával konfesiónálny Spolok sv. Vojtecha od r. 1872.

Kalendáre odzrkadľujú či dokresľujú tiež mnohostranné česko-slovenské dobové vzťahy. Z nášho aspektu upozorníme len na zastúpenie niekoľkých českých rozprávkarov v tomto rozsiahlom materiálovom korpuse. V kartotéke figurujú mnohí českí zberatelia rozprávok, niektorí inou ako folkloristickou činnosťou. Spomedzi zberateľov českej ľudovej slovesnosti publikoval v slovenských kalendároch poéziu napr. Fr. L. Čelakovský (1799–1852), Fr. Sušil (1804–1868) alebo tu môžeme nájsť epigramy Karla Havlíčka Borovského (1804–1868).

I keď sme v úvode upozornili, že veršované rozprávky sú mimo nášho záujmu, nemôžeme nespomenúť veršovanú „bájku“ významného českého buditeľa a zakladateľa novočeskej básnickej školy Antonína Jaroslava Puchmajera (1769–1820), ktorá vyšla v Pútnikovi svätovojtešskom na rok 1898 pod názvom *Knihy*. Jej prvé verše znejú: „V istej knižnici sa knihy povadily / keď však rozličnými jazyky...“ – zaiste zaujímavé čítanie z nášho profesného hľadiska. Samozrejme v kalendároch nechýbajú najznámejší českí zberatelia rozprávok ako B. Němcová alebo K. J. Erben. Rozprávky ale i poviedky pod menom B. Němcovej boli publikované v kalendároch až v prvej polovici dvadsiateho storočia ako *Obrázek Vesnický* alebo *Neohrozený Mikeš* (obidva v Novej domovej pokladnici na rok 1911 a 1912), známa rozprávka *Král času* vyšla v r. 1922 v Slovenskom Gazdovskom kalendári. Ale aj v neskoršom období sa v kartotéke článkov stretne s jej menom.

V slovenských kalendároch uverejnili niekoľko básní K. J. Erbena a tiež ním zaznamenané rozprávky. Najstaršia z nich vyšla pod názvom *Tři přadky* (v r. 1846 v Nowom i Starom Wlastenskom Kalendári), jeho najčastejšie uverejňovaná rozprávka *Zlaté jablká a devět pávic* vyšla v deviatich rôznych slovenských kalendároch.

Na záver môžeme konštatovať, že slovenské kalendáre aj z hľadiska výskumu rozprávok môžu predstavovať primárny prameň. Naším hlavným zámerom bolo upozorniť na kartotéku článkov zo slovenských a inorečových kalendárov na Slovensku 1701–1965, ktorá je dostupná v Kabinete retrospektívnej bibliografie UK v Bratislave. Na príklade zastúpenia rozprávok v tomto korpuse sme chceli poukázať na bohatý informačný potenciál, ktorý môže doplniť či spresniť doterajšie poznatky vo viacerých oblastiach a ktorý na svoje skutočné bádateľské využitie ešte len čaká.

ŠUMAVA V BÁJÍCH A POVĚSTECH

Libuše Straková

Šumava je opředena pověstmi, strašidelnými historkami a pověrami. Pohraniční lesy byly vždy útočištěm pytláků, lapků a pašeráků. Také proto právě do nich umístil Schiller děj svých slavných *Loupežníků*, hry, která jako by završovala řadu pověstí i skutečných příběhů o jejich činech. Stejně tak na Šumavu situoval děj své opery *Čarostřelec* Carl Maria Weber. Předlohou Kindova libreta k Weberově opeře je skutečná historická událost vybraná ze soudních spisů v Domažlicích.

Adalbert Stifter, rodák z Horní Plané, objevil téma šumavského hvozdu a jeho obyvatel pro německou i světovou literaturu. Karel Klostermann, rodák z hornorakouského Haagu, přiblížil tuto oblast česko-německého pomězi českému čtenáři. Šumava byla hlavním námětem děl tohoto českého spisovatele německého původu, jehož dvě významná životní výročí si letos připomínáme (160. výročí narození a 85. výročí úmrtí). U příležitosti těchto výročí vydala Jihočeská vědecká knihovna ve spolupráci s Novou tiskárnou v Pelhřimově publikaci Karel Klostermann (1848–1923) : soupis díla. Na zpracování bibliografie spolupracovali s pracovníci Jihočeské vědecké knihovny i kolegové ze Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje a Knihovny města Plzně.

Karel Klostermann se narodil 13. 2. 1848 v Haagu v Horním Rakousku, zemřel 16. 7. 1923 ve Štěkni. Pochází z německé rodiny Josefa Klostermanna a Charlotty, za svobodna Hauerové, jejíž matka, spisovatelova babička, pocházela ze sklářského rodu Abele. Rodina se často stěhovala, na začátku 60. let 19. století žili Klostermannovi ve Štěkni, kde otec byl lékařem na panství knížete Alfreda Windischgrätze, nakonec se usadili v Kašperských Horách. Karel studoval na gymnáziu v Klatovech a v Písku, kde také v r. 1865 maturoval. V letech 1865–1870 studoval na otcovo přání medicínu ve Vídni, studia však nedokončil. Krátce působil jako vychovatel v Žamberku a jako redaktor vídeňského, Čechům nakloněného časopisu *Wanderer*. Těživá finanční situace rodiny ho roku 1873 přiměla k přijetí místa suplenta na plzeňské reálce. V r. 1898 se podruhé oženil s vdovou po majiteli továrny Juránkovi; tento sňatek mu zajistil finanční nezávislost.

Klostermann literárně zpracoval šumavské pověsti a báje v německy psaných fejetonech, uveřejňovaných v pražských novinách *Politik*, pod názvem *Heiteres und trauriges aus der Böhmerwald*. Část přepracovaných a doplněných fejetonů vydal vlastním nákladem v r. 1890 v Plzni pod názvem *Böhmerwald-Skizzen*. V roce 1925 vyšla jejich česká verze s názvem *Ze Šumavy* v překladu Marie Stunové.

V roce 1891 publikoval v *Osvětě* první povídku v češtině *Rychtářův syn*. V roce 1893 začal spolupracovat s nakladatelem J. R. Vilínkem na vydávání svých spisů. Po pětaticetiletém působení v učitelském povolání

odešel v roce 1908 na odpočinek a až do své smrti pravidelně pobýval na letním bytě ve Štětkni, později přímo na zámku vnuka polního maršála knížete Windischgrätze.

Vztah Klostermanna k Šumavě a jeho literární zpracování pověstí a bájí nás přivedlo na myšlenku připravit pro letošní kolokvium výběrovou bibliografii šumavských pověstí, bájí, legend a pohádek. S některými autory a jejich díly bych vás chtěla podrobněji seznámit.

Z německy píšících autorů

Carolina Pichler se narodila se 7. 9. 1769 ve Vídni, kde také 9. 7. 1843 zemřela. Je autorkou románů, povídek, dramát a básní. Byla dcerou dvorního rady Franze von Greinera a v roce 1796 se provdala za úředníka Andrease Pichlera. Proslavila se především historickými romány, mezi nimiž je také dílo s českou tematikou *Die Schweden in Prag (Švédové v Praze)* vydané v r. 1827. Sebrané spisy Caroliny Pichlerové vycházející v letech 1820–1845 zahrnují 60 svazků. Vedle literárních aktivit provozovala také literární salon, který patřil ve své době k nejvyhlášenějším ve Vídni, navštěvovali ho např. Franz Grillparzer nebo Antonio Salieri. Balada této vídeňské spisovatelky s názvem *Die Entstehung der Cisterzienser-Abtey Hohenfurt in Böhmen* o vzniku cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě pravděpodobně patří mezi nejstarší v Čechách publikované pověsti ze Šumavy.

Adalbert Stifter se narodil 23. 10. 1805 v Horní Plané v rodině tkalce, studoval na klášterním gymnáziu v Kremsmünsteru (1818–1826), poté právo a přírodní vědy na universitě ve Vídni (1826–1830), působil v literárních salónech Schwarzenberků a Metternichů. Od roku 1848 žil v Linci, kde se zasloužil o reformu základních škol a údržbu kulturních památek. Stifterovy romány a povídky byly silně ovlivněny vztahem k rodné Šumavě, životu jejích obyvatel a historii. Významná je i jeho malířská tvorba ve stylu *biedermeieru*. Ze života odešel dobrovolně 28. 1. 1868, protože neviděl jiné východisko z dlouhodobé nemoci. U slavného rodáka ze šumavské Horní Plané nacházíme motivy pohádek v mnoha jeho povídkách. Souborně pak vyšly v pražském nakladatelství Vitalis pod názvem *Pohádky, pověsti a legendy* ve třech jazykových verzích; v německém originále, v anglickém a českém překladu.

Významným sběratelem šumavských pohádek a pověstí byl etnograf, profesor německé univerzity v Praze a krajan Adalberta Stiftera **Gustav Jungbauer**. Narodil se 17. 7. 1886 v Hamerském mlýně v osadě Přední Hamry u Horní Plané. Dnes leží Jungbauerovo rodiště pod hladinou Lipenského přehradního jezera. Po absolvování německého gymnázia v Českém Krumlově studoval v Praze národopis a literaturu. Během první světové války se dostal do ruského zajetí, do roku 1921 působil v Rusku jako zástupce Československého červeného kříže. Po návratu domů se věnoval vědecké činnosti. Stal se spoluzakladatelem muzejního a národopisného spolku v Horní Plané, kde se zasloužil o vybudování Šumavského muzea.

Zemřel 23. 10. 1942 v Praze a je pohřben v rodinné hrobce na hornoplánském hřbitově. Šumavské pohádky a pověsti publikoval v knihách *Böhmerwald-Märchen a Böhmerwald Sagen*.

Hans Kollibabe se narodil 30. 10. 1880 v obci Sörgsdorf (po roce 1948 přejmenované na Uhelnu v okrese Jeseník) na severní Moravě, zemřel 18. 3. 1950 v Sankt Oswaldu v Německu. Studoval na univerzitě ve Vídni, v letech 1907–1942 působil jako učitel v Kašperských Horách.

Jeho nejvýznamnějším dílem je sbírka pověstí a pohádek především z Kašperských Hor a okolí *Sagen und Märchen aus dem Böhmerwald, besonders aus Bergreichenstein und Umgebung*. Knížka vyšla v Sudetendeutscher Verlag Franze Krause v Liberci v roce 1925 s předmlouvou Hanse Watzlika.

Hans Watzlik, jeden z nejvýznamnějších německých autorů, který čerpal ze šumavského prostředí se narodil jako Johann Vaclík 16. 12. 1879 v Dolním Dvořišti na Českokrumlovsku nedaleko hranice s Rakouskem. Předkové z otcovy strany pocházeli z českého jazykového prostředí. Matka byla Němka. Později se rodina přestěhovala do Budějovic, kde Johann studoval na německém gymnáziu a poté v Praze na německém učitelském ústavu. Již v mládí se jednoznačně přiklonil k jazyku své matky a žil i publikoval pod literárním pseudonymem Hans Watzlik. Jeho první učitelské místo bylo v Ondřejově (Andreasberg) u Chvalšín, kde se v roce 1905 oženil. Od roku 1906 až do odsunu v roce 1945 působil jako učitel a později ředitel na škole v Nýrsku. Od poloviny dvacátých let 20. století se věnoval psaní. Ve své prozaické tvorbě čerpá ze šumavského prostředí, osudů lesních sedláků této oblasti a jejich rodin. Jeho dílo je rozsáhlé a vedle básní a prózy zahrnuje i knihy pro mládež a jedno operní libreto. Podle knihy Weberova romantická cesta do Čech byl po jeho smrti natočen film. V roce 1930 obdržel československou státní cenu a byl ceněn na literárním trhu předmnichovského Československa jako nejpřednější zástupce písemnictví českých Němců. Watzlikovy romány a novely jsou však poznamenány nacionalismem a jeho příklon k národnímu socialismu mu vynesl i mnohá německá ocenění. Hans Watzlik zemřel 24. listopadu 1948 v Tremmelhausenu u Řezna.

První vydání *Böhmerwaldsagen* (Šumavské pověsti) vyšlo v r. 1921 v českobudějovickém nakladatelství Moldavia. V roce 1926 vydal v Jeně sbírku pověstí o šumavském skřetu s názvem *Stilzel, der Kobold des Böhmerwaldes*, která v překladu Josefa Rauvolfa vyšla v češtině pod názvem *Stilzel, skřet šumavský* v r. 1997. Druhá sbírka *Der Stilzel und der Mühlknecht* vyšla v r. 1938 v kolínském nakladatelství Hermann Schaffstein.

Martin C. Putna charakterizuje Hanse Watzlika takto: „Tento spisovatel chce svými texty spoluvytvářet dílo, pro něž nemáme lepšího pojmu než šumavskoněmecké národní (či: kmenové) obrození. ... Watzlik má v první polovině 20. století stejné sebepochopení jako česky píšící autoři první poloviny 19. století. Má pocit buditele, který burcuje svůj národ z dřimoty k bdění, který jej brání před ohrožením ze strany národa silnějšího. ... Bludičky

a trpaslíci jsou mu stejně milí jako katolická poutní místa – protože jedni i druhá jsou výrazem téže víry a tvořivosti lidu, kmene, národa.“

Z českých autorů

Vratislav Václav Tomek se narodil 22. 2. 1868 v Bohutíně u Příbrami, zemřel 13. 12. 1933 v Praze. Byl profesorem na obchodní škole v Praze. Je známý jako básník, prozaik, redaktor, autor turistických průvodců a odborných spisů z oboru národního hospodářství a živnostenského práva. Používal pseudonym Bedřich Hron a Eugen Bohutínský. Stále ještě pod vlivem snah o posilování národního uvědomění obrací svou pozornost k šumavským pověstem, které sbíral a v roce 1927 vydal pod názvem *Šumavské pověsti lidu českého*. Jak sám v úvodu knihy uvádí „Sebrati tyto velezácné pověsti šumavské bylo krásným a vlasteneckým naším úkolem. Vždyť jest v šumavských zkazkách tolik zdravého, svěžího a poetického cítění a tolik okouzňující dějové životnosti a krásy, že plně zasluhují tito nadšení svědci bývalé domorodé slovanské šumavské kultury, aby byli na věčnou paměť zachováni všemu českému lidu a vůbec všem našim bratrským slovanským národům.“

Sběratelem pošumavského folklóru a lidové poezie byl učitel **Adolf Daněk**, který se narodil 16. 6. 1869 ve Strakonících a zemřel 25. 2. 1950 v Praze. Vychodil měšťanku ve Strakonících, čtyři ročníky písecké reálky a absolvoval učitelský ústav v Soběslavi. Jeho prvním učitelským působištěm se stala škola ve Štěkní, kde působil dva roky. Poté odešel do Volenic a roku 1892 nastoupil na strakonickou měšťanku, kde učil až do roku 1923, kdy se stal ředitelem obecné a měšťanské školy v Kasejovicích. Po čtyřiceti letech kantorování odešel na odpočinek do Prahy. Od roku 1905 se Adolf Daněk zabýval sbíráním lidové slovesnosti a v letech 1912 a 1916 byly vydány dva díly jeho *Báje českého Pošumaví*, které později vyšly ještě v dalších vydáních. Ve dvou vydáních vyšly ve 30. letech i jeho *Pověsti o hradech a tvrzích v jižních Čechách* a následovala kniha pověstí o hradech v západních Čechách s názvem *Západní Čechy : hrady, tvrze, zánky : jejich dějiny, popis a pověsti*. Adolf Daněk psal také črty a povídky do Rolnického kalendáře, Lidové čítanky, Malého čtenáře, do píseckých listů Otavan a Prácheň i dalších časopisů a denního tisku. Řada jeho povídek a pověstí byla uveřejněna v čítankách pro měšťanské školy, tématem četných Daňkových přednášek byly literární tradice Prácheňska.

Právník, kulturní a veřejný pracovník, překladatel z němčiny, francouzštiny, italštiny a latiny **Antonín Rausch** se narodil 19. 5. 1906 v Jindřichově Hradci, zemřel 21. 6. 1982 v Jihlavě. Pro nás je významný svými šumavskými pověstmi i když jeho *Příběhy ze staré Šumavy* jsou z velké části překladem pověstí Hanse Watzlika, jehož jméno ovšem Rausch neuvádí.

Autorka knih o legendách Šumavy **Jaroslava Voráčková** se narodila se 28. 7. 1942 ve Stachách. V úvodu svých publikací *Pověrečná vyprávění ze Střední Šumavy* a *Světýlka na Křemelné* uvádí, že zájem o šumavská pověrečná vyprávění v ní vzbudila kniha Antonína Rausche *Příběhy ze staré*

Šumavy. Pátrala po dalších příbězích a snažila se přijít na jejich původ. V archivu muzea v Kašperských Horách zjistila, že existuje rukopis pověrečných vyprávění Hanse Kollibabelho, který nechala přeložit a překlady pak upravovala a třídila. Obě zmiňované knihy jsou kromě jednotlivých pověstí i studií o specifice šumavských pověrečných vyprávění. V knihách uvádí jména a charakteristiky pamětníků, u kterých si v letech 1978–1981 vyprávění ověřovala. Vybrala si lidi, kteří v některých uváděných lokalitách trvale žili a byli tam usazeni i jejich rodiče, případně prarodiče.

Učitel a regionální spisovatel **Milan Pokorný** se narodil 1. 9. 1942 v Sušici, zemřel 18. 1. 2007. Věnoval se poznávání dějin Šumavy a Sušicka. Zajímal se o kulturní dějiny, osobnosti kulturního života, lidovou slovesnost, vzájemné česko-německé vztahy v minulosti i v současnosti a o problematiku duchovního života obyvatel regionu. Své práce uveřejňoval v periodikách i knižně. Pověsti vyšly v knihách pod názvy *Co vyprávěla Otava*, *Co vyprávěla Pstružná řeka* a *Co vyprávěly Vydra s Křemelnou*. Pověstmi je doplněna také publikace *Za tajemství zázračných studánek*.

Českokrumlovská spisovatelka, autorka povídek o strašidlech a pohádek pro děti **Helena Braunová** se narodila 23. 8. 1943 u Kladna. Je vdovou po českokrumlovském Němci **Benediktu Braunovi**, který se narodil se 7. 7. 1923 na českokrumlovském zámku jako syn zdejšího knížecího správce barona Brauna. Za války studoval ve Vídni a po válce byl zařazen do odsunu. Jeho česká babička však onemocněla, takže byl i se svou matkou z vyhnaneckého transportu vyškrtnut, aby se o ní mohli starat. Žil pak až do své smrti v Českém Krumlově. Zemřel 4. 5. 1998. Podkladem textu knihy Heleny Braunové *Českokrumlovské tajemno* bylo vyprávění jejího manžela a také manželů Tweraserových, kteří je vyprávěli v nářeční němčině, „takže jsem musela spolehnout jen na manželův překlad“, uvádí v doslovu. Podobně vznikly i některé její další knihy jako *Šumavské pověsti* či *Českokrumlovské domy vyprávějí*.

Josef Rauwolf se narodil 2. 1. 1953 v Chebu. Promovaný filosof působí jako překladatel z němčiny a angličtiny, publicista, znalec tzv. alternativní kultury, zaměřuje se na současnou americkou literaturu. Maturoval roku 1972 na gymnáziu v Chebu, v letech 1975–82 studoval obor knihovnictví a vědecké informace na Filosofické fakultě UK. V letech 1980–91 pracoval jako domovník v Praze, 1993–99 jako noční hlídač a 1999–2000 jako šéfredaktor časopisu *Rolling Stone*, po celou dobu zároveň jako nezávislý publicista. V 80. a 90. letech publikoval řadu překladů poezie i prózy v časopisech (*Světová literatura*, *Revolver Revue*, *Lázeňský host*, *Živel*), mnohdy i anonymně nebo pod pseudonymem. Z německých originálů autorů Gustava Jungbauera, Hanse Kollibabelho a Hanse Watzlika vybral a přeložil pověsti, které vyšly v r. 1996 pod názvem *Legends a pověsti staré Šumavy*. Z německého originálu *Stilzel, der Kobold des Böhmerwaldes*, uspořádaného Hansem Watzlikem přeložil pověsti, které pod názvem *Stilzel, skřít šumavský* vyšly v r. 1997.

Ondřej Fibich se narodil se 27. ledna 1954 v Praze. Po absolvování střední školy vystřídal různá manuální zaměstnání. V letech 1972–1976 vydával samizdatový časopis DRU a v roce 1976 založil samizdatové edice *Cor cordium* a *Setba samot*, ve kterých vydával antologie zakázaných a zapomenutých básníků, textařů a písničkářů. Od r. 1991 je majitelem antikvariátu na strakonickém hradě. Po r. 1989 začíná vydávat svá vlastní díla – básně, prózy s historickou tematikou, naučná díla (např. Úplný místopisný slovník Šumavy, Maltézský řád na Strakonicku – vyšly v r. 2004). Je i autorem knih pověstí. Publikaci *Čtyři rytíři* s podnázvem *Legendy a pověsti kraje prácheňského* vydalo českobudějovické Sdružení sv. Jana Neumanna v r. 1997. V r. 2006 vydává vlastním nákladem další pověsti s názvem *Prácheňský poklad : Pověsti z Písecka, Strakonicka a Pošumaví* a v dalším roce na ně navazuje 2. dílem *Prácheňský poklad : Pověsti z kraje mezi Třemšínem, Ostrým a Libínem*.

Roman Kozák se narodil se 18. 9. 1965 v Podbořanech. Působí jako výpravčí ve Volarech. Je autorem vlastivědných publikací o Šumavě a Volarsku. Pověsti v knize *Srdce Vltavy* uvádí formou vyprávění cestujících v šumavské lokalce. Do němčiny ji přeložil Helfried Reischl a v roce 2006 vyšla v Pasově. Kozák je i autorem novodobých šumavských pohádek *Pohádky ze šumavských lokálek*, které v němčině v překladu Manuely Černíkové vydalo Nakladatelství Dr. Radovan Rebstöck v Sušici. V r. 2005 vyšlo jejich pokračování pod názvem *Další pohádky ze šumavských lokálek*.

Pozn.: Jako podklad prezentace byly použity materiály z elektronické publikace Jihočeské vědecké knihovny Kohoutí kříž, internetové odkazy a předmluvy a doslovy zmiňovaných knih.

MARIE KUBÁTOVÁ

Ivana Novotná

Marii Kubátovou jistě není třeba dlouze představovat. Je všeobecně známo – alespoň ve východočeském regionu a literárních kruzích – že se narodila v rodině spisovatelky a folkloristky Amálie Kutinové, autorky oblíbeného cyklu knih *Gabra a Málinka*. Otcem Marie Kubátové byl osvětový a tělovýchovný nakladatel a vydavatel Jan Kutina. Maminka, která byla vystudovanou magistrou farmacie, a tatínek, původně stavební inženýr, záhy odložili své diplomy a založili spolu nakladatelství Besední pořady, které mělo sloužit potřebám československé tělovýchovy, vydávalo popisy cvičení a hudební doprovody. Přátelství Jana Kutiny s národopisným badatelem Čěnkem Zíbrtem vedlo také k vydávání folklórních materiálů. Bylo to stejné nakladatelství, které vydalo i první literární počiny Amálie Kutinové. Jeho atmosféru popsala později Marie Kubátová v knize *Obchod iluzemi*.

Marie Kubátová se narodila 8. 8. 1922 v Praze a vyrůstala spolu s mladším bratrem Janem, který se stal profesorem mineralogie. Její dětství na Pankráci, jak spisovatelka říká v jednom z mnoha rozhovorů, mělo velmi krásnou kulisu výhledu z vyšehradských hradeb k Hradčanům. S tatínkem chodili v neděli na vycházky na vyšehradské Šance a dívali se, odkud skočil bájný Šemík a zachránil Horymíra, s maminkou zase na vyšehradský hřbitov přinášeli kytičku na hrob paní spisovatelce Boženě Němcové. Její dětství se tak odehrávalo na poetickém pozadí staré české historie a staropražských bájí. Maminka povzbuzovala dětskou fantazii také svými vyprávěnkami a později i psanými příběhy z doby svého venkovského dětství na Valašsku ve Štítné nad Vlárí, kde její otec Jan Tauber působil jako řídicí učitel. Mamince se zřejmě velmi stýskalo po „malované Moravě“, a tak se uchýlila ke svým příběhům a vzpomínkám na své dětství. A protože malá Marie neměla v Praze mnoho kamarádů, staly se postavy maminčiných knih nejlepšími přáteli jejího dětství. Zvykla si tak, že člověk nemusí nutně své příběhy prožít, že je stačí někdy jen odesnít. Byl to podle jejích vlastních slov jeden z důvodů, proč se stala spisovatelkou.

Na začátku nacistické okupace zaniklo osvětové a národnostně zaměřené nakladatelství Mariiných rodičů a rodina se odstěhovala z Prahy do malého městečka Křince u Nymburka. Starost o obživu rodiny přešla na matku Amálii, která se vrátila k povolání lékárnice.

Marie před válkou i během ní studovala na klasickém gymnáziu v Praze, po maturitě v r. 1941 ještě stačila složit zkoušky na učitelském ústavě. Pak ale z nezbytí nastoupila v Křinci u matky lékárnickou praxi, kterou ukončila základní lékárnickou zkouškou v r. 1943. Ve stejném roce se provdala za Jaroslava Kubáta, který pocházel z Krkonoš, z části zabrané nacisty, a tak v r. 1939 přišel o domov. Mariini rodiče projevíli velké pochopení a nabídli mu domov i zaměstnání v křinecké lékárně.

V Křinci ale Marie nebyla příliš spokojená, stýskalo se jí po Praze. Ze svého smutku se začala léčit stejným způsobem jako její matka – psaním. Zde Marie Kubátová napsala svou první a zároveň poslední báseň, ale také první sbírku povídek, kterou nazvala *Pastorkové Páně*. Sbíрка však prodělala dlouhou cestu, než byla zcela proměněná a pod názvem *Matějkov* v r. 1956 vydána.

Jakmile byly po válce otevřeny vysoké školy, zapsala se Marie Kubátová ke studiu na Přírodovědeckou fakultu UK, kterou absolvovala v r. 1949. Na podzim roku 1946 získala diplom magistry farmacie a nastoupila do lékárny v Karlových Varech, kde už působil její manžel, rovněž farmaceut, ve vojenském lázeňském ústavu. V diplomové práci *Krkonošští destilátoři* srovnávala Marie Kubátová receptáře krkonošských bylinkářů ze 17. a 18. století.

Rok 1952 se stal mezníkem v životě Marie Kubátové, protože od tohoto roku se datuje její trvalý pobyt ve Vrchlabí v Krkonoších. Zde byl její manžel Jaroslav Kubát ustanoven správcem lékárny. V této době již byli rodiči dvou malých dětí a Marie se kromě svých synů starala také o své rodiče, kteří se do Vrchlabí brzy přistěhovali. Proto zpočátku, aby nemusela v lékárně sloužit noční směny, přijala místo učitelky nauky o léčích na střední zdravotnické škole ve Vrchlabí. V r. 1956 byla Marie Kubátová nucena z rodinných důvodů opustit své zaměstnání a v letech 1957 až 1970 se starala o svou rodinu, především o svou matku, která trpěla srdeční vadou a otce, který byl v posledních letech svého života nehybný. Od r. 1970 pracovala opět v lékárně ve Vrchlabí. V r. 1972 složila atestaci z ústavního lékárnictví, aby prokázala, že je i po delší pauze na dobré odborné úrovni. To, že léta strávená péčí o rodinu a spisovatelstvím se nijak nepodepsala na její odbornosti, rovněž potvrdil doktorát z přírodních věd v r. 1977. V r. 1979 odešla Marie Kubátová do důchodu a od té doby se intenzivně věnuje literatuře a psaní.

Oblast literární tvorby Marie Kubátové se dělí na dva hlavní velké okruhy: první okruh tvoří povídky, pohádky a hry s krkonošskou tematikou, které ji proslavily; druhým okruhem jsou všechna ostatní díla – příběhy ze současnosti i minulosti, z lékárny i ze školy, vzpomínky a úvahy, inspirované životní zkušeností autorky.

Na začátku padesátých let 20. století, kdy se Marie Kubátová přistěhovala do Krkonoš, tu byla ještě živá lidová slovesnost. V doslovu ke své prvotině *Daremný poudačky* (1956) popisuje svého tchána a tchyni jako své první literární vzory. Šetrnost její tchyně ji inspirovala i k napsání její první poudačky, která vyšla tiskem pod názvem *Vo šeterný Dontouce a bílý čertoj* a byla později vydána ve skotském Glasgow v esperantu.

Postupně se seznamovala se svérázným a pomalu mizejícím světem horalů a s kouzelným krkonošským nářečím. Avšak k systematickému sběru lidových vyprávění a z něj vyrůstající literární práci Marii Kubátovou přivedla až její matka Amálie Kutinová, která už během pobytu v Křinci

u Nymburka objevovala a zapisovala mezi pamětníky staré lidové písně. Když se pak stěhovala ke své dceři do Vrchlabí, pouze navázala na svou předchozí sběratelskou aktivitu. Ačkoliv neměla odborné vzdělání, orientovala se ve folkloristice poměrně dobře; předpoklady si nesla již ze své muzikantské a učitelské rodiny Tauberů. Putování obou sběratelek, matky a dcery, za krkonošskou písní a vyprávěním představuje velké množství práce a dokumentuje silný vztah k lidové slovesnosti a jejím tvůrcům. Marie Kubátová obzvlášť ráda vzpomíná na Františka Pacholíka z Pasek nad Jizerou, podle jejího názoru nejlepšího vypravěče, kterého na svých sběratelských cestách matka s dcerou potkaly.

Obě spisovatelky brzy přistoupily k literární úpravě svých sesbíraných pramenů. V r. 1965 tak vznikl cyklus *Krkonošský lid*, který zahrnoval folkloristický sběr i dosud nevydané knihy s krkonošskou tematikou. V tomtéž roce ale Amálie Kutinová zemřela, a cyklus tak nebyl dokončen. Marie Kubátová se podílela se svou matkou na dvou knihách tohoto cyklu – *Krkonošův rok* (1958) a *Krkonošovský špalíček* (1964) a přispěla i vlastní knihou – *Daremný poudačky* (1956).

Marie Kubátová podobně jako její matka spojila brzy sběratelskou činnost s vlastní tvorbou. Již v r. 1953 měla připravenou sbírku krkonošských povídek. Pokusila se spolupracovat i s oddělením začínajících autorů Svazu čs. spisovatelů, ale byla odkázána na Ústředí lidové umělecké tvorby. I v Ústředí však převládal názor, že povídky psané nářečím jsou vhodné pro poslech, ale ne pro tisk. Marie Kubátová nabídla tedy své služby čs. rozhlasu a jako externistka připravovala pro rozhlas národopisné pořady, ve kterých uplatňovala i své „poudačky“. U posluchačů měla její dílka velký ohlas, který přispěl k tomu, že se o krkonošské lidové vyprávěnký Marie Kubátové začal zajímat i tisk. Po úspěchu v Praze navázala v r. 1954 spolupráci i s krajskou rozhlasovou stanicí v Hradci Králové a v tomtéž roce se objevily její první povídky v deníku Pochodeň. Poté projevil zájem také nakladatelství Mladá fronta a v r. 1956 vyšla první sbírka krkonošských povídek nazvaná *Daremný poudačky*.

Poudačkami nazvala Marie Kubátová tradiční způsob fabulace lidových vyprávěčů, jehož základem je epická strohost, dramatická zkratka a žertovná pointa; poudačka se dá přirovnat k jakési prodloužené anekdotě. Marie Kubátová však nezůstávala u mechanického přepisování skutečných lidových vyprávěnek, ale příběhy používala spíše jako základní kostru pro své originální pohádky a poudačky. Později už používala pouze základní principy lidového vyprávění a příběhy tvořila téměř volně, ale s respektem k dobovým i místním realitám. Z vyprávění horalů v dílech Marie Kubátové zůstal zachován charakter kraje, rysy doby, k níž se vyprávění váže, způsob života na horách, základní přístup k životu, který byl charakteristický pro krkonošské obyvatele, způsob vyjadřování vypravěče a v neposlední řadě krkonošský dialekt. Její hrdinové se setkávají a bojují s překážkami a překonávají je vlastními schopnostmi, chytrostí a vtipem. A tam, kde jejich síly nestačí, přichází na pomoc pán hor Krakonoš, aby zavedl spravedlnost

a pořádek. Hrdiny jejich poudaček se stávali obyčejní, většinou ti nejhudšší horalé – tkalci, dřevaři, korálkáři, skláři, nebo muzikanti, jimž hudba kromě toho, že byla zdrojem radosti, sloužila i jako významný zdroj přivýdělnku. V poudačkách nemohou chybět ani postavy pytláků a pašeráků, kteří nezbytně dokreslují krkonošský kolorit. V popisu svých postav Marie Kubátová projevila mistrovské charakterizační nadání, které použila později i u svých hrdinů ze současnosti.

Z bájných postavicek si z lidového vyprávění vypůjčila především Krkonoše, ale neopomínala ani další pohádkové a legendární bytosti – čerty, anděly, hastrmany, Zubatou, skleněného mužička, svatého Petra – které dokreslují v jejich vyprávěních charakter kraje a jeho problémy. Následovala další samostatná díla s krkonošskou tematikou, např. *Krkonošův hermec* (1972), *Muzikantský řemeslo a devatero jinejch* (1969), *Hořký bejlí* (1981), nebo *Truhlíčka malovaná* (1989).

Ve stejném roce, ve kterém vyšly *Daremný poudačky a Matějkov*, uveřejnila i svou první divadelní hru na motivy krkonošských poudaček *Jak přišla basa do nebe*, kterou původně napsala pro ochotnický divadelní spolek Šír ve Vrchlabí. Hra ale měla nakonec premiéru v pražském divadle S. K. Neumanna (dnes divadlo Na Palmovce), a současně byla vysílána v Čs. rozhlase. Po velkém úspěchu pražského představení u obecnstva i kritiky prošla autorčina krkonošská báchorka s nemenším ohlasem celou řadou profesionálních i ochotnických scén. V r. 1961 vyšla také knižně a upoutala i v zahraničí – vyšla v Moskvě a v polské Opoli byla přeložena pro divadlo a televizi. Marie Kubátová pak napsala ještě několik divadelních her, např. *Skleněná panna*, nebo *Vzbouření hastrmana*, kterým ale byla vytýkána příliš volná dramatická stavba. Přesto byly divácky úspěšné díky humoru a půvabu krkonošských pověstí. Autorka při jejich zpracování použila jiný postup, než u své první hry – psala je původně pro rozhlas a pro divadlo je upravila až dodatečně.

V r. 1963 byla zahájena spolupráce Marie Kubátové s Čs. televizí inscenací *Světáci*, následovaly další hry, vysílané vždy ve vánočním nebo velikončném čase, všechny na krkonošské motivy. Podle knihy Marie Kubátové *Korvetní kapitán Korda* natočil v r. 1970 režisér Josef Pinkava dětský film pod názvem *Kapitán Korda* a v r. 1979 i jeho volné pokračování pod názvem *Chlapi přece uepláčou* (podle knihy M. Kubátové *Jménu korvetního kapitána*). V r. 1974 byla odvysílána řada sedmi Večerníčků na motivy pohádek Marie Kubátové pod názvem *Krkonošská pohádka*, ke které napsala scénář Božena Šimková. Ačkoliv se později obě tvůrkyňe postavy zbohatlého Trautenberka a „Anče-Kuby-hajného!“ znesvářily kvůli otázce, která z nich je původkyní těchto postav, jejich spor nic neubírá těmto pohádkám na kráse a *Krkonošská pohádka* dodnes vyhrává ankety o nejoblíbenější Večerníček.

Tímto otevíráme pohádkovou příhrádku autorčiny tvorby na motivy krkonošských vyprávění. První knihou určenou dětem byly v r. 1971 *Pohádky o Krakonošovi*. Obsahují čtrnáct pohádek, u nichž je souvislost s lidovým podáním nepřímá. M. Kubátová zde přebírá některé prvky z lidových

vyprávění (postavy, určité obraty, reálie), avšak tato vazba je téměř nepostřehnutelná, protože autorka napsala pohádky, jež vytvořila její nevšední fantazie. Její druhý pohádkový soubor z r. 1998 vydaný pod názvem *Krakonošovo čarobejlí* vychází ze staršího poudačkového cyklu o bylinkách s názvem *Hořký bejlí* a je koncipován jako Krakonošův kalendář, protože vyprávění o jednotlivých bylinách jsou řazena v takovém pořadí, jak tyto bylinky vykvétají v průběhu roku. Roku 2000 vyšel soubor *Jak Krakonoš s Trautenberkem vedli válku*; jedná se o volně pokračování *Pohádek o Krakonošovi*. Další pohádkovou sbírkou jsou *Pohádky z Krkonoš* vydané roku 2001, kde se každé z vyprávění vztahuje k jednomu z typických horských řemesel. Z dalších pohádkových knih můžeme jmenovat např. *Pohádky pro rozčáplíky* (1959), *Pohádky pro poškoláky* (1968), *O heřmánkové víle a čarodějnickém učedníku* (1978), nebo *Nedělní pohádky* (1997). Sedm pohádek najdeme také v zatím poslední knize M. Kubátové z r. 2008 nazvané *Tři šupiny vánočního kapra*.

Mimo svoji folklorní tvorbu a tvorbu s lidovými motivy je M. Kubátová rovněž autorkou řady novel, románů a povídek, které jsou spojeny především s její profesí magistry farmacie, nebo s její ženskou rolí dcery, matky a babičky. Věcnou inspirací jí byla její vlastní rodina. Jako vzpomínku na maminku napsala *Legendu o bílé paní* (1978) a své tchyni vytvořila pomníček v díle *Matka kopce* (1980). Pro své děti psala pohádky, a když synové povyrostli a potýkali se s úskalími dospívání, inspirovali M. Kubátovou k vytvoření románu *Průšvihy mladého Werthera* (1970), který byl později přeložen do maďarštiny. Marii Kubátovou však nenechávají klidnou ani palčivé otázky dneška; snaží se, aby její hlas byl slyšet i mezi ochránci přírody jejích milovaných Krkonoš, jak dokazuje v románu *Balada o Sněžce* (1992) a své pobouření nad dětmi nespravedlivě trestanými za politické činy svých rodičů vepsala do novely *Absolventka nultého ročníku* (1987). Z prostředí její lékárnické praxe pochází *Lékařnická trilogie* (1990), okrajově také *Zpověď ježibaby* (1995), *Kariéra bílé vrány* (1970) nebo *Obchod iluzemi* (1992), ve kterém vzpomíná také na své dětství a tatínkově nakladatelství. V době, kdy Marie Kubátová přišla z politických důvodů o cestovní pas, a ztratila tak možnost – jak sama říká – „putovat“, ponořila se do české historie. Tak vznikly *Poutnické povídky* (1993), nebo *Povídky z muzejních vitrín* (1986).

Marie Kubátová je nesmírně činná a i ve svém pokročilém věku plní svůj kdysi sama sobě daný závazek „co rok, to kniha“. Ve své knihovničce se může pyšnit řadou více než 70 vlastnoručně napsaných knih. V posledním desetiletí se věnuje především tvorbě pohádek, ale vytváří také portréty lidí, kterých si váží nebo které ji něčím zaujaly – např. portrét perníkářky a přítelkyně z pražského gymnázia Jindry Dvořákové v knize *Medový perníček, do srdce chodniček* (2007), portréty zajímavých žen regionu ve sbírce *Arcibáby, aneb, Živote, Já nechci, abys byl vošklivej* (2005) a vtipná protiváha o zajímavých mužích *Arcidědkové* (2006), nebo vzpomínky na mládí v podobě povídkových souborů *Sny pod kloboukem* (2002), *Kouzlo*

rodinného stolu (2003), *Jak roztaucovat babičky* (2004) a *Haraburdí, aneb, Jak se líhnou knížky* (2007).

Dá-li se říci, že je něco pro celou tvorbu Marie Kubátové charakteristické, je to nejen její osobitý způsob vyjadřování poznamenaný horáckým dialektem, ale hlavně přednostní zájem o charakter člověka jako takového, o mezilidské vztahy a silné citění se slabými a utlačovanými.

Svůj názor na literární tvorbu a její úzký vztah k životu vyjádřila Marie Kubátová slovy: „Po zákonu pohádek dojde hrdina cíle, až když se prodere překážkami. Ani spisovatelé se neotevírají pohádkové poklady jenom tak. Myslím, že oněmi kůstkami, které tvoří schůdky k zámku na skleněný vrch, jsou hrany jeho vlastní lidské trampoty: kdyby tím vším, co ukládá člověku jeho člověčenství, sám neprošel, nedošel by a poklady by se mu neotevřely“.

Na chvilku se zastavíme u pohádkových zákonů Marie Kubátové, o kterých se podrobněji „rozpovídala“ v jednom z článků knihovnického zpravodaje U nás. Byl to článek, ve kterém reagovala na kulturně-literární festival *Jičín – město pohádky*. Pohádkový festival v Jičíně trvá sedm dní a v r. 2008 proběhl již po osmnácté. Jeho součástí jsou nejrůznější výstavy, soutěže, tvůrčí dílny – výtvarné, hudební, rukodělné, literární, autorská a scénická čtení a další pořady zaměřené na děti a pohádková témata; pravidelně bývají pozváni mnozí hosté z řad spisovatelů, výtvarníků, hudebníků a dalších umělců. Jedním z hostů byla v minulých letech i Marie Kubátová, která později ve svém článku tlumočila zákony pohádkového království. Je jich pět, jako prstíků na jedné dětské ruce: „Zákon první, za paleček: dobro vítězí nad zlem. Draku, marš do boudy, čert do pekla a Honza budíž spravedlivým králem. Zákon druhý, za ukazováček: nic není v pohádkovém království zadarmo. K Šípkové Růžence se musíš prosekat trním. Zákon třetí, za prostředníček: spravedlivému pomáháme. Holoubci pomáhají Popelce přebírat hrách. Čtvrtý zákon, za prsteníček: němé tváří se přiznává právo na řeč. Protože jinak by si nerozuměl kocour v botách se svým pánem a zlatá rybka s rybářem. Pátý zákon, za malíček, přikazuje, aby kouzelné pomůcky sloužily spravedlivě, ubrousek aby prostíral hladovému, a obušku, za pytle ven na darebáka! A my, vypravěči pohádek, přejme malým posluchačům, aby si na svém prstíčkovém počítadle přenesli zákoník pohádkového království, až jeho bránou vykročí přes práh dětství, do světa, jaký je.“ A Marie Kubátová ještě dodává: „Ráda bych si přenesla ke svému psacímu stolu prsteníčkový čtvrtý zákon, který je patronem dorozumění mezi světy. Píši-li pohádku pro předškoláky, učím se mluvit jazykem, jakému ti malí rozumějí. Píši-li pro školáky, usedám s nimi do školních lavic a poslouchám, odkud kam sahá jejich zásoba slov. Je to, jako by spisovatel pobýval ve světě o kolika patrech, a v každém tom patře bohatne o poznání, tak jako tovaryš na vandru nabývá moudrosti pro svoje řemeslo. Nežádám od pohádkového dědečka sedmimílové boty na takový vandr. Tam se musí krůček po krůčku a jazyk smáčet, tak jako se pije ze džbánu moudrosti.“

Ochutnávat lahodu mateřské řeči a přát si, aby v tom džbánu nektaru neubývalo. Aby zůstalo i pro děti našich dětí.“

A na závěr jedna aktuální zpráva ze září 2008: pod titulem *Tři šupiny vánočního kapra* vydalo plzeňské nakladatelství Granát zatím poslední knihu šestaosmdesátileté Marie Kubátové. Novinka obsahuje sedm vánočních povídaní pro dospělé a stejný počet pohádek pro děti. Tři šupiny představují tři části knihy: Vzpomínkovou, Krkonošskou a Pohádkovou. Autorka v sedmi pohádkách nezapomněla ani na všudypřítomného vládce hor, Krakonoše.

JOSEF LADA

... malíř a pohádkář... pohádkář a malíř...

Jiřina Kádnerová

Pohádka ve své základní funkci „je **povídání v kruhu posluchačů** – rodí se z potřeby vypravovat a z rozkoše poslouchat“, napsal pohádkář Karel Čapek. Užívaný výraz **pohádka** se vyvinul v době obrozenecké z polského „gadać“ = mluvit, vyprávět, tlachat, neujal se obrozenecký termín báje či báchorka. Pohádka byla ve své původní podstatě určena dospělým posluchačům a čtenářům. Teprve vývojem věku pohádky zjemněly, přestaly být surrealistické a hrůzostrašné a poté byly primárně určeny dětem.

Podle původu rozlišujeme **pohádky folklórní** – obvykle velmi podobné v mnoha národech – a **pohádky umělé, autorské**. **Folklórní pohádka** je zpravidla prozaický žánr s fantastickým příběhem. Pohádková imaginace vytváří odlehlý čarovný svět, který se vymyká přírodním zákonům, je izolován od společenskohistorické reality a funguje podle svého vlastního řádu. Folklórní klasická pohádka se odehrává v bezčasové věčnosti (tenkrát...) a v neurčitém geografickém prostředí (kdesi za devaterými horami...). Využívá úvodní formule – Byl jednou... jedenkrát... a závěrečné – zazvonil zvonec... nebo magických čísel – tři synové, tři úkoly, devítihlavý drak, ... Mezi klasické pohádkové motivy patří kouzelný předmět – živá voda, létající koberec, kouzelné zrcadlo, zdánlivě neřešitelný problém, ... V pohádkovém příběhu zpravidla vítězí dobro nad zlem. Často se setkáváme s výrazným dějovým vyprávěním, méně často s vyprávěním rozmarným. Objevuje se retardace (oddalování rozuzlení...), opakování motivů a gradující variace.

Autorská nebo umělá pohádka je mladší než lidová, je výrazem tvůrčí práce, lidovou tradici naprosto vědomě překračuje. V ní už vždy pohádkové „zásady“ neplatí zcela důsledně. Často jsou zastoupeny reálné prvky, kouzelné motivy se stávají součástí každodenní reality.

Umělé pohádky se obracejí častěji na dětského posluchače, diváka nebo čtenáře – ale neplatí to stoprocentně, některé pohádky jsou určeny dospělým čtenářům nebo posluchačům. Navíc – i dospělí si rádi přečtou, poslouchají nebo se dívají na pohádky určené dětem...

Česká pohádková literatura se má za čím ohlédnout; její jazyková kultura si vydobyla respekt a obdiv. Národní pohádky mají u nás slavnou tradici, značenou jmény předních literátů, avšak i celou plejádou významných výtvarných umělců..., konstatuje Oldřich Šuleř ve svém povídání o literatuře a tvůrčím psaní nazvaném *Třináctá komnata* (Praha 2007).

Mezi sběratele – zakladatele českých lidových pohádek řadíme především Erbena a Němcovou. Po nich následovali další, většinou čeští vlastenci. Teprve později byli sběratelé pohádek odborně školenými folkloristy, z nichž někteří lidové pohádky více či méně přizpůsobovali nebo byli současně sami autory umělých pohádek.

Moderním sběratelem byl Josef Štefan Kubín, kterého lidový svět zastihl na přelomu 19. a 20. století v rodném Podkrkonoší. Kubín našel moderní vztah k lidové slovesnosti, rozbil romantizující pojetí folklóru, které u nás převládalo právě od dob B. Němcové a K. J. Erbena. Nevybíral a necenzuroval, nezušlechťoval a neretušoval. Nedělal z lidu ani mýtus ani ideál. Vytýkalo se mu, že jeho zápisy lidových vyprávění urážejí mravní cítění, jsou vulgární a „sprosté“.

Sběratelská tradice postupně vyhasla začátkem 20. století, ale i dnes se můžeme setkat – byť zcela ojediněle – se sběrateli nejen lidových skazek, ale i pohádek (malíř František Skála, nejstarší z trojice tohoto malířského jména – FS děd). Adaptací pohádek – klasických – přibývá a zejména ve 2. polovině 20. století přibývá pohádek autorských.

Pohádka byla také jedním ze základních žánrů samostatné literatury pro děti při jejím formování. Trvalou hodnotu mají Karafiátovi Broučci, dramatické báchorky Josefa Kajetána Tyla, Princezna Pampeliška nebo Rusalka Jaroslava Kvapila – ta je libretem k Dvořákově opeře stejně jako Těsnohlídkova Liška Bystrouška ke stejnojmenné opeře Janáčkově.

A tady už se poprvé dotýkáme středních Čech – příběh operní Rusalky je situován do brdských lesů, do Dvořákových opakovaných letních pobytů ve Vysoké u Příbrami. Do Středočeské pahorkatiny a okolí Příbrami patří i humorné laděné dramatické báchorky Josefa Drdy – Hrátky s čertem nebo Dalskabáty, hříšná ves, známé především z filmového provedení.

Česká pohádka 20. století přibližuje tradiční pohádkový svět především prostředím moderní civilizace. „... *k nejlepším, moderním českým pohádkám patří zajisté Devatero pohádek Karla Čapka na náměty zdánlivě tak všední, vyprávějící o obyčejných věcech a přece kouzelně. Pohádka pošťácká, Velká pohádka doktorská a všechny další se tak dobře čtou, že pradávno u dětí zdomácněly a staly se důvěrně známými pojmy...*“; čteme v Trinácté komnatě Oldřicha Šuleře. Známy je Vančurův Kubula a Kuba Kubikula, Povídaní o pejskovi a kočičce Josefa Čapka, Sekorův Ferda mravenec nebo Menzelovy knihy o Míšovi Kuličkovi.

Jsmo již blízko u pohádkového autora, který naprosto jednoznačně celým svým životem a celým svým dílem do středočeské krajiny patří. Je řazen mezi čtyři nejvýznamnější Středočechy, kteří budou představováni v bruselské centrále Středočeského kraje – vedle Jiřího z Poděbrad, fotografa Františka Drtikola a spisovatele Karla Čapka je to **Josef Lada**.

V r. 2007 nakladatelství Albatros jako svou jubilejní 10 000 publikaci připomnělo 120. výročí narození a 50. výročí úmrtí **Josefa Lady** výběrem **Kocour Mikeš představuje Josefa Ladu** – knížkou určenou dětem od 3 let a obdivovatele Josefa Lady každého věku. Sestavil, verše včetně úvodní Romance o Josefu Ladovi napsal a ediční poznámkou opatřil básník Jiří Žáček. Z Romance vyberme slova, která platí:

*A když pak časem vyrostl
– však víte, jak čas letí –
stal se z něj strýček pohádkář,
stal se z něj přítel dětí.*

Josef Lada je rodákem z **Hrusic** v okrese Praha-východ. Svoji rodnou obec nesčetněkrát zobrazil. Sám ve své rozsáhlé **Kronice mého života** se vyznal: „*Ten kus země mezi Hrusicemi a Prahou, nádherný kraj, byl celý můj život mým rájem, mou inspirací*“. Žil trvale v Praze, v r. 1924 si pronajal v Hrusicích letní byt, později vystavěl dům, kde pracoval a žil každoročně od jara do podzimu. V jeho **Kronice** se dočteme, že kromě Hrusic byl na jedné dovolené na Mužském u Mnichova Hradiště (tam se sblížil s malířem Jaroslavem Panuškou). V r. 1923 byl společně se svou paní v Krušovicích, ale tam se mu nelíbilo pro zádumčivost kraje a příliš rozlehlé lesy – pobyt mu sjednal krušovický rodák malíř Václav Rabas. Ještě jedenkrát byl ve Stráncích, městečku nedaleko Hrusic. Tím skončily všechny jeho „experimenty“ a návštěvy jiných míst.

Pro úplnost: v květnu 1910 vycestoval s Romanem Haškem do Německa, navštívili Hamburk a ostrov Helgoland. Bylo to jeho první, dle některých pramenů dokonce jediná cesta do ciziny. Pouze zcela okrajově se v *Kronice mého života* zmiňuje o cestě, kterou vykonal s Josefem Skružným (a nejmenovanou dámou) do Drážďan. V knize Aleny Ladové *Můj táta Josef Lada* je Ladova fotografie ze zimních Krkonoš – samozřejmě v kabátě a bez lyží. Jinak znal téměř celoživotně jen cestu z Prahy do Hrusic a zpět.

Mnozí znají onu typickou siluetu vesnice na kopečku s dominantou románského kostelíka převlečeného do barokního šatu cestou po brněnské dálnici vpravo blízko před Prahou. Do Hrusic a bezprostředního okolí Lada umístil děje obou svých nejznámějších a nejrozsáhlejších dětských knížek – **Bubáky a hastrmany** i příběhy nebojácného **Kocoura Mikeše**. Když Josef Lada rekapituloval svoji uměleckou dráhu a psal své rozsáhlé vzpomínky – **Kroniku mého života** – přiznal, že vlastně neví, zda je víc malíř nebo spisovatel a dodával: „*Sám věřím jen v silné prožitky z mládí. Vládnout perem nebo štětcem – to už je jen technika, to je detail.*“

Jiří Olič ve velké monografii Josef Lada (Slovart 2008) napsal: „*Josef Lada byl v podstatě autodidakt, nestudoval – vyjma několika měsíců ve večerních kurzech Uměleckoprimyslové školy – neměl ani maturitu, uměl psát a malovat jako málokdo z jeho současníků.*“ Sám o sobě říká, že pro něho největší inspirací byl Mikoláš Aleš. Poprvé vytvořil ilustrace pohádek v r. 1906, když pro nakladatele Rokytu ilustroval **Pohádku o Honzíčkovi a zlatovlasé Isoldě** Jaroslava Havlíčka. Byla to malá knížečka s barevnými i černými ilustracemi secesního rázu. Ladu bychom v těchto kresbách ještě nepoznali. Knížka měla úspěch a ilustrátor – v knížce nejmenovaný – byl v Národním obzoru pochválen.

První skutečně Ladovou knížkou pro děti je **Moje abeceda** – ilustrace k národním říkadlům vydaná v r. 1911. Další podobnou knížkou je **Kalamajka** s přípovídami Jaroslava Haška z r. 1913 a v tomto roce také definitivně překreslil kresby k „Abecedě“, protože původní se mu zdály „nemotorné“ a vyladil je do „jemnějšího stylu“. Posléze trvale „vylepšoval“ postavy a postavičky svých zvířat, která „odkoukala“ mnohé pohyby, posuňky a postoje lidí, i jejich činnosti se podobají lidským. Svůj názor na dětskou knihu vyložil Lada ve své **Kronice**: „*Kresby v obrázkových knížkách pro děti mají být veselé, vždy barevné, mají představovat především vše, co je živé, co se pohybuje a vydává zvuky – lidi, zvířata, auta, lodě, sáňky, houpačky.* Lada se rád poučil i dětskou kritikou. *Dával jsem si pozor, co si děti nad mými obrázky povídají, co se jim nelíbí a proč se jim nelíbí a snažil se jim ve svých dalších kresbách vyhovět.*“

V r. 1918 vyšlo u nakladatele Kočího Mahenových Dvanáct pohádek, v r. 1921 v Ústředním dělnickém knihkupectví Dvanáct pohádek z onoho světa od Václava Řihy.

Knihla pohádek pro dospělejší mládež J. Š. Kubína v r. 1924 a Národní pohádky Boženy Němcové v úpravě J. Š. Kubína v r. 1926 ve Vesmíru. V nich najdeme barevné celostránkové ilustrace, některé honosné, některé zabírající široký krajinný výkroj, mnohde účinku monumentálního. Zvlášť je Pečírkou ceněn Český Honza Jiřího Horáka – Honzovy rysy jsou sousedsky bodré a úsměvně laskavé, právě takové, jako je známe u Josefa Lady.

V r. 1933 v nakladatelství Melantrich vyšla Veselá kniha zvířátek – převyprávěné pohádky a povídky anglických autorů Marií Majerovou. Pochvalnou recenzi o ní publikoval V. V. Štech.

Lada zprvu ilustroval pohádky jiných autorů. Začátkem 30. let je začíná sám psát a publikovat nejdříve v Radosti, dětské příloze časopisu Lípa, v níž uveřejnil první díl pohádky O kocourkovi, který mluvil. Z kocoura Mikeše se později stala Ladova nejslavnější a nejznámější postava netradiční pohádkové knížky. Z její popularity těží i obce v okolí Ladova rodiště – turistický Mikroregion Ladův kraj – nádherný kraj, který doslova postavil svoji popularitu na „mluvícím kocourkovi“. V Hrusicích najdeme Stezku Kocoura Mikeše, známý je turistický pochod Po stopách kocoura Mikeše pořádaný v r. 2008 městem Mnichovice a Klubem českých turistů již po páté.

Knížní vydání z r. 1934 má již známý název **O Mikešovi** s podtitulem **Příhody kocourka, který mluvil**. Ladův kocour Mikeš byl později přirovnáván jako jakýsi protějšek Medvídka Pí z Veselé knihy zvířátek. V následujících letech vyšly postupně další tři díly – v r. 1935 Do světa O Kocourkovi Mikešovi kniha druhá a v r. 1936 poslední dvě části Cirkus Mikeš a Kludský. Třetí kniha o kocourkovi, který mluvil a Zlatý domov. Čtvrtá kniha o kocourkovi, který mluvil. Příběhy mluvícího kocoura se staly tak populární, že v r. 1937 obdržel jejich autor Rambouskovu cenu za nejlepší knihu pro mládež.

Dnes už je skutečnost asi trochu jiná: dnešní děti Josef Lada svými obrázky „ladovské zimy“ a ani svým kocourkem tolik „neoslovuje“. Děti

nežádají číst knihy o Mikešovi, znají ho více z „večerníčkového podání“. V knihovnách se jeho knihy dnes půjčují méně, ale půjčují.

Přesto knih s ilustracemi Josefa Lada i knih o něm – v souvislosti s dvojitým výročím v r. 2007 – vyšlo několik včetně katalogu výstavy v pražském Obecním domě i dosud nejrozsáhlejší monografie o Josefu Ladovi.

Po kocourovi Mikešovi vymyslel malíř a spisovatel dalšího zvířecího hrdinu – chytrou lišku. Napsal knížku, ve které se opět pokusil sloučit realitu s dobrodružným a pohádkovým světem. Vydal ji v r. 1937 pod názvem **O chytré kmotře lišce** s černobílými ilustracemi. Štěpán Poláček-Topol o knížce v r. 1938 referoval v časopise Úhor „*V dřívějších jeho pohádkách o kocourovi Mikešovi byl hlavní postavou mluvící kocour Mikeš, v jeho nové knize je to chytrá liška, která se naučila mluvit, psát a jednat jako lidé.*“

I tato knížka se ještě za Ladova života dočkala dalších tří vydání.

Na přelomu let 1938–1939 vydal Lada další vlastní knihu pro děti **Bubáci a hastrmani**. Vodníky a hastrmany maloval od poloviny 30. let a se stále větší rafinovaností je umisťoval do svého českého krajinného snu. Literární rozverně předloze příběhů vodníka i malého hastrmáčka přizpůsobil ilustrace a vytvořil celek, který zaujal dětského i dospělého čtenáře. Recenzi v časopise Úhor zveřejnil pisatel pod značkou Filip: „*Žijeme v době, kdy se stará pohádka přežila a vůbec je vůči pohádkám jakási rezerva. Ulička se zdá slepá, ale někteří autoři už nalézají východisko. Jedním ze šťastných průkopníků je Lada. Pracuje se starým personálem pohádek, ale bytostí dal nový charakter a pohádkový ráz. Jeho strašidla nestraší, ani nejsou realisticky bezmocná. Berou svoje úlohy velmi vážně, ale malý čtenář se tomu směje. Působivost je zvýšena naprostou souhrou ilustrací a textu.*“

Ještě roku 1939 vyšla další pohádková kniha, na které se Lada podílel jako autor i malíř, a to **Pohádky naruby**. V recenzi nazvané Ladův pohádkový kaleidoskop v Lidových novinách postřehl autor: „*Staré pohádky, které kdysi v mládí poslouchal a četl, většinou od Boženy Němcové, zpracoval autor docela po ladovsku. Jen podle nadpisu poznáme, o kterou pohádku jde. Nemohl by každý tuto operaci provádět s takovým zdarem a tak důkladně jako Lada.*“

Všechny Ladovy autorské knihy i knihy jím jen ilustrované vycházely opakovaně v dalších a dalších vydáních. Např. pohádkové ilustrace Erbenových Pohádek vyšly v r. 1953 ve Státním nakladatelství dětské knihy nákladem 60 tisíc výtisků, r. 1954 dalších 50 tisíc výtisků, v r. 1955 ještě 30 tisíc výtisků a konečně v r. 1956 posledních 82 tisíc výtisků. V r. 1957 – v roce kdy umělec měl oslavit 70. narozeniny, ale několik dní před nimi zemřel – byla vydána jeho stěžejní díla Bubáci a hastrmani v 6. vydání nákladem 25 tisíc výtisků, 4. vydání O chytré kmotře lišce v nákladu 20 tisíc výtisků, Moje abeceda – 12. vydání – v obrovském nákladu 80 400 výtisků a ve stejném nákladu 2. vydání Říkadla. 4. vydání Vzpomínek z dětství vyšlo nákladem „jen pouhých“ 20 tisíc výtisků.

V době, kdy Ladova popularita u dětí stoupala, začal malíř na přání divadelníků vytvářet i **scénické návrhy**. Asi nejznámější je jeho návrh na **Prodanou nevěstu** pro Národní divadlo v Praze. Pro dětské obecenstvo připravil **Bubáky a hastrmany** (premiéra na brněnské scéně byla v roce 1940), další jeho scénografická práce určená nejmladším divákům byla **O kocourovi Mikešovi** v divadle na Královských Vinohradech v Praze. Jeho spolupráci s filmem si uvědomujeme při shlédnutí filmu Dalskabáty, hříšná ves – kulisy nesou zřetelný Ladův rukopis.

Zrekapitulujme Ladovo dílo: v publikaci Lada (vydáno 2008) je uvedeno 288 nejrozmanitějších knižních vydání, 16 monografií o Josefu Ladovi, 13 scénických divadelních návrhů, 14 animovaných a tři hrané filmy, 14 televizních hraných filmů, dva dokumentární filmy o Josefu Ladovi, 44 katalogů samostatných výstav, nespočet katalogů výstav společných. Jen výběrově je uvedena bibliografie časopiseckých a sborníkových článků o Josefu Ladovi. Několik stránek zabírá bibliografie novin a časopisů, do kterých přispíval.

V roce 1932 nakreslil Josef Lada k veršům svého přítele Jiřího Mahena – ředitele městské knihovny v Brně – dnešní Mahenovy knihovny – pro Státní nakladatelství štavnatě ironický plakát „Pro knihovny a hodné čtenáře“ s názvem Braňte knihu. Plakát namířený proti čtenářským barbarům vyšel až v r. 1934 a v následujícím roce měl plakát úspěch i mezinárodní – v Madridu. Před několika lety byl vydán znovu, v řadě knihoven je možno se s ním setkat – zlovyky čtenářů jsou stejně trvale platné jako Ladovo dílo.

POHÁDKÁŘKA HELENA LISICKÁ

Marie Nádvořníková

Spisovatelka a etnografka Helena Lisická rozená Zimmermannová, se narodila 26. listopadu 1930. V r. 1949 absolvovala nižší gymnázium a školu pro ženská povolání a v tomtéž roce se vdala za chemika Lumíra Lisického. Manželství bylo sice rozvedeno, ale Lisická si jméno už ponechala na celý život. Její první uveřejněnou prací byla v r. 1959 pohádka *O zemi a jejích dětech* (vyšla ve *Stráži lidu*). V novinách a časopisech publikovala četné pohádky, pověsti, kulturní reportáže a fejetony. V letech 1960–1968 působila jako knihovnice a organizační pracovnice olomouckého Domu armády. V r. 1965 vydala první knihu a v r. 1967 se vdala za významnou olomouckou osobnost, dlouholetého ředitele olomoucké pobočky Státního archivu Opava PhDr. Antonína Roubice. Od r. 1968 se věnuje jen literární tvorbě a folkloristice. Od r. 1988 je členkou Národopisné společnosti při ČAV. V r. 1990 se stala dramaturgyní Národní přehlídky vesnických folklórních souborů Lidový rok ve Velké Bystřici. Podílí se na konferencích o lidové kultuře.

Svou první knížku **Za horama za dolama** vydala Lisická v r. 1965. Její titul převzala z hanácké lidové písně ze Štěpánova u Olomouce *Za horama za dolama cosi se tam svítí*, kterou otiskl František Sušil v *Moravských písních národních*. Vycházela z vyprávění dochovaných v ústních podáních v Olomouci a na olomoucké Hané, ale i z díla různých sběratelů. Poukazuje na zdroje, ze kterých Lisická čerpala, nijak nesnižuje její literární přínos. Někdy z fondu bájí a pohádek převzala celý příběh, někdy rozpracovala do samostatného vyprávění jen drobný motiv. Některé prameny byly publikovány německy, což bylo v minulosti Olomouce obvyklé. Lisická je tak uvádí do českého písemnictví a své vyprávění přizpůsobuje potřebám četby pro mládež. Její vlastní zápisy lidové slovesnosti představují pohádky *O zlatém prstenu*, *O Zuzance čarodějnici* a *O dvou pánech propadlých čertu*.

Další kniha Heleny Lisické **Pohádky a pověsti z Moravské brány** vyšla v r. 1968. Jen stručně k lokalizaci Moravské brány. Je to spojnice mezi Hanou a Valašskem, táhne se od Přerova k Lipníku a Hranicím. Jsou tam kopcovitá území – Záhoří a Oderské vrchy a rovinné Pobečví a část Hané. Lisická opět navázala na různé předchůdce, nejvýznamnější z nich – jak František Příkryl, tak Antonín Frélich – byli sběratelé a oba byli dlouhá léta spjati se Záhorskou kronikou. Frélich dal Lisické k dispozici redakční archiv i své vlastní sbírky. Autorka materiál značně upravila. Původně různě rozsáhlé příběhy zpracovala do 45 vyprávění přibližně stejného rozsahu, dala jim lidštější i humornější vyznění, drsné a strašidelné látky potlačila, drastické pohádky a pověsti zcela vynechala. Lidové slovesnosti dala umělecké ztvárnění.

V r. 1971 vydala Helena Lisická obsáhlou knížku **Z hradů, zámků a tvrzí** s podtitulem *Pověsti z Moravy a Slezska*. Lokalizuje všechny příběhy na

konkrétní moravský nebo slezský hrad, zámek nebo tvrz. Jako u předchozích titulů i tady musíme konstatovat, že autorka prostudovala mnoho literatury z regionálních dějin. A jak se k ní vlastně dostávala, když konkrétní citace neznala. Dovolte mi malý zajímavý exkurz do dějin knihovnictví. V Moravské zemské knihovně, někdejší Universitní knihovně v Brně pracoval Bedřich Václavek a zabýval se tam budováním předmětového katalogu. V pramenech z dějin brněnské knihovny je doložen písemný pochvalný zápis Zdeňka Václava Tobolky o této práci Bedřicha Václavka. Václavek byl přeložen do olomoucké Universitní knihovny a i tady budoval předmětový katalog. Tento rukopisný katalog nazývaný v olomoucké knihovně „Václavek“ byl právě sekundárním pramenem pro Lisickou. Byl to katalog služební a Lisická z něj mohla čerpat jen prostřednictvím pracovníků informační služby. Jsou to shodou okolností moje první knihovnická léta, kdy jsem se touto cestou s Helenou Lisickou sblížila. Téma knížky jakoby nezapadlo do zvoleného tématu. Ale vyskytují se zde také pohádky jako např. O Panně Meluzině, O pasáku Timlingovi nebo O smutné Lindě. Ale ani jinak se pohádkářka Lisická nezapřela. I když kniha obsahuje mnoho nešťastných i drastických příběhů, je zde řada pohádkových motivů: postavy se mění v kámen, ve zvířata nebo v květiny, propadají peklu, nebo po smrti straší na svých původních sídlech. V této knize se poprvé u Lisické setkáváme s příběhem krále Ječmínka, tentokrát má vyprávění charakter pověsti. V následujícím roce 1972 vydala Lisická knihu **Z českých hradů, zámků a tvrzí**.

Vysloveně pohádkovou knížkou Heleny Lisické jsou **Pohádky z jalovce**. Z celkově 24 pohádek této milé knížky je převaha pohádek lidových. Z toho vyplývá, jaké postavy v pohádkách vystupují: od řemeslníků a živnostníků přes chalupníky, chudé chasníky až k hlupákům a venkovským bláznům. Lisická si v pohádkách vzala na mušku nejrůznější lidské vlastnosti. Chytrost a důvtip uplatňují chudí hlavně vůči čertům a peklu, to je velmi častý motiv lidových pohádek. Pokud Lisická zařadila do souboru i pět klasických pohádek s králi a princeznami, při čtení zjistíme, jak jsou jiné, jak jsou nezvyklé proti klasickým pohádkám jaké známe.

Knížka **Devatero řemesel** vyšla v roce 1976. K charakteristice tohoto díla bych použila citátu z úvodu, který napsala Helena Lisická: „Pokusila jsem se v těchto drobných, někdy i pohádkových příbězích a vyprávěnkách o ševcích, krejčích, kamenářích, dřevařích, pastýřích, pometlářích, hamerníciích, řeznících, mlynářských krajáncích a jiných řemeslníciích přiblížit dnešnímu čtenáři část bohaté pokladnice lidového humoru, fantazie, životní moudrosti, zkušeností, radosti i smutku“. Tak jako v jiných knížkách Heleny Lisické se tu prolíná pohádkový motiv s životní pravdou, fantazie s realitou, báje a legendy s příběhy z obyčejného života. V této knížce jsou kromě plnokrevných pozemšťanů i strašidla a duchové (pohádka Továřš a duch), čerti (pohádka Dřevař a čert) a hashrmani (Hručíř a starý hashrman).

Častým motivem u Heleny Lisické je příběh krále Ječmínka. Samostatně vydala knížku **O Ječmínkovi** v Albatrosu v edici Korálky v r. 1979.

Pohádku z chropyšského panství uprostřed Hané jste možná sledovali v televizi. Markraběnka marně upozorňovala svého muže, že na blaho země nebdá, že lid žije ve velké bídě. Došlo k selské rebelii. Markrabě dal vzpouru své ženě za vinu a povolal vojsko. Markraběnka, která čekala dítě z panství utekla a v ječmenném poli pod šípkovým keřem porodila chlapečka. Lidé mu začali říkat Ječmínek a ukrývali ho i s matkou, aby je drábi nenašli. Věřili, že se jednou král Ječmínek objeví a ujme se vlády v celé moravské zemi. Základní linii obohacuje Lisická řadou epizod. Motiv poslední kapitoly Královna a kolovrat se objevuje u Lisické víckrát. V r. 1981 vydala Helena Lisická knihu **Pověsti starých měst** s podtitulem Pověsti, zkazky a povídky z Moravy a Slezska. Zastavuje se nejen u historicky známých měst jako Olomouc, Mikulov, Moravský Krumlov, ale i u městeček, která kdysi ve správě země zaujímala přední místa, ale jejich význam upadl. Vypráví o založení různých měst, o udělování různých privilegií, o vzniku městských erbů a znaků, památných budov, o sporech radních pánů s vrchností nebo králem, o válkách, morech. Líčí způsob života bohatých měšťanů, drobných řemeslníků i prostého lidu. Některá vyprávění mají ráz historické povídky, jejímž základem je historická událost nebo ráz humorné místní anekdoty, pověsti se strašidelnou historkou nebo drobného příběhu ze života. Poslední a z našeho hlediska nejdůležitější kategorii – pohádky a zkazky – si budeme ilustrovat několika příklady: je to Rybář Ondřej a hastrman – pohádka z Tvrdonic na okr. Břeclav, o mladém sluhovi v židovské synagoze v Jevíčku je pohádka Džbán vody, těžbě zlata na Jesenicku se věnuje pohádka Zlatý chlum. V r. 1985 vydává Lisická obdobu tohoto titulu pod názvem **Zrcadlo starých časů**, kde přináší pověsti, zkazky, pohádky a historické povídky z minulosti českých měst.

V r. 2004 vyšel výbor **Pohádky z Moravy**. Všimneme si netradiční výtvarné výzdoby. Jde o samorostové plastiky Jana Šimka z Ubla u Vizovic. Kniha vyšla v edici Zlínský kraj. Editoři vyzvali 15 spisovatelů, kteří v kraji žijí, žili, nebo k němu mají dobrý vztah, aby na této knize pohádek spolupracovali. Ani jeden neodmítl. Mezi autory je i Helena Lisická. Nepřekvapuje, že se vrací k příběhu krále Ječmínka. Pohádka se jmenuje Královna a kolovrat. Je to přepracovaná ta část pohádky, která byla v pověsti o Ječmínkovi v knize Z hradů, zámků a tvrzí opomenuta. Dospělý král Ječmínek si vybírá ženu, která upřede nejtenčí nit. Pohádka vlastně líčí vznik kolovratu.

RUDO MORIC

Katarína Beuciová

Známy slovenský spisovateľ, ktorý patrí k najproduktívnejším detským autorom prózy. Od svojho vstupu do literatúry r. 1945 sa venoval literatúre pre deti a mládež. Jeho dielo je rozmanité a početné. Bol nositeľom vyznamenaní národný umelec, nositeľ Radu práce a mnohých ďalších. Písal aj pod pseudonymami Rudo Moric Sučiansky, Rudo Mor, Moric Rudo Trnavský. Narodil sa 27. 3. 1921 v Sučanoch, v okrese Martin. Vplyv na jeho vzťah k detskej knihe a literatúre malo práve martinské prostredie, v ktorom vtedy vychádzali najkrajšie knihy a časopisy pre deti. Všetko vzácné čo dostal v detstve, si nenechával pre seba, ale ako káže zvyk, rozprávky či povesti ďalej rozdával iným. Jeho otec Andrej Moric bol železničiarom. Žil v rokoch 1899–1968. Matka sa volala Jozefína, rodená Zacharová a žila v rokoch 1898–1946. Manželkou Ruda Morica bola Žofia, rod. Sedláčková (1926–2007). Mali spolu dve deti, žili v Stupave, kde pani Žofia pracovala v Mestskej knižnici ako jej vedúca. Počas svojho pôsobenia za pomoci mestského úradu vybudovala novú knižnicu s krásnymi priestormi, ktorej súčasťou mala byť aj pamätná izba Ruda Morica. Vzhľadom k tomu, že v r. 1989 prišla „Nežná revolúcia“ a majetky sa v reštitúciách vracali späť pôvodným vlastníkom, knižnica bola presťahovaná do menej vhodných priestorov a pamätná izba tak zostala nedokončená. Zachovala sa jeho korešpondencia so spisovateľmi, s literárnymi vedcami, výtvarníkmi, prototypy jeho postáv v dielach, listy, v ktorých riešil záležitosti jeho tvorby, prekladateľské, ilustrátorské vydavateľské a organizačné problémy, tiež posudky na tvorbu mladých autorov, prejavy, ktoré napísal ako riaditeľ Mladých liet svojim spolupracovníkom i širokej verejnosti prostredníctvom rozhlasu a tlače. Dokumentárny materiál obsahuje tiež osobné spisy, pozvánky, preukazy, vyznamenania, autorské a vydavateľské zmluvy a i. Časť jeho písomnej pozostalosti jeho manželka darovala Matici Slovenskej.

Ľudovú školu Rudo Moric navštevoval v Sučanoch v rokoch 1923–1927. V rokoch 1933–1937 absolvoval 4 triedy gymnázia v Martine. R. 1937–1941 študoval na učiteľskom ústave v Bánovciach nad Bebravou, 1947–1950 absolvoval externé štúdium na Pedagogickej fakulte UK v Trnave, v r. 1950 promoval, v r. 1970 získal titul PhDr. V rokoch 1941–1943 bol učiteľom v Beleji, v r. 1943–1944 vykonával prezenčnú vojenskú službu v Martine. Po vypuknutí SNP bol príslušníkom 1. čs. armády na Slovensku, s ktorou sa zúčastnil bojov pri Strečne a Vrútkach, kde bol zranený. V novembri 1944 bol zajatý a internovaný v nemeckých zajateckých táboroch v Keisersteinbrucku, Krems an der Donau a v St. Georgene v Rakúsku. V r. 1945–1946 bol osvetovým dôstojníkom a redaktorom kultúrnej rubriky Obrany ľudu. V r. 1946–1950 ako pedagogický referent viedol dramaturgiu školených filmov v Školfilme, v r. 1959–1980 bol vedúcim oddelenia literatúry pre mládež vo Výskumnom ústave pedagogickom, v roku 1959 súčasne tajomníkom

Zväzu slovenských spisovateľov, a riaditeľom vydavateľstva Mladé letá v Bratislave v rokoch 1959–1985.

Rudo Moric je spolutvorcom slovenskej literatúry pre deti a mládež. Publikovať začal v detských časopisoch Priateľ dietok a Slniečko, neskôr prispieval do Okienka Záhoria, ktoré sám redigoval, ale aj do Ohníka a Zorničky a tiež do časopisov Naše rozprávky a Pionierske noviny. Do týchto časopisov prispieval rozprávkami, povestami, črtami, realistickými poviedkami a antropofornizovanými rozprávkami. Knižne debutoval r. 1947 prózou Lyžiar Martin. V nej i v nasledujúcich prózach Žofka (1948) a Družina z Dlhej ulice (1949) nadviazal na konvenčnú beletristiku, ktorá mala výchovne pôsobiť na detského čitateľa.

V knižnej poviedke Miško hrdina (1949) sa usiloval odpútať od tohto modelu príklonom k protifašistickej tematike. Nielen tematicky, ale aj významovo a umelecky sa mu to podarilo v románe Explózia (1951). Na príbehu troch detských postáv predstavil v ňom detskému čitateľovi rozsiahly obraz protifašistického zápasu, jeho zmysel a dosah, pričom ako prvý spisovateľ pre deti umelecky presvedčivo zdôraznil aj jeho triedno-sociálny charakter. V románe dominuje realistický princíp, prostredníctvom ktorého pretransponoval realitu do estetickéj štruktúry literárneho diela, a tak vytvoril jej umeleckú podobu. Zbierky poviedok Sen o chlebe (1969) a Smrť tridsaťsedmičky (1977), boli inšpirované zážitkami z povstaleckých bojov a zo zajatia. Napísal dva romány z učňovského prostredia Tri roky (1951) a Prvý z Dvorov (1953), v ktorom zjednodušeným pochopením výchovného aspektu reagoval na pofebruárové spoločenské premeny. V ďalšej tvorbe upútala jeho pozornosť športová tematika. V knihe Majster pástiarських rukavíc (1954) zbeletrizoval život olympijského víťaza, boxera Jána Zacharu, víťaza olympijských hier v Helsinkách v r. 1952. V literárnej reportáži Cez šesťdesiatjeden končiarov (1956) spracoval zimný horolezecký prechod Vysokými Tatrami. V zbierke poviedok Smutný Suarez (1962) športovú tému spracoval čisto beletristickými poviedkami, sústrediac sa na jej etickú analýzu. Silný etický podklad je príznačný aj pre jednu z jeho najúspešnejších kníh Z polovníckej kapsy (1955). Tematicky je táto poviedková kompozícia len zdanlivým náznamom poľovníckych príhod a zážitkov, v skutočnosti ide o umelecký koncept prírodnej reality, jej nevyčerpatelnej premenlivosti, ako i jej vzájomných väzieb s človekom, ktorý prírodu pozná a predovšetkým chápe. Horár Bohdan, predstavujúci tento typ človeka, stal sa tak nositeľom emotívno-etického plánu knihy, ktorý programovo rozšíril jej základný, vecno-dokumentárny plán. Umelecká symbióza týchto rovín je základným faktorom jej vývinového vkladu i čitateľského záujmu.

Sám autor pre deti napísal: „Túto knižku, moji milí priatelia, som mohol napísať všelijako. Napríklad aj tak, že by som jednotlivé príbehy kládol vedľa seba, ničím nespájal. Bola by to obyčajná zbierka poviedok. Ale ja som chcel viac. Chcel som do prírody, do hory dostať človeka, ktorý má les i všetko v ňom živé rád, stará sa oň, šľachtí ho, chráni zvieratá i vtáctvo. Preto vznikla postava rozprávača, uja Bohdana, ktorý tak rozumie prírode,

že sa vie rozprávať so zvieratami i s vtákmi. A teraz, po rokoch, som veľmi rád, že som to takto skomponoval. Časy sa totiž zmenili. A treba povedať – proti prírode. Človek akoby si namýšľal, že príroda je nezničiteľná, že môže v nej robiť čokoľvek, ona vydrží všetko, a aj keď ju zrazí na kolená, zviecha sa a bude žiť ďalej. A tak ľudia dneška vpadli do prírody, do hory, k riekam, na šíre roviny, nemilosrdne narúšajú pokoj, ktorý potrebuje zverina a vtáctvo. V období rastenia húb sú lesy obkolesené kolónami áut a v hore je viac hubárov ako húb. Baganče ničia podhubie a po pár rokoch tu húb nebude! Na mnohých miestach v horách je viac prázdnych škatúl, fliaš a papiera ako jahôd. Ryby v bystrinách sa dusia od oleja, čo sem vypustili pohodlní motoristi. V nížinách sa zmenšujú počty nízkej zveri a opencov. Zajačiky, bažanty a prepelice nestačia ujsť pred kosačkami, ale nemajú ani skrýše, do ktorých by sa mohli utíliť. Mnoho života v prírode zničia nešetrne používané chemikálie. Nemuselo by to tak byť, keby ľudia mali prírodu radi a správali sa v nej ako treba. Tak ako ujo Bohdan. Keby dodržiavali potrebné pravidlá, tak ako príroda dodržiava vlastné zákony: Ty, príroda nám poskytuješ potešenie i oddych, my ťa nebudeme znečisťovať, vyrušovať, oblamovať. Ak sa vám príhody v tejto knižke páčili, ak ste cez ne pochopili prísne, ale spravodlivé zákony, ktoré vládnu vo svete hôrných skrýš, staňte sa priateľmi a obdivovateľmi prírody, jej ochrancami pred všetkými, čo sa k prírode správajú ako vandali a nepriatelia. Budú vám vďačné všetky zvieratká i vtáčence a príroda vás za to odmení svojou tichou a dôstojnou krásou. Ale budú vám vďační aj ľudia budúcnosti, naši potomkovia, ktorí možnože budú múdrejší ako my a pochopia, aký poklad je naša utešená príroda, a budú si ju väčšmi vážiť. Priatelia, berte toto ako posolstvo uja Bohdana! Povedal som vám ho zaňho, lebo vtedy, keď knižka vznikla, nebolo to také nástojčivé, príroda nemala tolko nepriateľov ako teraz. Ľudia boli k nej ohľadupľnejší, lepší. Autor.“ (Moric, R. Z poľovníckej kapsy. 1995).

Ďalší, vedecko-fantastický román so špionážnou zápletkou bol Prípad Tubercilín (1957).

K napísaniu cestopisnej prózy Pri zakliatej rieke (1958) ho inšpirovala návšteva Vietnamu. Ďalšou knihou bola zbierka poviedok o deťoch z rozličných krajín Našiel som vám kamarátov (1960). Aj v nasledujúcich knihách Trikrát som ušiel (1961) a Oktávia ide stovkou (1964) kládol dôraz vnútorný detský svet. V 60-tych rokoch vytvoril rad zvieracích rozprávok, neskôr zhrnutých do súboru Rozprávky z lesa (1971), v ktorých sa vrátil k svojej bytostnej téme, prírode. Prostredníctvom antropomorfizácie a analógie medzi svetom prírody a ľudí uviedol v nich najmenšieho čitateľa do kolobehu života, do jeho elementárnych etických vzťahov. Okrem tejto významovosti k úspechu rozprávok, ktoré literárna kritika považuje za vrchol jeho tvorby, prispel aj silným lyricko-emočným výrazom. V próze o Haríkovi a Bilovi, dvoch kamarátoch (1973) zaktuálnil zvieraciu rozprávku ľudským civilizačným faktorom.

V 60-tych rokoch rozšíril svoj žánrovo-tematický register o historicko-životopisný román Teraz ho súdia nepriatelia (1967). Cez tragický osud Ďurka Langsfelda, dejovo situovaným do Turca, zobrazil v ňom národný a mravný pátos štúrovskej generácie v revolučných rokoch 1848–1849. K rodnému kraju sa vrátil aj podaniami známych turčianskych povestí O Blažejovi, čo sa nebál (1975). Po povestovo-rozprávkových knihách inšpirovaných návštevou Kuby, Svetlo náčelníka Hatueya (1975) a Rozprávky z ostrova orchideí (1976), ho znova upútal domáci materiál. Na podklade povestí, ktoré zozbierali Igor a Dušan Janotovci, napísal zbierku Zvon lumpov (1979), čím už len rozmnožil jestvujúce adaptácie bratislavských povestí. Povestami sa inšpiroval aj v knihe Podivuhodné príbehy Adama Brezuľu (1980), ktorú ladil humorne. Humoristický efekt dosiahol aj ďalšou zbierkou poviedkových miniatúr Ako som krstil medveďa (1976). V poslednom období svojej tvorby sa zamerával hlavne na portrétovanie súčasného dieťaťa. Románom Sen značky Pelé (1987), situovanom do brazílskeho športového a sociálneho prostredia, potvrdil definitívne svoju tvorivú špecifickosť.

Počas 40-ročného tvorivého organizačného účinkovania v literatúre pre deti a mládež patril k najčítanejším spisovateľom a súčasne sa stal najprekladanejším slovenským autorom. Jeho dielo vyšlo v anglickom, nemeckom, ruskom jazyku, ale aj v dánčine, gréčtine, holandčine, japončine, celkom v 20 jazykoch. Aktivizoval sa aj ako literárny publicista, práce z tejto oblasti vyšli v knihe Detstvo tohto času (1986). Pre dospelých napísal zbierku poviedok Taký je svet (1964), v ktorom moralizujúco reagoval na dobovú dedinu. Niektoré z jeho prác boli sfilmované na základe ním vypracovaných scenárov. Mnohým začínajúcim autorom bol poradcom, skúsenejším kritikom.

Jeho literárna pozostalosť je uložená v 24 škatuliach a obsahuje 2 245 jednotiek. Zachovala sa jeho korešpondencia so spisovateľmi, s literárnymi vedcami, výtvarníkmi, prototypy postáv v jeho dielach, listy, v ktorých riešil záležitosti jeho tvorby, prekladateľské, ilustrátorské, vydavateľské a organizačné problémy, tiež posudky na tvorbu mladých autorov, prejavy, ktoré napísal ako riaditeľ Mladých liet svojim spolupracovníkom i širokej verejnosti prostredníctvom rozhlasu a tlače. Dokumentárny materiál obsahuje tiež osobné spisy, pozvánky, preukazy, vyznamenania, autorské a vydavateľské zmluvy a iné.

Zomrel 26. 11. 1985 v Bratislave, kde je aj pochovaný.

ŽIVOT A DÍLO BOŽENY NĚMCOVÉ V NOVĚJŠÍ LITERATUŘE (*Legends and reality*)

Václava Horčáková

Tvorba mýtů a legend tvoří trvalou součást historiografie a lidských dějin všeobecně. Spisovatelka Božena Němcová patří k těm osobnostem českých dějin, jejichž životní příběh se sám stal legendou, součástí českého národního mýtu. Rozsah děl věnovaných životu spisovatelky značně převyšuje rozsah její vlastní tvorby. Sama se stala literární postavou, byly jí věnovány básně, vystupuje v divadelních hrách i ve filmu. Je inspirací pro výtvarné umělce, objevuje se na portrétech realizovaných za jejího života a ještě častěji stylizovaných po její smrti¹. Téměř v každém městě v Čechách najdeme ulici, která nese její jméno.

V životě Boženy Němcové, kritikou i čtenáři vysoce hodnocené a považované za největší současnou spisovatelku, kontrastuje její úspěch s jejím krušným soukromým životem. Existenční nejistota a nouze její rodiny s dětmi měla příčinu hlavně v politické perzekuci jejího manžela. Její postavení bylo ovšem složité i díky tomu, že se vymykala svými názory i způsobem života tehdejšími konvenčním představám o postavení ženy v manželství a ve společnosti.

Obraz Boženy Němcové se v průběhu minulého století měnil a v podstatě nikdy nebyl zcela jednoznačný – na jedné straně byla oslavovaná v duchu vlasteneckého mýtu – takový význam byl přikládán například jejímu prostému původu, životu v chudobě, politickému pronásledování a utrpení, které bylo vykládáno jako důsledek obětavé práce pro vlast. Na druhé straně provázely tento reprezentativní obraz různé předsudky a polopravdy, které se týkaly především jejího osobního života².

V tomto krátkém příspěvku bych chtěla připomenout některé výsledky historického bádání po roce 1990, které přinášejí nové poznatky k životu Boženy Němcové, a tak i pravdivějšímu pochopení díla této první dámy české literatury.

Nesporně největším počinem poslední doby bylo vydání veškeré dostupné odeslané i přijaté korespondence Boženy Němcové z let 1844–1862 ve čtyřech svazcích³. Jedná se o moderní vědecky zpracovanou edici opatřenou všemi náležitostmi – ediční poznámkou, vysvětlivkami, soupisem

¹ Hana VOISINE JECHOVA, *Božena Němcová ve vírech otázek a mýtů*, in: Božena Němcová. Praha 2002. s. 53 nn.

² Hana ŠMAHELOVÁ, *Česká literatura 20. století v dialogu s dílem Boženy Němcové*, in: Přednášky z 47. běhu Letní školy slovanských studií. Praha 2004, s. 168–169.

³ Božena NĚMCOVÁ, *Korespondence*. Sv. 1. 1844–1852. Sv. 2. 1853–1856. Sv. 3. 1857–1858, Sv. 4. 1859–1862. Praha 2003–2006.

dopisů i chronologickým dodatkem v přehledné tabulce. Každý svazek je uveden zasvěcenou předmluvou.

Bádání nad korespondencí Boženy Němcové se odrazilo i v řadě příspěvků na konferencích věnovaných této české spisovatelce v posledních letech. Jmenovala bych zde především sborník vydaný ke 140. výročí úmrtí Boženy Němcové Památkem národního písemnictví⁴, sborník *Božena Němcová. Život – dílo – doba*⁵ z konference v Muzeu Boženy Němcové v České Skalici a především sborník z mezinárodního kolokvia *Božena Němcová – jazyková a literární komunikace ve středoevropském kontextu*⁶, který obsahuje převážně příspěvky inspirované epistolárními texty Boženy Němcové. Velmi významný je i soubor prací Jaroslavy Janáčkové, editorky jmenované korespondence, *Božena Němcová. Příběhy – situace – obrazy*⁷.

Osu vydané korespondence Boženy Němcové tvoří její vztah k manželovi, dětem i k širší rodině. I proto se nové upřesňující poznatky, které často vyvrací zažitě mýty, vztahují především k osobnímu životu spisovatelky. Jednou z novodobých legend je teorie o šlechtickém původu Boženy Němcové, postavená především na určitých nesrovnalostech v otázce data a místa narození spisovatelky. K zastáncům a do určité míry i tvůrcům těchto hypotéz patří především spisovatelé literatury faktu Helena Sobková – známá je především její kniha *Tajemství Barunky Panklové*⁸ – a Miroslav Ivanov v knize *Zahrada života paní Betty*⁹. Podle této teorie Terezie Panklová a Jan Pankl nebyli pokrevními rodiči Boženy Němcové, nýbrž pouze jejími pěstouny a její skutečnou matkou byla šlechtična z okruhu kněžny Zaháňské. Nejnovější bádání nad edicí korespondence Boženy Němcové však tuto hypotézu, která byla postavena též na některých útržcích z dopisů spisovatelky, rozhodně nepotvrzuje. Jeden z editorů korespondence Robert Adam ve studii věnované této otázce shrnuje výsledek svého bádání takto: „*Celek korespondence B. N. nelze brát za důkaz ani pro tradiční představu o tom, že se B. N. narodila Janu Panklovi a Terezii Novotné 4. 2. 1820, ani pro teorie o spisovatelčině jiném‘ původu a datu narození. Z této korespondence však velmi silně vyplývá, že byly-li její původ a věk jiné‘, B. N. o tom nevěděla. A je na zastáncích těchto teorií, aby vysvětlili, jak je to možné*¹⁰.“

⁴ *Božena Němcová*. Praha 2002.

⁵ *Božena Němcová*. Česká Skalice 2006.

⁶ *Božena Němcová – jazyková a literární komunikace ve středoevropském kontextu*. Praha 2007.

⁷ Jaroslava JANÁČKOVÁ, *Božena Němcová*. Praha 2007.

⁸ Naposledy vyšlo: Helena SOBKOVÁ, *Tajemství Barunky Panklové. Portrét Boženy Němcové*, Praha 2008.

⁹ Miroslav IVANOV, *Zahrada života paní Betty (později Boženy N.)*, Praha 1992.

¹⁰ Robert ADAM, *Datum narození a původ Boženy Němcové ve světle její korespondence*, in: *Božena Němcová – jazyková a literární komunikace ve středoevropském kontextu*. Praha 2007, s. 120.

Revizí prošla v posledních letech též ikonografická badání o Boženě Němcové. Tento výzkum byl dříve spíše podceňován, což vedlo ke vzniku řady zmatených legend, které, jak už to u slavných osobností bývá, mívají tulý život. Jmenovala bych zde např. legendu o údajně autentickém portrétu sedmnáctileté Barunky Panklové uloženém v Národním muzeu, připsání podobizny Boženy Němcové od Adolfa Kašpara z r. 1903 Josefu Vojtěchu Hellichovi a její časové posunutí do r. 1837, nebo ztotožnění odlitků reliéfu neznámé mrtvé Francouzky s posmrtnou maskou Boženy Němcové. Často se stává i dnes, že v portrétu neznámé hezké ženy z doby biedermeieru je hledána podobizna slavné spisovatelky. Podoba Boženy Němcové je hledána i v portrétech krasavic vytvořených jejím proslulým současníkem Josefem Mánesem.

Revizi známých portrétů Boženy Němcové provedli v minulých letech Yveta Dörflová a Lubomír Sršeň¹¹, kteří navázali na předchozí zásluhnou práci Heleny Sobkové a sestavili katalog portrétů Boženy Němcové, které roztřídili na ikonografické prameny první kategorie, které jsou skutečně autentické a tedy nejennější a zaslouží největší ochranu, dále na portréty odvozené a zcela sporné, které pravděpodobně či téměř jistě nezobrazují Boženu Němcovou.

Badatelé dospěli k závěru, že nesporně autentický je nevelký počet deseti podobizen, z nichž pouze jediná, od Josefa Vojtěcha Hellicha, má charakter uměleckého díla. Z těchto deseti se šest nedochovalo, podobu tří neznáme vůbec, a tři jen zprostředkovaně, z pozdějších reprodukcí. Musíme se smířit se skutečností, že Boženu Němcovou nikdo neportrétoval v jejím dětství či mládí, a že i řada jejích podobizen z pozdějšího věku vznikla teprve dodatečně, často až po její smrti, nebo dokonce, že tyto portréty s osobností spisovatelky vůbec nesouvisí¹².

Jak už bylo řečeno, osu korespondence Boženy Němcové tvoří její rodinné vztahy, především k manželovi a dětem. Je proto logické, že česká historiografie posledních let věnovala větší pozornost jednotlivým členům rodiny významné spisovatelky a často dospěla i k novým závěrům. Týká se to především manžela Boženy Němcové Josefa Němce (1805–1875), který byl dosud chápán jako spíše negativní postava v životě Boženy Němcové. Zvláště popularizační literatura jej často líčí jako člověka hrubého, jako mučitele a trýznitele své ženy. Ovšem i literární badatelé spíše kladli důraz na to, co oba manželé rozdělovalo, v čem se lišili.

O pravdivější pohled na osobnost Josefa Němce na základě nových poznatků usiluje editorka korespondence Boženy Němcové Magdaléna Pokorná. Jmenovala bych zde například její příspěvek *Josef Němec: neobyčejný muž neobyčejné ženy*¹³. Z písemných pramenů vystupuje obraz vzdělaného,

¹¹ Yveta DÖRFLOVÁ – Lubomír SRŠEŇ, Autentické podobizny Boženy Němcové, in: Božena Němcová. Život – dílo – doba, Česká Skalice 2006, s. 35–65.

¹² Tamtéž, s. 37.

¹³ Magdaléna POKORNÁ, *Josef Němec: Neobyčejný muž neobyčejné ženy*, in: Božena Němcová, Česká Skalice 2006, s. 172–180.

čestného člověka, vlastence, který měl vždy pochopení pro literární činnost své ženy. Sám byl též literárně činný a v mnohých ohledech byl právě tak nekonvenční jako jeho manželka. V podstatných věcech si byli manželé názorově blízcí, navzájem se podporovali a doplňovali.

Příčinou manželských krizí nebyla zásadní odlišnost obou osobností, ale problémy v každodenním soužití ztrpčovaném bídou, policejní perzekucí a chorobami. Josef Němec byl člověk prudké povahy a těžce nesl, že nemá z politických důvodů možnost takového uplatnění, které by jeho rodině přineslo existenční jistotu. V každém případě je jisté, že úloha Josefa Němce se dočká v příštích životopisech Boženy Němcové zcela nového hodnocení.

Podrobnějšího zpracování se dostalo v minulých letech i biografiím potomků Boženy Němcové. Významným přínosem historiografie posledních let je především životopis dcery Boženy Němcové Theodory (Bohdany, Dory) (1841–1920), z pera jičínského historika Vladimíra Úlehly¹⁴. O Doře Němcové, která prožila téměř celý svůj život jako učitelka v Jičíně, toho dosud nebylo mnoho známo. Kniha Vladimíra Úlehly je napsaná čtivě a s vkusem, a zároveň přináší mnoho nových poznatků nejen pro bádání o Boženě Němcové a její rodině, ale i pro dějiny každodenního života české společnosti druhé poloviny devatenáctého a počátku dvacátého století v menším městě.

Závěrem bych chtěla říci ještě několik drobných nesystematických poznámek k recepci díla Boženy Němcové v naší společnosti v minulých letech. I zde se projevuje snaha vyvázat Boženu Němcovou z tradice mýtu a oživit tak tvůrčí dialog s jejím dílem¹⁵.

Příkladem takového usilování může být dílo výtvarníka Martina Velíška, který v r. 1996 vytvořil nové ilustrace pro vydání *Babičky*. Pojetí těchto ilustrací je nejen netradiční, ale přímo antiidylické s parodickými a komickými prvky, vedenými snahou odstranit nános sentimentu a patosu. Nejde však jen o rozbití mýtu a zesměšnění konvencí ve vztahu k Boženě Němcové. Je zde i snaha vystihnout to, co v textu *Babičky* vypovídá o osudovosti v životě lidí, o lásce a smrti.

Podobné tendence najdeme i v úspěšné divadelní inscenaci *Babičky* brněnského souboru Husa na provázku, „fetišistické revue“ z r. 1997 s hercem Jiřím Pechou v titulní roli¹⁶.

Rozhodně zajímavým směrem by se mohla v této souvislosti ubírat diskuse, jak by v dnešní době vypadalo filmové zpracování *Babičky*. Připomínám zde dvě starší verze, film z r. 1940 natočený podle ilustrací Adolfa Kašpara režisérem Františkem Čápem v hlavní roli s Terezií Brzkovou a film režiséra Antonína Moskalyka s Jarmilou Kurandovou z r. 1971.

¹⁴ Vladimír ÚLEHLA, *Samotářská dcera Boženy Němcové Theodora*. Jičín 2007.

¹⁵ Hana ŠMAHELOVÁ, *Česká literatura 20. století v dialogu s dílem Boženy Němcové*, in: *Přednášky z 47. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha 2004, s. 176.

¹⁶ V podobném duchu přistupuje k dílu Boženy Němcové i nová hra Divadla Jára Cimrmana *České nebe*, kde postavu *Babičky* ztvárnil herec Miloň Čepelka.

K novému zfilmování *Babičky* zatím ještě nedošlo, zato se však poprvé v našich dějinách dostala adaptace *Babičky* s podtitulem *Nenápadný půvab monarchie rakouské* v r. 2007 na scénu Národního divadla v režii J. A. Pitínského, v hlavní roli s vynikající Vlastou Chramostovou. Od té doby vyšlo velké množství recenzí na toto představení, pochvalných i odmítavých.

Svědčí to především o tom, že na dílo Boženy Němcové a jeho současné interpretace je možné nahlížet kladně i záporně, nikomu však není úplně lhostejné. Je to dílo stále otevřené. Za jejími příběhy, včetně jejího osobního příběhu, které ostatně v našem povědomí někdy splývají a prolínají se, je něco, co nutí čtenáře, aby se nad základními hodnotami života zamyslel sám. Ostatně – v tom spočívá poselství jejího odkazu, který překračuje hranice času.

JAROMÍR POLÁŠEK – SBĚRATEL MORAVSKOSLEZSKÝCH POVĚSTÍ, POHÁDEK A LEGEND

Alena Hrazdilová

Moravskoslezské pověsti, legendy a pohádky – jejich sběratelé, vypravěči a posluchači. Co vše nás může napadnout, uvažujeme-li o regionu severní Moravy a Slezska v souvislosti s jeho folklórem, lidovými tradicemi a jejich vypravěčích a posluchačích! Mluvíme o kraji ohraničeném Jeseníky a Beskydami, hraničícím s Polskem a Slovenskem. Kdysi zapomenutý kout, kde se řeky klikatily mezi mokřinami a kromě Opavy a Těšína se zde krčila jen malá a zaostalá města a vesničky. Na paloucích tančily rusalky, pocestné děsily a sváděly divoženky a bludičky, v lese strašil hejkal a v četných rybnících či jezírkách lapal dušičky vodník. Pak ale vtrhlo na sever kraje hornictví a přibyli nejen permoníci. Za prací nastal příliv lidu haličských Poláků, oravských a kysuckých Slováků, Moravanů i Němců ze širokého okolí. V tomto etnickém kotli vzkypěla ve velkoměsto Ostrava, vyrostla Karviná, vzniká Havířov a je zde náhle nejlidnatější kraj republiky. Uchoval se folklór původních Slezanů-Moravců, těšínských Poláků, Lachů, Valachů, místních Němců a dalších? Přesto si kupodivu troufám tvrdit, že téměř každý kout, každá vesnice severní Moravy a Slezska měly a mají velké množství svých pověstí, ty pak mohou vlastně svým způsobem formovat vztah k domovu, ke svému regionu i v dnešní době, byť na první pohled to není evidentní.

Pověsti a legendy severní Moravy a Slezska jsou na rozdíl od pohádek vnímány jako reálné události, často historické, popřípadě místní, které zaujaly posluchače. Mnohdy jsou však opomíjeny hlavní úseky dějin, pověsti si však všímají různých postav – z těch nejznámějších je to například Ondráš z Janovic – vesnice nedaleko Frýdku-Místku (správně se jmenoval Fuciman), který, jak je známo, pomáhal chudým. Dalšími loupežníky byli ve zbojnických pověstech zmiňováni Juráš, Targolík, Lecián apod. Neméně známou osobností, která velice razantně vstoupila do světa lidových pověstí, je Černá kněžna, těšínskými zvána ochránkyní chudých. Tato pověst má velké množství variant – dle některých vyprávění je dokonce i zlá, trpící za své skutky, podle většiny vypravěčů je však hodná a empatická. Najdeme tu i motivy spícího vojska – vojsko čekající v nitru hory na svůj čas, aby v době nejhorší pomohlo – například na Opavsku je to kopec Hanuša, v Těšínských Beskydech zase hora Čantoryja. Slezsko má také svého Kozinu – na Morávce to byl majitel salaší Jan Koloničný, který se postavil proti tehdejšímu novému lesnímu řádu a vyvlastňování salaší. V Těšíně byl dlouho vězněn a na Morávku se vrátil zlomený. Zvláštní skupinou jsou potom pověsti hornické, tak typické pro Ostravsko. Vypravěči velice dobře znají místa, o kterých vyprávějí. Často jsou zmíněny události týkající se jednotlivých dolů, v pověstech vystupuje důlní duch Pustecký (někdy také Klimek),

který je příznivě nakloněn všem poctivým havířům, lakomé a nepoctivé trestá. Specifikem slezských pověstí je ten fakt, že jednotlivé postavy umí mluvit česky, německy i polsky. Pověsti a legendy severní Moravy a Slezska byly vydávány již od 19. století jednak knižně, ale i v jednotlivých regionálních časopisech, popřípadě kalendářích a samozřejmě měly různou uměleckou hodnotu.

Pohádky, ve srovnání s pověstmi, jsou jakoby vědomě vymyšleny, vypravěč často utíká do fiktivního světa, vzdáleného reality, psychoanalytici v nich vidí zašifrované archetypy. Traduje se mylná představa, že pohádky jsou určeny pouze dětem. Je známým faktem, že ještě ve druhé polovině 20. století jsou pohádky ve Slezsku živým útvarům, jsou interpretovány vypravěči, určeny jsou však v této době hlavně dospělým posluchačům – proto se setkáváme často s dvojsmyslnými výrazy, témata jsou drastická. Je zajímavé, že součástí pohádek bývají i věci běžné denní potřeby – telefon, noviny, housky apod. Jako ve všech národních pohádkách i zde je kladen důraz na potrestání zla a víra ve věčnou spravedlnost. Poetické a úsměvné jsou pro posluchače závěry pohádek. Nejčastěji pohádka končí: „*a ezli ečče žiju, tuž vinečko piju a jak ni, tuž v hrobě hniju...*“ I jména hrdinů jsou pro moravkoslezské pohádky typická. Setkáváme se v nich s Franckem, Jurou, Jankem, z ženských jmen je to potom Maryška, Hanka a Tereška. Spektrum námětů pohádek bývá velmi široké, objevují se v nich salaše a jiné krajové reálie, zvířata, králové a královny, princové a princezny, zakleté často v myši (obdoba Žabích princezen), v pohádkách realistických vystupují chytří chalupníci, je „propírána“ ženská nevěra, řeší se skutky Romů apod.

Vzpomenu jen stručně a průřezem předchůdce současného sběratele a propagátora moravkoslezských pověstí, legend a pohádek pana Jaromíra Poláška. Nejznámější z nich je například brněnská Františka Stránecká – tzv. moravská Božena Němcová, Karel Jaromír Bukovanský, Vilém Prasek, František Sláma, Beneš Metod Kulda, František Lazecký, Anežka Šulová, později pověsti ve svých literárních dílech využila například i Ludmila Hořká a Helena Salichová. V současné době jsou to např. nově zpracované pověsti z Jesenicka Oldřicha Šuleře a lidové pověsti z Moravy Oldřicha Sirovátky.

Až na konci 20. století ožívá knižní vydávání pověstí a pohádek, které byly do té doby publikovány pouze ve vlastivědných a jiných regionálních periodících, sbornících a ročenkách. Jedním z těch, kdo nám, čtenářům a posluchačům „zprostředkovává“ pověsti a pohádky severní Moravy a Slezska (společně s manželkou) je publicista, spisovatel, sběratel lidové slovesnosti, spolupracovník rozhlasu a televize, vlastivědný pracovník Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku Jaromír Polášek (narozen 7. 7. 1961). Jeho cesta k vlastivědě, regionální historii a archeologii byla docela zajímavá a spletitá. V roce 1980–81 studuje Vysokou školu báňskou v Ostravě (obor strojná zařízení dolů a hutí). Posléze odchází a při zaměstnání vystuduje muzejnictví v Praze a dále pak na Univerzitě Palackého v Olomouci výchovu

a vzdělávání dospělých. Jeho odborné zájmy jsou velmi široké – regionální vlastivěda, zakládá řadu vlastivědných kroužků, prezentuje regionální historii v tisku, pořádá v muzeu výstavy, realizuje muzejní lekce pro základní a střední školy, přibližuje široké veřejnosti nemovité regionální památky, literáty Pobeskydí, historii Frýdku-Místku atd. Spolupracuje s Maticí slezskou, je aktivním členem řady odborných komisí. Jak již bylo řečeno, přispívá do mnohých regionálních periodik, jako Frýdecko-Místecko, Moravskoslezský den, Těšínsko, Ozvěny, Pobeskydí. V polovině osmdesátých let začal (spolu s manželkou Jiřinou) sbírat místní pověsti a pohádky. Poutavé byly jeho večery s lidovými vypravěči. Je také autorem řady sbírek pověstí, pohádek a dalších příležitostných publikací. V r. 1994 vydal v Muzeu Beskyd *Legends a pověsti Frýdku a Místku* a v r. 1995 sbírku *Legends a pověsti z hukvaldského hradu*. Společně s manželkou pak vyšlo v letech 1999–2007 v nakladatelství Agave v Českém Těšíně dalších 12 sbírek pověstí.

Již v předmluvě ke knize manželů Poláškových *Pověsti a legendy Moravy a Slezska* zaznívá jejich povzdech nad tím, kolik lidových vypravěčů tří kulturních oblastí – české, polské a německé – v dnešním Moravskoslezském kraji je zapomenuto, kolik z nich už nikdy nepromluví, protože už nejsou mezi námi (například Josef Jeřowicz, Pavel Zogata, Josef Smolka, Joža Vochala, Marie Čudková a další). Pokračují ve svých úvahách, že už je vlastně málo lidových vypravěčů, které by mohli pozvat do Muzea Beskyd na besedu. „Pozvat jsme mohli jedině poslední lidovou vypravěčku paní Františku Pituchovou z Frýdlantu nad Ostravicí, která kdysi převzala vypravěčský úděl od vyhlášené vypravěčky učitelky Anny Dřevjané z Janovic, tak jsme se museli stát vypravěči sami...“ Pověsti a pohádky začali systematicky shromažďovat, zapisovat v 90. letech minulého století, to když připravovali pořady na frýdeckém zámku s názvem *Když na zámku strašilo* aneb *Přijďte se bát*. Úspěch to byl veliký, za autory pořadů přicházeli známí i neznámí, kteří přinášeli své náměty ke zpracování z různých míst severní Moravy a Slezska. Z původně zamýšlených pověstí Frýdecka-Místecka byl posléze připraven rukopis knihy k vydání, který obsahoval přibližně 500 pověstí, legend, zvyků a obyčejů z Frýdecko-Místecka, Ostravska, Těšínska, Jablunkovska, z kraje pod Lysou horou, Radhoště, ze Štramberska, Kravařska (Opava), z okolí Bílovce, Klimkovic a Opavska. Příběhy, někdy velice kratičké, jsou přiřazeny k jednotlivým geografickým místům, takže čtenář, popřípadě posluchač, virtuálně cestuje Moravskoslezským krajem nebo taky povodím řek Odry, Opavy, Ostravice a Olše. Manželé Poláškoví nasbírali daleko více legend a pověstí – ty se pak objevují ve volném pokračování výše zmíněné knihy. Pověsti jsou často stručné, jazykově a stylisticky upravené – nářečí používají jen v malé míře, na ozvláštnění, protože rozsah nářečních oblastí sebraných pověstí i pohádek byl veliký a často sběry lidové slovesnosti byly nesourodé, s různou úrovní – to opět záleželo na úrovni lidových vypravěčů, těch bylo zhruba třicet. Někdy to byli prostí „venkované“, jindy však písmáci, učitelé a kněží, tedy tak zvaná

místní „honorace“. Materiál byl převzat i z rukopisů pamětníků, z časopiseckých článků a částečně již z vydaných pověstí knižních, z literárních pozůstalostí apod.

Nakonec se trochu více pokusím přiblížit velmi specifické ostravské pověsti, které pocházejí dost často z prostředí hornických kolonií a v určité době – začátkem minulého století – byly slyšet i v ostravských hospodách a všude tam, kde se shromažďovalo větší množství lidí. Ale nejen tyto pověsti posbíral Jaromír Polášek. Píše např. také o Landeku, vrchu nad Ostravou, jehož pohnutá historie je doložena již od pravěkého osídlení, přes první nálezy uhlí, až po Hornické muzeum. Neméně zajímavé jsou i pověsti o Slezskoostravském hradu, červeném mužíčkovi, který tam v podzemí prý hlídá ukryté poklady. Na Zámecké ulici, v nynějším centru Moravské Ostravy, stával Moravskoostravský zámek a v něm žila svého času všemi nenáviděná hraběnka. Pověst vypráví o jejím prokletí a vysvobození. Samozřejmě nemůže chybět pověst o kováři Keltičkovi, který prý v 18. století objevil v Polské Ostravě (dnešní čtvrť Slezská Ostrava) uhlí. Další pověsti líčí důlní trpaslíky (permoníky), ohnivě muže v městské čtvrti Zábřeh a také naše staré známé zbojníky Ondráše a Juráše, kteří i v Ostravě pomáhali chalupníkům.

Co říci na závěr? Snad se mi podařilo doložit, že Polášek našel i v kraji tak bouřlivě se měnícím a stále ještě přetvářeném dost zajímavého materiálu, který uchoval dalším generacím.

ROZPRÁVKY ZLATY SOLIVAJSOVEJ ALEBO PRÍBEH JEDNEJ KNIHY

Solita Šváčová

„V ríši rozprávok, príbehov našla som ešte v detstve svoj druhý domov. Vstup do ríše slova cez rozprávky, bol pre mňa určujúci na celý život. Po objavení hĺbky, významu, imaginatívnosti slova už, s výnimkou lásky, neprišiel iný, väčší, čisto ľudský zázrak života. Inštinktívne som sa utiekala pod krídla rozprávky tak v čase detstva, keď prevažovala potreba nevšedného, zázračného, utešujúceho, ako aj neskôr, keď vládny svet okolo ponúkal mi len východiská bezvýhodiskové. Putovanie do rozprávky je mojou osobnou Cestou k Slnku.“

(Solivajsová, 1996)

V slovenskej literatúre je niekoľko spisovateľov, ktorých dielo nie je početné, ale bez ktorého je táto literatúra nepredstaviteľná. Patrí k nim i vzácna slovenská spisovateľka Zlata Solivajsová. Do sveta múz vstúpila neprehliadnuteľne prostredníctvom harmonizujúcej krehkej poézie a rozprávok. Životnú a tvorivú cestu jej však skoro prehradila moc. Nezmiernosť so vstupom cudzích vojsk do Československa roku 1968 ju odsúdila na dlhých dvadsať rokov nedobrovoľného mlčania. Uvádzanou príčinou sa stala kniha rozprávok *Kľúč od každých dverí*. Kniha a jej autorka spojili svoje osudy do jedného.

Príbeh spisovateľky

Zlata Solivajsová – rodným menom Zlatonka (Aurélia) Vincúrová – sa narodila 6. 5. 1922 v Nitrianskej Blatnici neďaleko Topoľčian. Rodičia – otec pôvodom z Hané, obchodník s umeleckými predmetmi a knihami, neskôr zamestnanec v poisťovníctve a matka starajúca sa o deti a domácnosť – vychovávali okrem dcéry ešte dvoch synov. Solivajsová vyrástla v podnetnom domácom prostredí, naplnenom umením. Prostredníctvom matky a babky sa stretávala s piesňami a rozprávkami, už v detstve sama začala recitovať, spievať, tancovať, hrať na divadlo a písať. Milovala knihy. Láska k literatúre ju neopustila po celý život. Veľkú podporu mala vo svojom staršom bratovi Jozefovi, s ktorým spoločne zdieľala aj lásku k lietaniu. Ten tajne posielal jej prvé básne do časopisu *Nový svet*. Juvenilné básnické pokusy si tu všimol predstaviteľ katolíckej moderny Rudolf Dilong: „*Čítal som vaše básne, páčili sa mi a chcel som sa s vami poznať osobne.*“ (Jurčo, Solivajsová, 1990, s. 332). Podobne intenzívne ako stretnutie so živým spisovateľom pôsobili na mladú poetku príbehy spriaznenej duše Antoina de Saint Exupéryho alebo básne Johna Masefielda.

Meštiansku školu vychodila Zlata Solivajsová vo Veľkých Ripňanoch, na učiteľský ústav v Modre sa nedostala pre nedostatok miesta. Ako prezradila v jednom z rozhovorov, tajne snívala aj o medicíne (Fuchsbergerová,

Solivajsová, 1999, s. 5). V roku 1946 prišla do Banskej Bystrice, kde sa zamestnala vo veľkoobchode, neskôr na krajskom riaditeľstve Slovenskej knihy ako kultúrno-propagačná referentka (1955–1960). Vydala sa za Jána Solivajsa, pracovníka v banke, narodili sa im synovia Roman a Peter. Šesťdesiate roky boli pre spisovateľku sľubným začiatkom jej publikačnej činnosti, ale zároveň i jej nečakaným prerušením s tragickými dôsledkami pre profesijný a osobný život. Osud Zlaty Solivajsovej sa spojil s osudom Stredoslovenského vydavateľstva.

Keď v roku 1960 vydavateľstvo v Banskej Bystrici vzniklo, pracovala v ňom najprv ako tajomníčka, po reorganizácii ako redaktorka zodpovedná za vydávanie kultúrno-politickej revue *Rozkvet* a za knižnú edíciu umeleckej literatúry s tým istým názvom. V súlade so zameraním vydavateľstva sa podieľala na vyhľadávaní mladých autorov, na spolupráci s umelcami a vedcami stredoslovenského regiónu. Bola tajomníčkou stredoslovenskej odbočky Zväzu slovenských spisovateľov. Pokračovala vo vlastnej tvorbe – básne a rozprávky vychádzali v časopisoch *Smer*, *Život*, *Mladá tvorba*, *Kultúrny život*, *Rozkvet*, *Slovenské pohľady*, knižne vyšli pod názvom *Jablká plné hviezd* (1962) a *Vyhnanie z raja* (1967).

Svoje občianske postoje zverejňovala prostredníctvom publicistických článkov a verejných vystúpení, napríklad na medzinárodnom sympóziu o mieri v Prahe. V tlači bojovala proti akejkoľvek nespravodlivosti, roku 1968 v liste adresovanom Zväzu slovenských spisovateľov vyjadrila solidaritu s vylúčenými spisovateľmi.

Koncom šesťdesiatych rokov vo vydavateľstve Mladé letá knižne vyšla andersenovsky ladená rozprávka *Svietnik s holubičkou* (1968). Svojím vznikom staršia kniha rozprávok *Kľúč od každých dverí*, uzrela svetlo sveta roku 1971 v Stredoslovenskom vydavateľstve a práve táto publikácia spustila lavínu neskorších dramatických udalostí.

Situácia sa vyhrotila roku 1969, keď po zrušení krajov zosilneli snahy prevziať krajové vydavateľstvá Slovenským ústredím knižnej kultúry v Bratislave. Ako na zavolanie prišli aj ekonomicko-finančné problémy vydavateľstva a na začiatku obdobia normalizácie konečne hlavný oficiálne uvádzaný ideologický a politický dôvod – kniha Zlaty Solivajsovej *Kľúč od každých dverí*. Koniec Stredoslovenského vydavateľstva bol neodvratný. Z jeho redaktorky – poetky a rozprávkarky – sa stal exemplárny príklad na potrestanie. S traumou zo straty zamestnania, absurdných obvinení, súdnych procesov, vypočúvaní, vylúčenia zo spisovateľského zväzu, prenasledovania rodiny vrátane detí a celkovej, dvadsať rokov trvajúcej izolácie sa spisovateľka snaží vyrovnať dodnes. Ďalšia kniha pripravená na vydanie v roku 1972 *Naše zelené dažde* ostala v rukopise.

Príbeh knihy

Tvorbu začínala Zlata Solivajsová poéziou. Rozprávky písala len pre svoje deti a pre seba. Bol to jej spôsob ako si „*vymýšľať svoje nebo*“. K cieľavedomej tvorbe pre deti sa dostala náhodou, keď sa v budmerickom Dome

spisovateľov stretla s inými spisovateľkami a na otázku, ako si kompenzuje smútok, pocit osamotenosti odpovedala, že si vtedy napíše rozprávku. Prítomná redaktorka detského časopisu Slniečko Mária Ďuričková jej ponúkla spoluprácu.

Aké sú vlastne rozprávky Zlady Solivajsovej? Jednoducho sa dá povedať – také, aká je ich autorka. Už znalec osudov a tvorby spisovateľky profesor Milan Jurčo hovoril o „*nerozdielnej totožnosti života a diela*“. Rozprávka bola pre ňu oázou, v ktorej má dominantné postavenie životná pozitivita, napriek občasným tieňom či tme. Zlata Solivajsová bola od detstva slnečným človekom so srdcom otvoreným všetkým krásam, túžiacim po harmónii, slobode, obetovaní, priateľstve, láske a spravodlivosti. Tieto hodnoty mohla nechať naplno žiť vo svojej rozprávkovej tvorbe, „*na rozsah síce nevelkej, na hĺbky nevšedne bohatej*“. V dvoch knihách rozprávok zostala Solivajsová verná svojej básnickej totožnosti. Lyrizmus je ich spoločný charakteristikon. Svojimi významami prekračujú literárny priestor rozprávky a vstupujú do reflexie o zmysle bytia a skutočných ľudských hodnotách.

Prvá *Svietnik s holubičkou* je rozprávkovým príbehom chorého dievčatka Veronky, ktoré sa v horúčke rozpráva so sviecami a s holubičkou prikovanou na stĺpiku svietnika. Prechádza zo skutočnosti do sna. Filozofický podtext ukrytý v symbole sviečok a ich možnosťami – svietiť, splniť svoje poslanie, ale tým sa zničiť alebo nesvietiť, nesplniť svoje poslanie a zachovať sa pri živote – ponúkal úvalu nad zmyslom života – byť svetlom pre iných, obetovať sa pre iných.

Druhá knižka *Kľúč od každých dverí* vydaná v roku 1971 obsahovala pätnásť tradičných i moderných autorských rozprávok, z ktorých niektoré nadväzovali na poetiku ľudovej rozprávky, prostredníctvom inotajov alebo humorných nadsádzok sa vysmievali hlúpym vládcom, neschopným kráľom či zlodejom. Nežné a krehké príbehy sa odvíjali v harmonickom trojuholníku dobra, krásna a pravdy, pohybovali sa vo svete blízkom detskej psychike, v ktorom niet nelásky a nenávisť. Výnimkou je len rozprávka *Abeceda pre obludy*. Práve táto sa stala „prípacom“, ktorý osudovo zasiahol do života autorky a jej knihy. Obsah je jednoduchý: Na okraji lesa stojí mohutný starý dub, strážca lesa, ochranca slabých. Všetci ho majú radi. Raz k nemu príde vrčiaca tmavozelená obluda s dlhým nosom – tank – a začne strieľať doňho aj do malých dubčekov. Nerozpráva, pozná len jedinú abecedu – „ta, ta, ta“, pri ktorej z nosa chrlí oheň a páli do duba. Napokon sa dostrieľaný dub zvalí na tank a zničí ho. Niektorý z malých dubov sa stane jeho nástupcom a bude strážiť les namiesto neho. Pancierová obludu – tank – dá hájnik prerobiť na lesný traktor. Hlaveň zasadí do zeme, aby si les pamätal, ako vyzerá nepriateľ. Keď po čase idú deti na výlet do lesa, vidia, ako na pancierovej hlavni sedí otec drozd a učí mladé drozdíčatá písať lesnú hymnu.

Hoci dobová kritika prijala knihu mimoriadne priaznivo a pre jej mierové posolstvo „*Okresná mierová rada v Bauskej Bystrici ju označila za*

ukážkový materiál na podporu mierovej myšlienky“ (Leikert, Solivajsová, 1990, s. 8), bdeli cenzori na Krajskom výbore strany ju dali zhabať s odôvodnením, že rozprávka narába s alegorickými a metaforickými výrazovými prostriedkami – dub, dubčeky na jednej strane a tank ako obluda a nepriateľ na strane druhej – navodzujúcimi paralelu augustových udalostí vstupu cudzích vojsk do Československa v roku 1968. Uvedenú rozprávku kvalifikovalo predsedníctvo Stredoslovenského Krajského výboru Komunistickej strany Slovenska ako protisocialistickú a produbečkovskú, oblečenú do rúcha alegorických obrazov. Roztočil sa kolotoč opatrení. Knihu označili za protištátnu, narušujúcu normalizačný proces a spôsobujúcu obrovské škody v medzinárodných vzťahoch, poslali ju dokonca sovietskemu veľvyslanectvu v Prahe a veliteľstvu Strednej skupiny sovietskych vojsk. Celý dvadsaťtisícový náklad bol stiahnutý z predaja, zo všetkých knižníc a zošrotovaný. Zachránilo sa len niekoľko kusov. Spisovateľku súdili v občianskoprávnom procese za škodu 200 000 korún spôsobenú zošrotovaním knihy a v trestnoprávnej veci Solivajsová a spol. ju obvinil generálny prokurátor ČSSR. Z jej prípadu chceli urobiť odstrašujúci proces. Len vážne zdravotné problémy zabránili jej uväzneniu. Obvinená z umocnenia emocionálneho pôsobenia alegorizácie v antisovietskom duchu bola aj výtvarníčka Irena Tarasová, ktorá vybavila text svojou ilustráciou tanku s červenou vežou, koruny stromu v tvare Európy a ČSSR a letiacou holubicou, hoci pracovala samostatne a s autorkou sa nikdy ani nestretla.

Zlata Solivajsová sa po dlhom období bez práce zamestnala ako korektorka v banskobystrických tlačiarňach, kde zostala až do dôchodku roku 1981. Kruté obdobie totálnej izolácie jej pomáhali prekonávať hory, najmä fyzicky namáhavé celodenné túry v milovaných Nízkych Tatrách a v ich srdci Ďumbieri. Za dlhých dvadsať rokov privykla samote a mlčaniu, uzavrela sa do seba, žila v ústraní. Opätovný návrat do spoločnosti a do literatúry po roku 1989 preto nebol pre ňu ľahký a bezbolestný. Musela prekonávať problémy s komunikovaním a verejným vystupovaním. V roku 1991 bola rehabilitovaná, opäť sa stala členkou Spolku slovenských spisovateľov, vyšli jej zbierky poézie *Pierko po pierku* a *Ucho ihly*.

Po uvoľnení spoločenskej situácie začiatkom deväťdesiatych rokov bolo ľuďom poznajúcim osud spisovateľky jasné, že bude treba knihu čo najskôr vydať. Dúfal v to aj Alexander Dubček, ktorý autorke napísal: „*Aj Vaša pravda prišla*,“ nádejala sa i sama spisovateľka, že jej nespravodlivo potrestané literárne diela bude môcť prísť na svet. V roku 1996 prišlo druhé pokračovanie príbehu knihy *Kľúč od každých dverí*. Po štvrtstoročí sa Zlata Solivajsová vrátila k svojmu čitateľovi aj ako rozprávarká. No na knižke akoby ležala nejaká kliatba.

O jej nové vydanie prejavilo záujem vydavateľstvo s dlhoročnou tradíciou Tranocsius z Liptovského Mikuláša. Očakávaná veľká vydavateľská udalosť sa však zmenila na rozčarovanie a sklamanie. Spisovateľka sa len náhodou dozvedela, že kniha je už v predaji. Jej podoba ju nepríjemne prekvapila. Na prvý pohľad až príliš jednoduchá grafická výbava bez ilustrácií,

ktorá s pôvodnou podobou knihy nemala nič spoločné, ale čo bolo celkom nepochopiteľné, chýbali tri rozprávky – medzi nimi práve *Abeceda pre obludy* – tá, s ktorou je životný príbeh Zlaty Solivajsovej priam osudovo spojený. To všetko bez vedomia žijúcej autorky, bez ohľadu na jej práva (vo vydaní z roku 1971 má na knihu copyright, pozn. S. Š.), bez ohľadu na čitateľov a ich záujem, prečítať si aspoň po rokoch „inkriminovanú“ rozprávku. A tak spisovateľka prežívala bolesť z osudu svojej knižky opäť. Profesor Milan Jurčo v článku o čudných praktikách šéfredaktora v Literárnom týždenníku (1996, č. 28, s. 12) konštatoval, že zodpovedný redaktor Karol Ilja Dvořák: „*Vedome a či z nevedomosti sa dopustil viacnásobného priestupku: 1. svojvoľne manipuloval s textom diela žijúcej autorky; 2. zadržal čitateľa, keď v tiráži tvrdí, že sa mu dostáva do rúk nezmenená reedícia prvého vydania; 3. mystifikuje literárnu históriu, pretože s falošným rodným listom, bez doslovu a edičnej poznámky zostáva pred ňou všetko, čo sa týka genézy diela, jeho osudov a hodnoty, zahmlené a skryté. Medzi oklamaných sa dostala aj Irena Tarasová, ktorej technicky nenáročné, no umelecky veľmi čisté a obsahovo výrečné ilustrácie tiež prispeli k tomu, že odborníci zamýšľali prvé vydanie ešte pred jeho zošrotovaním navrhnúť na literárnu cenu.*“

V novembri 2007 sa v Banskej Bystrici uskutočnilo spomienkové stretnutie s názvom *15 rokov po...*, ktoré zorganizovalo bibliografické oddelenie Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici v spolupráci so Spoločnosťou Alexandra Dubčeka pri 15. výročí od skonu Alexandra Dubčeka. Na seminári odzneli príspevky viacerých osobností, medzi nimi i profesora Milana Jurča, ktorý sa pri spomínaní na významného politika zmienil aj o jeho priani Zlate Solivajsovej a o už spomínaných udalostiach spojených s knihou *Kľúč od každých dverí*. Zmienka zostala na bibliografickom oddelení rezonovať a o niečo neskôr získavať podobu konkrétneho riešenia. V snahe napraviť predchádzajúce, celkom nerozprávkové nespravodlivosti okolo jednej knihy rozprávok rozhodlo sa o vydaní personálnej bibliografie spisovateľky Zlaty Solivajsovej spolu so samostatnou reedíciou rozprávkovej knihy v jej pôvodnej nezmenenej podobe. Ak si pripomenieme tézu o nerozdielnej totožnosti života a diela spisovateľky, je to spojenie viac než symbolické.

MORAVSKÍ FRANTIŠKÁNI V ŽILINE

Božena Sobolová

Dejiny českého a slovenského národa sú vzájomne poprepájané účinkovaním rôznych osobností, vo všetkých oblastiach života. Mnohé z týchto osobností boli nositeľmi veľkých činov a ich účinkovanie hlboko zasiahlo do histórie národa. Tento príspevok je venovaný moravským františkánom, ktorí celý svoj život zasvätili reholi. Výsledky ich tvorivej činnosti boli pretavené do hudobných, literárnych, či umeleckých diel.

Františkáni – Menší bratia (Ordo fratres minores = OFM) patria medzi staršie mužské rehole. Túto reholu založil v roku 1209 sv. František z Assisi, ktorý sa usiloval o návrat k životu podľa evanjelia, k tzv. „apoštolskej chudobe“. František sa verejne zriekol všetkého majetku, vrátil otcovi aj šaty, ktoré mal na sebe, obliekol si jednoduchú pastiersku suknicu, ktorú si opásal povrazom a bosý sa vydal zvestovať ľuďom pokoj, lásku a pokoru. Pápež Inocent III. povolil toto združenie a v r. 1227 potvrdil túto vtedy novú reholu pápež Gregor IX. V r. 1221 prišli františkáni do Nemecka a už v r. 1228, teda ešte pred tatárskym vpádom prišli do Uhorska – do Bratislavy, potom do Trnavy, Nitry a do Ostrihomu. Rozvoj zaznamenali za panovania kráľa Mateja Korvína a v 17. storočí, kedy začal kardinál Péter Pázmány rekatolizáciu Uhorska. V tomto čase vzniklo na Slovensku viacero františkánskych kláštorov, medzi nimi aj kláštor v Žiline.

Testamentom z 18. mája 1718 napísaným v Uherskom Hradišti moravská barónka Katarína Barbora Šidinská, rodená Horecká z Hôrok, darovala 7 000 zlatých na vybudovanie kostola a kláštora v Žiline a vyhotovenie kalicha. Za tento dar mali františkáni slúžiť omše za dušu jej muža Františka Šidinského. Táto skutočnosť potom pravdepodobne viedla k výberu patróna kostola. Zachovali zhodu krstného mena mecénky s menom patrónky kostola. Po prijatí daru začali františkáni s výstavbou kostola a kláštora. V r. 1723 bol osadený základný kameň a už o dva roky bol z veľkej časti dokončený. Úplne však bol dokončený až v r. 1730. V tomto roku sa začala aj výstavba kláštora, ktorý bol pôvodne jednoposchodový. Druhé poschodie kláštora bolo pristavené až po prvej svetovej vojne.

Vonkajší vzhľad kostola sv. Barbory je pomerne jednoduchý, hodnotné je však jeho zariadenie. Všetky oltáre sú barokové s pôvodnými skulptúrami, avšak bez pôvodných oltárnych obrazov. Tie pochádzajú z konca 19. storočia a sú dielom františkána Konráda Švestku. V kostole dominuje hlavný oltár s obrazom patrónky kostola sv. Barbory. Predpokladá sa, že hlavný oltár so stĺpovou ornamentálne zdobenou architektúrou, ktorý tvorí jedenásť sôch svätcov, je dielom sochára Antona Veismana z Frýdku, ktorý vyhotovil aj bočné oltáre chrámu.

Po odchode Jezuitov zo Žiliny v r. 1776 prevzali správu jezuitského gymnázia žilinskí františkáni. Okrem gymnázia mali františkáni aj svoje vlastné teologické učilište, na ktorom študovali významné osobnosti, medzi

nimi napr. Hugolín Gavlovič, autor básnického mravoučného diela *Valaská škola mravív stodola*, ktoré patrí po ideovej a estetickej stránke medzi najvýznamnejšie diela staršej slovenskej literatúry. Študovali tu aj ďalšie významné osobnosti napr. aktívny člen bernolákovského Slovenského učného tovarišstva Cezar Honza (1756–1839), klasicistický básnik píšuci po latinsky Adam Vanoch (1776–1849), kazateľ a básnik, ktorý podporoval používanie štúrovej slovenčiny Jozef Kužílek (1811–1883), univerzitný profesor Stanislav Letus Danišovič (1898–1975), Celestín Alojz Lepáček (1905–1955), ktorý napísal štúdiu o Hugolínovi Gavlovičovi. Študovali tu aj ďalší významní Slováci, osobitne spomenieme rodákov zo Žiliny a okolia. Boli to napr. neskorší nitriansky kanonik, publicista a pedagóg Juraj Tvrдый (1780–1865), ďalej predstaviteľ slovenského obrodeneckého a národného hnutia Eugen Gerometta (1819–1887), alebo jeho mladší brat, kritik úsilí vytvorenia jednonárodnostného uhorského štátu Ján Miloslav Gerometta (1823–1900). Teologické učilište navštevoval aj rajecký rodák Juraj Slotta-Rajecký (1819–1882), ktorý bol spoluzakladateľom Matice slovenskej a členom jej Výboru, ale aj napr. Andrej Majer (1863–1935), ktorý tvoril pod pseudonymom Dlhomír Poľský a ktorý patril k medzigeneračnej skupine básnikov. Významným františkánom žilinského kláštora bol aj básnik Rudolf Dilong, ktorý vstúpil do Rehole menších bratov a súčasne študoval filozofiu v Bratislave. Po vojne emigroval do Ríma, potom odišiel do Argentíny a zomrel v USA. Napísal viac ako sto básnických zbierok.

Osobitne treba vyzdvihnúť františkánov pochádzajúcich z Moravy, ktorí prišli na teologické štúdiá do Žiliny. Spomínaný františkán **Konrád Švestka**, ktorý sa podieľal na výzdobe františkánskeho kostola v Žiline, sa narodil v r. 1833 v Kromčříži. V r. 1857 vstúpil do Rehole menších bratov a stal sa aj kňazom. Konrád Švestka pôsobil ako maliar takmer vo všetkých františkánskych kostoloch a kláštoroch na Slovensku. Pre cirkevné objekty maľoval sakrálné obrazy. Jeho obrazy nájdeme na celom Slovensku (Dubovany, Hlohovec, Branč, Nižná Šebastová, Pružina, Malý Šariš, Rokyto, Lopúchov, Kobyly, Ivančiná, Skalica, Žilina). Zomrel v r. 1907 v Kremnici. Konrád Švestka tiež všemožne podporoval slovenské národné hnutie a aktívne spolupracoval s organizátorom vedeckého života na Slovensku Andrejom Kmeťom.

Jedným z najvýznamnejších moravských rodákov, ktorí pôsobili v Žiline bol **Ďmund Pascha**. Narodil sa v r. 1714 v Kromčříži. Filozofiu študoval v Beckove a teológiu v Uherskom Hradišti. Ako kňaz účinkoval vo viacerých kláštoroch Salvatoriánskej provincie, a to ako kazateľ i ako organista. Pôsobil aj v Prešove a v Žiline, kde v r. 1772 zomrel. Z jeho hudobného diela sa v rukopise zachovalo niekoľko veľmi významných zborníkov, medzi nimi najznámejší je takzvaný Žilinský kancionál.

Okrem toho sa zachovali jeho tri pasionály. Z r. 1770 pochádza prešovský a z r. 1771 pruštiansky a žilinský. V nich sú slovenské responzoriálne chorálne pašie. Tieto rukopisy autor sám bohato ilustroval. Textovú časť

tvoria jednoduché rozjímania. Ide o barokovú poéziu. Ľudové prvky uplatňoval v melodicknej, rytmickej i v harmonickej štruktúre. Sóla a duetá však majú korene v barokovej hudbe. Možno v nich nájsť prvky staršej hudby, ale i ranoklasicistickej hudby.

Významným hudobníkom bol ďalší františkán – **Jozef Juraj Zrunek**. Narodil sa v r. 1736 v obci Vnorovy neďaleko Hodonína. Ako osemnásťročný vstúpil do františkánskej rehole. Po vysvätení za kňaza pôsobil v Hlohovci a postupne pôsobil ako organista i ako kazateľ vo viacerých františkánskych kláštoroch, najmä na Slovensku. Striedavo pôsobil aj v Žiline, kde spolupracoval s Edmundom Paschom. Zomrel v Nižnej Šebastovej v r. 1789. Zrunek zostavil a napísal celý rad rozličných hudobných skladieb pre chrámové potreby. V r. 1767 zostavil rukopisný zborník omší Liber sacrorum, ktorý zanechal kláštoru v Žiline.

V Žiline pôsobil aj ďalší františkán z Moravy, **Antonín Presl**. Narodil sa približne v r. 1718 v Uherskom Hradišti. V r. 1733 vstúpil do rehole v Hlohovci. Pôsobil na viacerých miestach a v r. 1765 aj v Žiline. Od r. 1771 bol gvardiánom františkánskeho kláštora v Skalici, kde aj v r. 1785 zomrel. V duchu tradičnej kresťanskej filozofie napísal po latinsky deväť filozoficko-teologických rozpráv. V r. 1767 vydal v Skalici výklad vnútorných predpisov františkánov – Gruntownj a Krátký Výklad na Regulu Bratruw Mensšých Swateho Otce Frantisska... V r. 1768 vyšli aj jeho pravidlá duchovného života tejto rehole – Zpráva duchownj na pěti slowách rádu serafinského gruntowně založená. Obe práce napísal v skalickom nárečí, ktoré on sám označil za slovenský jazyk.

Do Rehole menších bratov vstúpil v r. 1731 aj **Serafin Pišček**, ktorý sa narodil v r. 1713 v Kroměříži. V rokoch 1744 a 1745 pôsobil v Žiline, kde bol riaditeľom Bratstva svätej Barbory a Bratstva svätého Františka. Bol veľmi dobrým rečníkom. Jedna z jeho rečí vyšla v r. 1760 v Trnave aj tlačou. Osobitne treba spomenúť jeho pohrebné kázne. Kázeň, ktorú predniesol v r. 1760 na pohrebe grófký Františky Nyáryovej, vyšla tlačou v Trnave s titulom Žalost vpokogená. Prejavil sa aj ako barokový spisovateľ a básnik. Jeho meno sa vyskytuje aj v tvare Pisschek.

Činnosť františkánov v Žiline ukončila tzv. Barbarská noc. Bola to noc z 13. na 14. apríla v r. 1950, kedy boli nielen v Žiline, ale aj inde na Slovensku, v Čechách i na Morave zrušené všetky mužské rehole. Celkovo bolo zlikvidovaných 226 kláštorov. Potom nasledovalo internovanie rehoľníkov, mnohí rehoľníci boli odsúdení na stratu čestných občianskych práv, konfiškáciu majetku, stratu osobnej slobody i peňažné tresty. Mnohí mali zakázanú pastoračnú činnosť. Takto bol odsúdený aj **Bazil Quido Luczensky**, rodák z Opavy, ktorý tiež študoval teológiu v Žiline. Kňazské svätenie mu bolo udelené v r. 1946. Od r. 1947 bol kaplánom v Bratislave v Petržalke, kde farnosť spravovali františkáni. Od r. 1950 bol mimo pastoračie, keď ho Štátny súd v Bratislave odsúdil na päť a pol roka straty osobnej slobody, na peňažný trest, na konfiškáciu majetku a na stratu čestných občianskych práv na päť rokov. Zomrel v Bratislave v r. 1996.

V žilinskom františkánskom kláštore bol po zrušení františkánskej rehole zriadený stredoškolský internát, v r. 1956 sa tu nasťahovala Vyššia hudobná škola, ktorá bola v r. 1961 premenovaná na Konzervatórium. Po novembri 1989 sa rehoľníci mohli opäť vrátiť do kláštorov. Františkánska komunita sa vrátila aj do Žiliny. V súčasnosti patrí väčšia časť priestorov kláštora opäť františkánom.

Toto je osud piatich moravských františkánov, mužov, ktorí po vzore svojho zakladateľa Sv. Františka zasvätili svoj život pokore a skromnosti. Zostalo však po nich veľké dielo, ktoré má čo povedať aj dnešnému človeku. Nedovoľme aby upadlo do zabudnutia.

JÁN JESSENIUS

Anna Kucianová

K najvýznamnejším lekárom – humanistom v európskom rámci patrí predovšetkým Ján Jesenský-Jessenius z Veľkého Jasena, ktorého pre slovenský pôvod (otec bol slovenský zeman pochádzajúci z Turčianskeho Jasena neďaleko Martina) možno právom zaradiť do dejín medicíny na Slovensku, tým viac, že sám Jessenius zdôrazňoval svoju rodovú príslušnosť, nakoniec aj určením svojho prímenia.

Narodil sa 27. 12. 1566 vo Vratislavi, medicínu študoval vo Wittenbergu a dokončil v Padove. Určitý čas pôsobil v rodnej Vratislavi, neskôr vo Wittenbergu, kde sa stal profesorom a nakoniec rektorom univerzity. V r. 1600 pri návšteve Prahy vykonal tu verejnú pitvu, prvú v strednej Európe, a nakoniec sa v Prahe aj usadil. Aktívne sa zapojil do boja českej šľachty proti Habsburgovcom, zohrávala aj významnú diplomatickú úlohu pri získavaní vojenskej a finančnej pomoci od uhorského kniežaťa Gabriela Bethlena. Stal sa aj rektorom Karlovej univerzity a významne pomáhal študentom z územia Slovenska študujúcim na tejto univerzite. Nadviazal aj styky s turčianskym županom Révayom a osobne navštívil turčiansky región a svojich príbuzných. Po porážke českého stavovského vojska na Bielej hore bol uväznený a spolu s ostatnými 26 vodcami českého odboja popravený na pražskom Staromestskom námestí.

Jessenius bol príkladom všestranne vzdelaného vedca a publicistu obdobia humanizmu, historika, filozofa a predovšetkým významného lekára. Patril medzi najvýznamnejších anatómov a chirurgov svojej doby. Napísal vyše 50 odborných lekárskech, filozofických a historických prác. Z nich ku najvýznamnejším patria *Pražská pitva roku 1600* (1601), *O chorobách kože* (1601), *Traktát o kostiach* (1605), *Zásady chirurgie* (1601) a *Rady proti moru* (1614).

Hodnosť doktora filozofie a medicíny mu priznali 9. decembra 1591 v Prahe s platnosťou na všetkých univerzitách na území nemeckej ríše. Po skončení štúdií pôsobil Jessenius krátky čas vo svojom rodisku, kde sa oženil s Máriou Felsovou. V r. 1593 ho pozvali za dvorného lekára saského kurfírsta Fridricha Viliama do Drážďan, ktorého priazeň si získal venovaním diela Zoroaster – Nová krátka a pravdivá filozofia o vesmíre. Aj keď ide o kompilát z diela talianskeho mysliteľa Patricia, je dôležité, že sa mladý Jessenius hlásil k jeho názorom a aj ich propagoval. Odrážali sa v nich totiž názory svetoznámych astronómov Mikuláša Kopernika a Giordana Bruna. Jeho myslenie ovplyvnila Platónova filozofia.

V roku 1594 po dvojročnom pôsobení v Drážďanoch bol vymenovaný za profesora chirurgie vo Wittenbergu.

V r. 1599 sa Jessenius stretol v Prahe aj s dvorným matematikom Johannom Keplerom. V Prahe predvádzal pred verejnosťou prvú anatomickú

pitvu, ktorá aj s učeným výkladom trvala štyri dni – 8.–12. júna 1600. Predviedol ju na nádvorí Rečkovho kolégia na mŕtvole obeseného zločinca.

V r. 1602 sa Jessenius sťahuje s celou rodinou do Prahy, ale verného priateľa Braheho už nezastihol nažive. Zúčastnil sa na jeho pohrebe v Týnskom chráme, kde predniesol prejav, v ktorom zhodnotil aj vedecký význam jeho činnosti. Nemohol sa stať profesorom na Karolíne, lebo aj tu, ako na väčšine európskych univerzít, platila zásada, že ženatý muž sa nemôže stať profesorom.

Keď bol 19. novembra 1608 v Bratislave korunovaný kráľ Matej, ktorého zvolili aj za cisára nemeckej ríše, Jessenius sa korunovácie zúčastnil a vstúpil do jeho služieb ako jeden z jeho osobných lekárov. Spolu s panovníkom neskôr opustil Prahu a usadil sa vo Viedni, kde vydal v r. 1609 oslavný spis Korunovácia uhorského kráľa Mateja. Vo Viedni si nevedel zvyknúť, dvorské prostredie plné intríg a nedôvery nevyhovovalo jeho povahe a intelektu. V r. 1612 Jessenius ovdovel a požiadal o uvoľnenie z cisárskych služieb. V rokoch 1613–1616 navštívil viaceré nemecké mestá. Spomienky na Prahu podnietili jeho návrat do Prahy. Obnovil svoje styky s predstaviteľmi univerzity, ale aj s predstaviteľmi českého protestantského stavovského hnutia. Získal si dôveru univerzitných kruhov, v jeseni 1617 ho zvolili za rektora Karlovej univerzity. Výdatnú podporu našiel Jessenius pri plnení svojich rektorských povinností v niektorých profesoroch pôvodom zo Slovenska, ktorí pôsobili na Karolíne. Boli to predovšetkým Vavrínek Benedikt z Nedožier, Daniel Baselius z Nemeckej Lupče a Peter Fradelius z Banskej Štiavnice, ktorý bol aj prorektorom.

S prijatím funkcie rektora prijal Jessenius aj dôležitú politickú úlohu, brániť univerzitu proti konkurenčnej katolíckej Lige – jezuitskému Klementínu a zároveň proti habsburskej moci. V tomto čase vydal Jessenius niekoľko protihabsburských a protijezuitských letákov.

Jessenius sa zapojil do odboja českých protestantských stavov. Koncom júna 1618 poverili české stavy Jessenia, aby tmočil ich posolstvo uhorským stavom, ktoré sa zišli na sneme v Bratislave. Tam sa malo prerokovať nástupníctvo Ferdinanda na uhorský trón. Jessenius však prišiel do Bratislavy až po vykonanej voľbe. U najvyšších predstaviteľov Uhorska vznikla voči jeho poslaniu nedôvera a po audiencii u palatína na bratislavskom hrade ho zatkli a väznili za ťažkých podmienok až do konca roka vo Viedni, odkiaľ sa dostal vďaka výmene politických väzňov. Vrátil sa do Prahy. Aj korunováciu Fridricha Falckého za českého kráľa využil na to, aby svojím prejavom vzbudil osobný záujem panovníka o univerzitu a získal jeho podporu pre jej činnosť. Z poverenia českých stavov odišiel s ich posolstvom v lete r. 1620 znovu na Slovensko, do Banskej Bystrice, kde sa zišiel so sedmohradským vojvodcom Gabrielom Bethlenom (v Banskej Bystrici zvolený za uhorského kráľa). Aby uspokojil finančné požiadavky, ku ktorým viazal Bethlen svoju pomoc, vrátil sa do rodiska svojho otca – do Turca. V jeseni r. 1620 sa zriekol rektorského úradu. Dohoda s Bethlenom však nemohla už nič zmeniť, katolícka Liga a Ferdinand II. porazili vojsko

českých stavov 8. novembra 1620 v bitke na Bielej hore. Po prehratej bitke Jessenius neopustil Prahu a dostal sa medzi prvými účastníkmi odboja do väzenia. Spolu s ostatnými poprednými predstaviteľmi odboja bol odsúdený na najťažší trest. Hromadná poprava sa uskutočnila 21. júna 1621 na Staromestskom námestí v Prahe. Karlova univerzita fakticky zanikla tiež.

Tak sa skončila životná púť 54-ročného Jána Jessenia, syna nezámožnej zemianskej rodiny slovenského pôvodu, humanistu, nadaného učenca a lekára, ktorý po celý život obhajoval občianske práva a slobody, aby sa nakoniec stal obeťou víťaznej tyranie, ktorej padla za obeť jeho učená hlava. Jesseniovou smrťou sa zastavila samostatná činnosť Karlovej univerzity a jeho knihy boli z verejných knižníc odstránené a spálené.

Posledné slová, ktoré predniesol doktor Jessenius pred popravou, zostali naddo v pamäti českého národa. O desať rokov neskôr sa jeho slová naplnili, lebo 17. septembra 1631 švédsky kráľ Gustav Adolf porazil pri Breitenfelde pri Lipsku generála Tillyho, vodcu katolíckych vojsk. Krátko potom, začiatkom novembra vpadli do Čiech vojská saského kurfirsta. Arcibiskup Harrach a miestodržiteľ Pražský ušli do Českých Budějovic a 16. novembra 1631 prišli s víťazným vojskom do Prahy českí exulanti. O dva týždne neskôr sa rozozvučali zvony na vežiach pražských kostolov, aby ohlásili smútočnú slávnosť.

V predposledný novembrový deň sňali z Mosteckej veže hlavy popravených českých pánov a mešťanov a ich deti a vnuci ich pochovali.

Hoci Ján Jessenius patrí medzi veľké postavy našej kultúrnej a politickej minulosti, materiálu o jeho živote a pôsobení je málo. Ako okrajová postava vystupuje v románe L. Wistera z r. 1909 *Magister Campanus*. Na Slovensku je o ňom známy životopisný román z pera Ľuda Zúbka *Doktor Jessenius*, ktorý prvýkrát vyšiel v r. 1956. Autor sledoval osudy Jána Jessenia od jeho prvej cesty do Prahy v r. 1600 až po jeho tragickú smrť v r. 1621. Ľudo Zúbek konfrontuje vlastnosti, vedecké a mravnopolitické založenie Jána Jessenia s matematikom Keplerom, astronómom Tychom de Brahe, filozofom Giordanom Brunom, jazykovedcom a estetikom Vavrincom Benediktin z Nedožier a prirodzene aj s celým radom predstaviteľov politického života zo začiatku 17. storočia v Čechách, Uhorsku a Rakúsku, ako bol cisár Rudolf II., jeho nástupca na trón Matej, knieža Gabriel Bethlen.

Fr. Pick hovorí o Jesseniovi ako lekárovi vo svojej štúdii *Johannes Jessenius de Magna Jessen (Studien zu Geschichte der Medicin, 1926)* a A. Pražák hodnotí Jesseniove filozofické názory. Krátka zmienka o ňom je v publikácii *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry (1997)*.

„PRINIESLI NÁM POZNATKY A SKÚSENOSTI...“

Prírodné a lekárske vedy v košickom regióne v 30-tych rokoch minulého storočia

Lubica Poklembová

Po vzniku prvej Československej republiky čakali na Slovensko, ktoré sa podľa *Deklarácie slovenského národa* z 30. októbra 1918 stalo súčasťou nového štátu, veľké úlohy. Na Slovensku, kde dovtedy ako súčasť uhorskej monarchie pôsobila najmä maďarská inteligencia, bol nedostatok inteligencie, napr. len tristo slovenských učiteľov pre ľudové školy a asi dvadsať stredoškolských profesorov Slovákov, vyše 4 000 škôl bolo maďarských. Preto prvoradou úlohou v novoutvorenej ČSR bolo budovať slovenské školstvo, ale aj vedu a výskum. Predstavitelia štátnej moci požiadali o pomoc českých reprezentantov. Nastal veľký prílev českých a moravských vedcov, odborníkov, umelcov, no najmä pedagógov. Uvedené biografické medailóny sú len výberom.

Významní českí predstavitelia spolковой činnosti v Košiciach

Priekopnícku úlohu v činnosti viacerých spolkov v Košiciach zohral MUDr. Prof. **Jaroslav Stuchlík**. Narodil sa 22. 4. 1890 v Uhlířích v Podkrkonoší v učiteľskej rodine. Po maturite študoval najprv na prírodovedeckej, neskôr na lekárskej fakulte v Zürichu. Spočiatku sa viac venoval prírodným vedám, neskôr najmä medicíne, zvlášť psychiatrii. Po skončení 1. svetovej vojny sa v r. 1919–1937 stal dlhoročným primárom neuropsychiatrického oddelenia Štátnej nemocnice v Košiciach. Vybuďoval nové moderné oddelenie a zaviedol systém, ktorý nemal dovtedy obdobu ani v zahraničí.

Krátky čas pracoval v Bratislave a v Plzni. Za profesora bol vymenovaný na Komenského univerzite v Bratislave. Bol čestným členom v rôznych domácich i zahraničných vedeckých spoločnostiach. Zomrel 8. 12. 1967 v Prahe.

Agrobotanik Ing. Dr. **Miloslav Maloch** sa narodil 22. 4. 1899 v Plzni. Študoval na Hospodárskej akadémii v Táboře, Vysokej škole zemědělskej v Brne a na ČVUT v Prahe, štúdium ukončil v r. 1923. Od r. 1927 pôsobil v Košiciach ako komisár štátneho výskumného ústavu a pedagóg na Vyššej hospodárskej škole v Košiciach. Neskôr sa stal prednostom krmovínarskeho ústavu v Štátnych výskumných ústavoch poľnohospodárskych. Od r. 1936 vykonával aj funkciu konzervátora prírody štátneho referátu na ochranu pamiatok pre východoslovenské okresy. Koncom r. 1938 boli ústavy presťahované do Spišskej Novej Vsi. Po skončení vojny sa spolu s presťahovaním ústavov vrátil späť do Košíc. Od r. 1946 prednášal na Vysokej škole poľnohospodárskej. Zomrel 10. 4. 1956 v Bratislave.

Josef F. Brym sa narodil 24. 11. 1892 v Prahe. Študoval na vyššej reálke v Znojme, pokračoval na filozofickej fakulte viedenskej univerzity. V r. 1921 prišiel na východné Slovensko, v Košiciach pôsobil ako štábný

kapitán. Venoval sa najmä výskumu Slovenského krasu. V októbri 1934 bol preložený späť do vedeckého vojenského ústavu v Prahe. Zomrel 9. 8. 1971 v Prahe.

K známym pedagógom v Košiciach patrila aj Ing. **Ružena Černá-Hölllová**. Narodila sa v r. 1903 v Polici nad Metují. Bola absolventkou chemicko-technologického inžinierstva pri ČVUT v Prahe. V r. 1929 prišla do Košíc, kde od 1. októbra pôsobila ako odborná učiteľka na Štátnej chlapčenskej meštianskej škole. Vo svojom výskume sa orientovala na regionálny geológiu a floristiku.

Ing. **Jaroslav Černý** bol pracovníkom štátnych výskumných ústavov poľnohospodárskych v Košiciach. Narodil sa v r. 1901v Čerňanoch. Študoval chemicko-technologické inžinierstvo pri vysokej škole technickej v Prahe. Dňa 1. 7. 1928 prišiel do Košíc, kde pracoval ako odborník pre agropedológiu a bioklimatológiu. Venoval sa najmä pôdnej chémii a bol repárskym odborníkom.

Dr. Ing. **Jan Drahozal** pôsobil v Košiciach. Narodil sa v r. 1898 v Ostrove v Čechách. V Košiciach začínal na Vyššej hospodárskej škole, vyučoval rastlinnú produkciu. Vo vedeckom výskume sa orientoval na algológiu a anatóniu rastlín. Publikoval v odbornej tlači. Zomrel 8. 9. 1971 v Roudnici nad Labem.

Ďalším pedagógom bol **Jaroslav Douša**. Narodil sa v r. 1887 v Dolných Kralovicích. Reálku absolvoval v Kutnej Hore, prírodné vedy na univerzite v Prahe. Na Slovensku pôsobil ako pedagóg najprv na obchodnej akadémii, potom na meštianskej škole v Michalovciach a napokon od r. 1925 sa stal riaditeľom meštianskej školy v Sabinove. Tam založil a spravoval Matičné prírodopisné múzeum. Publikoval v prírodovedeckých a chovateľských časopisoch. Zomrel 11. 10. 1936 v Sabinove.

Činorodou prácou v odborných i v stavovských spolkoch sa vyznačoval aj **František Fiala**. Narodil sa v r. 1898 v Bělči. Absolvoval VŠ poľnohospodárskeho a lesného hospodárstva v Prahe. Bol menovaný za asistenta štátnych výskumných ústavov poľnohospodárskych v Košiciach – fytopatologický ústav.

Druhým miestopredsedom výboru Prírodovedeckého klubu v Košiciach a redaktorom jeho zborníka bol vrchný rada Ing. **Josef Karabec**. Narodil sa v r. 1888 v Prahe. Študoval technickú chémiu v Prahe v r. 1907–1911. Po skončení 1. svetovej vojny bol v r. 1915–1919 poverený ministerstvom poľnohospodárstva spoluorganizovať Štátne výskumné ústavy poľnohospodárske v Bratislave. V Košiciach pôsobil od r. 1920 ako prednosta a od r. 1922 ako riaditeľ Štátneho výskumného ústavu. Venoval sa mikroskopii krmív, ale aj o botanický výskum, najmä cudzokrajných rastlín.

Poľnohospodársky odborník Ing. **Karel Kohout** pôsobil tiež v Košiciach. Narodil sa v r. 1900 v Lašovicích, navštevoval Vysokú školu poľnohospodárskeho a lesného inžinierstva v Prahe. Bol menovaný za komisára výskumných ústavov poľnohospodárskych v Košiciach. Venoval sa najmä pedológii a poľnohospodárskej meteorológii. Zomrel 5. 2. 1967 v Šumperku.

K významným lesníckym a poľnohospodárskym odborníkom patrili Ing. **Alois Kubíče**. Narodil sa 4. 12. 1876 v Petroviciach pri Tábore. V r. 1927 vstúpil do štátnej služby a od r. 1930 sa stal riaditeľom štátnych lesov a statkov v Solivare (Prešov). Na Slovensku pracoval v rôznych národohospodárskych inštitúciách a spolkoch. Zomrel 9. 5. 1954.

V Košiciach pôsobil aj pedológ Ing. **Petr Kučera**. Narodil sa 18. 3. 1893 v Malčicích v okrese Písek. V r. 1920 nastúpil do služieb ministerstva pre zásobovanie ľudu, odkiaľ v r. 1921 do štátnych výskumných ústavov pre agropedológiu a bioklimatológiu v Prahe. V apríli 1927 bol preložený do Štátnych výskumných ústavov v Košiciach, kde pôsobil ako vrchný komisár. Špecializoval sa na pôdoznanectvo a poľnohospodársku meteorológiu.

Potravinársky expert a entomológ Ing. **Václav Machulka** sa narodil 30. 10. 1889 v Prahe. Na Vysokom učení technickom v Prahe vyštudoval odbor technickej chémie. V r. 1923 absolvoval skúšku potravinového experta a bol poverený službou v potravinárskom ústave pri štátnych poľnohospodárskych ústavoch v Košiciach. Popri práci sa venoval entomológii. Publikoval množstvo prác v domácich i zahraničných časopisoch. Zomrel 20. 6. 1949 v Prahe.

Velkým prínosom pre Spolok československých lekárov i Prírodovedecký spolok v Košiciach bola činnosť dermatológa MUDr. **Adolfa Měsku**. Narodil sa 9. 11. 1891 v Kutnej Hore. Po vzniku Komenského univerzity v Bratislave nastúpil na kožnú kliniku. V r. 1926 prišiel do Košíc, kde sa stal primárom oddelenia pre kožné a pohlavné choroby v štátnej nemocnici. Publikoval pravidelne do všetkých odborných časopisov. Zomrel 6. 8. 1969 v Prahe.

PhDr. **Stanislav Treybal** patrili k významným českým stredoškolským pedagógom. Narodil sa 9. 6. 1882 v Kokoříne. Absolvoval štúdium na Filozofickej fakulte UK v Prahe. Od r. 1906 pôsobil ako stredoškolský pedagóg v štátnej službe v Čechách, Morave i na Slovensku. V r. 1926–1939 bol riaditeľom Slovenského kolegiálneho gymnázia v Prešove. Bol predsedom Národohospodárskeho zboru pre Šariš. Zomrel 17. 3. 1970 v Bratislave.

GENIÁLNY DIZAJNÉR A MODEL Č. 14 – MICHAEL THONET

Michaela Töröková (Garaiová)

„Lieta sa do vesmíru, nadzvuková rýchlosť je už celkom všednou záležitosťou, miliardy baktérií kapitulujú pred našimi sérami – ale stále je na svete veľa vecí, ktoré človek nedokáže. Tak napríklad sedieť v hojdačom kresle a nehojdať sa.“

(J. Suchý)

Meno Michaela Thoneta sa skloňuje a ohýba v mnohých krajinách tak, ako on ohýbal drevo. Jeho životné heslo „Ohnúť alebo zlomiť“ („Biegen oder brechen“) súvisí s jeho vynálezom. Možno ste nedávno v kaviarni sedeli práve na „thonetke“, možno máte doma hojdačie kreslo, či iný kus nábytku, ktorý nesie jeho meno. Príspevok má snahu priblížiť význam nábytkára a dizajnéra Michaela Thoneta, ako aj jeho zaujímavý život a vplyv na región česko-moravsko-slovenský.

Michael Thonet sa narodil 2. 7. 1796 v Bopparde neďaleko Koblenu. Zaujímavosťou bolo, že sa nestal garbiarom ako jeho otec. Ten ho totiž dal vyučiť za stolára, pretože predpokladal, že bohaté lesy v údolí Rýna sú dobrým základom práve pre stolárske remeslo.

Michael Thonet sa osamostatnil pomerne mladý. V roku 1830 vo svojej boppardskej dielni zamestnával vyše 20 tovarišov. Zhotovovanie nábytku patrilo v tej dobe k činnostiam, kde azda najdlhšie pretrvávala ručná výroba. Ohnuté časti nábytku sa prácne vyrezávali a opracovávali z masívneho dreva, kde bolo treba veľmi starostlivo vyberať štruktúru. Pri ich výrobe tak vznikalo priveľa odpadu. Thonet pri ohýbaní dreva postupoval nasledovne: zviazal prúžky dyhy, ktoré narezal v smere vlákien, potom ich uvaril v glejovej vode a takto spojené, ešte horúce, ich vložil do pripravených foriem, kde stuhli. Podarilo sa mu tak vyrábať kreslá, stoličky a gauče rýchlejšie, úspornejšie a lacnejšie ako svojim konkurentom. Postup, ktorý postupne zdokonaľoval, si neskôr dal aj patentovať. Čisté línie a plochy Thonetových výrobkov prežili všetky módné zemetrasenia. Geniálnosť spočívala v jednoduchosti a dokazuje to aj fakt, že mnohé jeho výrobky sa prakticky bez zmien vyrábajú dodnes.

Na jeseň 1842 sa už do Viedne presťahovala celá rodina Thonetovcov, kde začínali budovať všetko odznovu. Z tohto obdobia sú známe Thonetove stoličky s novým dizajnom, ale aj parkety z ohýbaných dielov.

Vlastnú firmu Thonet Söhne si Michael Thonet založil až v roku 1849, keď sa osamostatnil. Obrovský úspech zažil na 1. svetovej výstave v Londýne v roku 1851, kde bol jeho nábytok prvýkrát odmenený medzinárodnou cenou. Svoj podiel vo firme preniesol v roku 1853 na synov, a tak vznikla svetoznáma firma Gebrüder Thonet.

Michael Thonet ako cudzinec nemal vo Viedni ani štatút mešťana, ani remeselníckeho majstra a do roku 1855 ani továrenskú oprávnenie

k podnikaniu, ktoré by mu zaručilo možnosť ohýbať nábytok nezávisle od tesárskeho cechu a právnych patentových obmedzení. Viedenský stolári samozrejme na Thonetove hospodárske úspechy žiarlili. Obžalovali ho z narušenia živnosti, napadli jeho privilégium z roku 1852 a obvinili ho z nedostatku invencie. Dobrou vílou (ako v rozprávke) Thonetovho života bol kancelár Metternich, ktorý nad ním držal ochrannú ruku. Protekciu mal aj u vysokej viedenskej šľachty, ktorá patrila k jeho stálym zákazníkom. Tak získal Thonet a jeho synovia 17. 7. 1856 rakúske občianstvo, ktoré im udelilo Dolnorakúske miestodržiteľstvo. V novembri toho istého roku získal aj zemské oprávnenie na výrobu nábytku, parkiet a iného dreveného tovaru, „*na zhotovovanie stoličiek a stolových nôh z ohýbaného dreva, ktorých ohýbanie sa deje pôsobením vodných pár a vriacich tekutín*“, s platnosťou 13 rokov. Týmto privilégiom bol prvýkrát chránený nielen výrobný postup, ale aj jeho využitie vo výrobe nábytku.

V druhej polovici 19. storočia predstavovala aj Viedeň aj iné veľké mestá výborný trh pre prvé modely ohýbaného nábytku. Miesta pre spoločenské stretnutia, čítanie dennej tlače, rozhovory a trávenie voľného času sa zmenili z uzavretých salónnych spoločností na kaviarne, ktoré sa stali príťažlivými práve vďaka svojej otvorenosti všetkým. Vzhľadom na to bolo rozširovanie a rast podniku Thonetovcov už len otázkou času. Viedeň však na rozšírenie výroby neposkytovala potrebné podmienky. Pri výbere miesta na založenie novej továrne zohľadnil Michael Thonet dostupnosť lacnej pracovnej sily i prístup k surovinám. Voľba padla na Moravu, čo bola lokalita s dostupnou infraštruktúrou a s rozsiahlymi bukovými lesmi.

Prvú veľkú továreň založil Michael Thonet v Koryčanoch na Morave (1857). Už v prvom roku tam pracovalo 300 zamestnancov, ktorí dokázali vyrobiť 200 kusov stoličiek denne. Medzi najznámejší typ stoličiek patrí model č. 14, ktorý bol vyrobený v roku 1859 práve v Koryčanoch. Do roku 1930 bolo vyrobených 50 miliónov kusov stoličiek tohto typu, a koľko ich bolo vyrobených do súčasnosti, si netrúfame ani odhadnúť. „Štrnástka“ s operadlom z ohýbaného dreva sa stala symbolom masového spotrebného tovaru, predmetu s nadčasovým dizajnom, stoličkou, ktorá bola ekonomická, ergonomická, pevná a lacná (stála len tri rakúske zlaté). Namiesto čapovania bola spojená desiatimi skrútkami a dvomi matkami, čím vzrástla pevnosť a aj trvanlivosť konštrukčných spojov. A v demontovanom stave bola ľahko rozposielateľná do celého sveta.

Desať rokov pred smrťou Michaela Thoneta sa otvorila druhá, neskôr jeho najväčšia a najvýznamnejšia továreň v Bystřici pod Hostýnem (1861). Práve tu sa aj so svojou rodinou usadil. Najviac sa spája s menom jeho syna Augusta Thoneta, pokračovateľa v rodinnom podniku. V neďalekom vsetínskom zámku bývala tretia a štvrtá generácia Thonetovcov. Tretiu továreň otvoril vo Veľkých Uherciach na území dnešného Slovenska (1865), keď odkúpil veľkouherské panstvo od Štefana Keglovíča. (Karasová, 1996) Stavbu továrne riadil Michael Thonet osobne. Traduje sa, že bol zhovorčivý a väčšinu času trávil vo fabrike, kde sa pohyboval v pracovných šatách

majstra. Svojím prístupom k manuálnej práci vedel dobre pochopiť robotníka. Fabrika sa rozbehla v roku 1867 a zamestnanie poskytla 400 robotníkom. Zaujímavosťou je, že napr. modelu stoličky č. 14 sa do roku 1921 vyrobilo v Uherciach až 30 % z celkovej produkcie. Továreň zanikla v novembri v roku 1923. Produkciu poznačila prvá svetová vojna, pokles stavu robotníkov a strata odbytu a možnosti vývozu, zvýšenie cien a následné finančné ťažkosti Thonetovcov. Potomkovia thonetovskej rodiny sídlili v miestnom kaštieli až do roku 1945.

Rozmach obcí a ich okolia v oblastiach, kde stáli Thonetove továrne sa prejavoval nielen v podobe starostlivosti o pôdu a lesy, ale aj v starostlivosti o pracovníkov. S továrňami prišli do obcí mnohé novinky a pokrok. Zriadenie nábytkových tovární malo pochopiteľne vplyv na nárast ťažby dreva. Odlesnené plochy sa potom užívali ako pasienky a až postupom času sa začalo aj s ich zalesňovaním, no pôvodný porast už obnovený nebol.

Nové továrne a obchody budovala firma Gebrüder Thonet všade, kde to bolo možné. Rôzne majetky a prevádzky v čase smrti Michaela Thoneta (zomrel 3. 3. 1871 vo Viedni) zahŕňali: závod Koryčany s filiálkami Bučovice, Buchovice, Střílky; závod Bystřice pod Hostýnem s filiálkami Holešov, Kelč, Všechnovice, Komárné, Dřevohostovice, Police a Prusinkovice; závod Velké Uherce s filiálkami Oslany, Prievidza, Sकेकаны, Malé Uherce, Koločno, Bánovce, Zamboret, Chynorany, Žitná; závod Halenkov s filiálkami Vsetín, Hovězí, Liptál; závod Nowo-Radomsk v Poľsku; závod Frankenberg v Hessensku, Allendorf. K majetku firmy patrilo 15 parných píl (napr. v Dlhej nad Cirochou, či v Krajnej Polane) a 18 obchodných domov (prvé zahraničné pobočky boli otvorené v Londýne (1862), v Budapešti, v New Yorku (1873), ale aj v Chicagu, v Prahe, v Ríme, v Moskve a inde. Firma, ktorú založil a viedol Michael Thonet so svojimi synmi a ktorú prevzali ich potomkovia, mala v roku 1900 sedem tovární s približne 6 000 zamestnancami. Ponuka výrobkov predstavovala 300 rôznych typov. Patril medzi ne nábytok na sedenie, stoličky, hojďacie kreslá a ležadlá, lavice, stoly, stoličky na kvety, vešiaky, police, lustre, nábytok pre deti, záhradný nábytok, ale aj toaletné zrkadlá, vešiaky, tenisové rakety, lyže, sánky a pod.

Prvá svetová vojna ochromila nábytkársku výrobu vôbec. Po jej skončení bola i firma Gebrüder Thonet, ktorá mala väčšinu závodov na území novovznikajúcich stredoeurópskych štátov, nútená prispôbiť sa aktuálnym hospodárskym i politickým pomerom. To malo za následok, že hlavné sídlo firmy bol presťahované z Viedne do Brna a v roku 1921 bola založená akciová spoločnosť Thonet A. G. Neskôr sa táto spoločnosť spojila s firmou Mundus, ktorá už skôr pohltila významnú konkurenčnú firmu Thonet J. a J. Kohn, vznikol tak koncern Thonet-Mundus, spojené Československé továrny na nábytek z ohýbaného dreva, a. s. Po vojne bol Thonet ustanovený za národný podnik a po roku 1953 dostal názov Ton n. p., teda Továrny ohýbaného nábytku. Dnešná obchodná firma Thonet sídli vo Frankenbergu v Nemecku a svojho znovuzrodenia sa dočkala i Gebrüder Thonet vo Viedni.

V Českej republike je to bystřický Ton, ktorý je významným európskym centrom výroby kvalitného nábytku z ohýbaného dreva.

O živote Michaela Thoneta, o jeho firme, jeho diele a o výrobkoch sa aj dnes píše neustále. A to nielen z publicistického (reportáže, koláže, správy o udalostiach, vernisážach, výstavách a výročiach), ale i z odborného hľadiska (štúdie týkajúce sa princípu ohýbania dreva, rôzne drevárske a umelecko-historické, ale i nábytkárske odborné state, biografie, zborníky z konferencií, monografie, katalógy). Je zaujímavé, že bádatelia nachádzajú stále nové a nové vzťahy a súvislosti týkajúce sa najrôznejších oblastí života. Štúdie sa často venujú ochranným známkam, etiketám, značeniam výrobkov firmy Thonet a inšpiráciám pre novodobý nábytkový dizajn. Zaoberajú sa tiež postupmi, vzormi a porovnaniami týkajúcimi sa ohýbaného nábytku v dejinách.

ZPRÁVY O ČINNOSTI SDRUŽENÍ KNIHOVEN

ZPRÁVA O ČINNOSTI SDRUŽENÍ KNIHOVEN ZA ROK 2008

Jaromír Kubiček

V roce 2008 pokračovaly aktivity SDRUK ve značné míře v ustálených formách, když se postupně uskutečňovaly akce organizované Radou SDRUK i jednotlivými sekcemi. Jednání Rady se uskutečnila 19. 2. 2008 v Pardubicích, 12. 6. 2008 v Ústí nad Labem, 21.–22. 10. 2008 v Plzni a 2. 12. 2008 v Liberci; pro valnou hromadu využila rada pozvání ředitele Ústavu zemědělských a potravinářských informací a konala se u příležitosti oslav 80. výročí otevření Ústřední slovenské zemědělské knihovny v Praze 18. 3. 2008. Jednání sekcí proběhla: pro akvizici 10. 6. v Praze, pro knihovny s nabídkovou povinností 27. 11. v Praze, pro bibliografii 20.–21. 5. v Hradci Králové, pro historické fondy 6. 11. v Olomouci, pro regionální funkce 9. 4. a 5. 11. v Praze.

Rada SDRUK jednala o přípravě koncepčních materiálů a připravovala společné aktivity, jak je uvedeno v zápisech z jejího jednání, vystavovaných průběžně na <http://www.sdruk.cz>. Odborné akce byly předmětem jednání sekcí a jsou uvedeny v samostatných zprávách.

Z jednotlivých aktivit:

Konference, semináře

Knihovny současnosti 2008

16. konference Knihovny současnosti byla uspořádána ve dnech 11.–13. září 2007 a do programu byly zařazeny bloky, které reagovaly na aktuální odborné dění v naší profesi. Úvodní jednání pléna bylo věnováno v širším pojetí díky moderování Vlastimila Ježka programům a projektům zaměřeným na stavby knihoven (Hradec Králové, Ostrava, Plzeň), zpracování historických fondů (ENRICH, HISPRÁ, Manuscriptorium) i postupu v projektování (Karlovy Vary). Jednání ve třech sekcích – Informační technologie (připravili Tomáš Gec a Tomáš Řehák), Současné problémy akvizice (připravil Aleš Brožek) a „Knihovníků více práce...“ (připravily Radka Římanová a Štěpánka Žížková) – přinesla zajímavé příspěvky, účast na nich byla maximální. Pro třetí den jednání v plénu byla zvolena problematika čtenářství, která se rovněž setkala se zájmem účastníků konference, a to zejména v přístupu studentů k informacím v klasických dokumentech. V závěrečném hodnocení Zlata Houšková a Jarmila Štěrbová postihly zajímavosti konference v humorném podání.

Konferenci organizačně zajišťovaly MZK v Brně a SVK v Hradci Králové. Předáno bylo pět medailí Z. V. Tobolky (charakteristiky oceněných viz Čtenář, 2008, č. 11).

Akce *Kolokvium českých, moravských a slovenských bibliografií, konference starotiskařů, akviziční semináře* jsou uvedeny ve zprávách sekcí.

Slovník českých knihovníků

Většina krajských knihoven se zabývala zpracováním personálních hesel pro slovník, jeho stav byl posouzen na jednání rady SDRUK 2. 12. 2008. Uloženo v databázi <http://sdruk.sck.cz> přes 350 hesel. Kromě Olomouce (excerpci z tisku a regionální hesla v počtu 208 provedla M. Nádvoříková) nejvíce přispěly knihovny JVK České Budějovice, SVK Hradec Králové, řadu dalších navrhovaných hesel by bylo třeba v regionech dopracovat.

Knížní veletrhy

- ↳ *Svět knihy*, Praha 24.–27. duben 2008 – zajišťoval NIPOS Praha ve spolupráci s MZK.
- ↳ *Podzimní knižní veletrh*, Havlíčkův Brod 10.–11. října 2008 – zajišťovala KK Vysočiny

Knížní veletrhy se pořádaly za finanční spoluúčasti SDRUK a organizačního podílu místní krajské vědecké knihovny, členské knihovny mohly nabídnout knihy k prodeji do společného stánku SDRUK.

Zahraniční exkurze

Za historickými fondy a klášterními knihovnami v Rakousku

Velmi úspěšný zájezd pořádaný ve dnech 23.–25. 9. 2008, kterého se účastnilo 23 knihovníků z úseku historických fondů knihoven; v programu byly klášterní knihovny v Göttweigu, Klosterneuburgu a Melku.

Knihovny ve Španělsku

Studijní cesta Rady SDRUK ve dnech 5.–10. dubna 2008 do Madridu, které se účastnilo devět ředitelů, kteří ocenili odborný program a péči ze strany knihovnického svazu.

Publikační činnost

Knihovny současnosti 2008 je sborníkem 45 příspěvků od 52 autorů přednesených na konferenci. Rozsah 373 představuje soubor aktuální problematiky současného českého knihovnictví.

Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2007 (vyšlo 2008) je sborníkem olomoucké konference starotiskařů, který na 257 stranách přetiskl 26 příspěvků.

Sdružení knihoven České republiky rok 2008 je organizační ročenkou, která přetiskla na 127 stranách 17 referátů z kolokvia českých, moravských a slovenských bibliografií, konaného ve Strážnici, a jednatelemskou zprávu.

Účetní vypořádání za rok 2008

Počáteční zůstatek	518 863,62 Kč
Příjmy	926 435,93 Kč
za publikace	71 590,00 Kč
konference	580 910,00 Kč
zahraniční cesty	232 300,00 Kč
členské příspěvky	41 000,00 Kč
úroky	635,93 Kč
Výdaje	820 173,87 Kč
za publikace	23 810,00 Kč
konference	567 478,00 Kč
zahraniční cesty	212 598,00 Kč
bankovní poplatky	4 287,87 Kč
vedení účetnictví	12 000,00 Kč
Konečný zůstatek	625 125,68 Kč

SEKCE PRO BIBLIOGRAFIÍ

Jiřina Kádnerová

Sekce pro bibliografii pokračovala v roce 2008 ve své činnosti. Jejích 20 členů (novými členy jsou zástupci bibliografických pracovišť Historického ústavu Akademie věd ČR a Slezského muzea v Opavě) se setkali na tradičních dvou zasedáních – jarní v jedné z členských knihoven a podzimním kolokviu společně se slovenskými bibliografy.

Jarní – již 20. zasedání – se konalo ve dnech 20.–21. května 2008 ve Studijní a vědecké knihovně v Hradci Králové. Exkurze do dokončované novostavby knihovny byla velmi zajímavou částí bibliografického setkání.

Úvodem setkání zástupci zúčastněných knihoven představili svou bibliografickou a publikační činnost, buď v rámci bibliografických oddělení nebo celé knihovny především za poslední období. Pravidelným bodem bylo i představení a upozornění na bibliografické tituly vydané v ČR za období od minulého zasedání.

Příprava Slovníku českých knihovníků je řešena tvorbou databáze (<http://sck.sdruk.cz>), do které bylo uloženo asi 350 hesel. V bázi by měly být ukládány pouze záznamy profesionálních knihovnických osobností a neměly by chybět všechny osobnosti – nositelé některého druhu ocenění (medaile Zd. Václava Tobolky), což zatím zdaleka není splněno. Není pravděpodobné, že slovník bude v nejbližší době vydán v tištěné formě. Diskutovalo se o formuláři databáze, o přístupnosti formulářů a redakčních úpravách. Byla rozhodnuta o podstatně větší nutnosti propagace jak vlastní databáze. Přítomní byli vyzváni k vytvoření vlastního medailónku.

Samostatným bodem jednání byla obsahová příprava Kolokvia českých, moravských a slovenských bibliografů (Zvolen 5.–7. října 2008).

V podzimním Zvolenu se sešli – tentokrát již po 11. – čeští, moravští a slovenští bibliografové. Nosnými tématy kolokvia byla problematika Perspektivy bibliografie; Pohádkáři a vypravěči a Vliv osobností na česko-slovenské vztahy v historii regionů. Téma zajímavá a vděčná, jak ostatně prokázalo celé dvoudenní rokování. Nejvíce přednášejících si vybralo a zvolilo téma Pohádkáři, které pojali bibliografové z nejrůznějších úhlů.

Jako obvykle i tentokrát se účastníci sjeli do hostitelského města již v neděli a nedělní odpoledne bylo věnováno návštěvě podzimně zbarvené Banské Štiavnice a jejích muzeí. Pro mnohé to bylo odpoledne nevšedně zajímavé, pro mnohé objevné.

Vlastní jednání se uskutečnilo v Krajské knihovně Ludovíta Štúra ve Zvolení a otevírala je ředitelka knihovny Katarína Ďurovcová, primátor města Zvolena Miroslav Kusein a zástupkyně Banskobystrického samosprávného kraje Anna Ďureková.

Po uvítacích proslovech nastal doslova maratón příspěvků, kterých bylo – ostatně jako vždy – tolik, že se trvale pocítoval nedostatek času. Na diskusi – ostatně také jako vždy – zůstal pouze večerní čas.

Zahajující referát J. Kubíčka *Nové cesty bibliografie* rekapituloval česko-slovenské bibliografické vztahy od „památného“ semináře v Hradci nad Moravicí. Vzpomněl útlumu vydávání tištěných bibliografií knihovnami v ČR, kde zůstává jen několik výjimek. Upozornil na skutečnost, že postavení bibliografa není hodnoceno na úrovni vědecké práce a jako vědeckou disciplínu bibliografii pěstují jenom některé ústavy Akademie věd ČR.

I navazující referát M. Kovačky, vedoucího Národního bibliografického ústavu Slovenské národní knihnice v Martině, *Slovanský ústav, Jednota mládeže slovenskej a Pavol Dobšinský* měl shrnující charakter. Zavzpomínal na společné začátky Čechů a Slováků v roce 1918 s vděkem za prožitou generaci ve společném státě.

Další referáty byly převážně věnovány pohádkové problematice. V. Horčáková (Historický ústav AV ČR) se věnovala legendám a skutečným *Života a díla Boženy Němcové v novější literatuře* pohledem výzkumnů posledních let. L. Straková z Jihočeské vědecké knihovny v Č. Budějovicích zůstala věrna tradici a její příspěvek *Šumava v bájích a pověstech* byl vyslechnut s velkým zájmem. Pohádkám pohledem bibliografa se věnoval v příspěvku *Pohádky v bibliografii kladenských nakladatelství* J. Mika (Středočeská vědecká knihovna v Kladně), v němž shrnul kladenské nakladatelské aktivity od konce 19. století do poloviny století 20. Josef Lada, osobnost typicky středočeská svým původem i celoživotním dílem byl popsán v příspěvku J. Kádnerové (Středočeská vědecká knihovna v Kladně) s výmluvným názvem *Josef Lada ... malíř a pohádkář... pohádkář a malíř...* M. Nádvořníková přiblížila život a dílo autorky známé svými příběhy z moravských hradů a zámků *Pohádkářka Helena Lisická*. Závěrečný příspěvek patřil *Pohádkovým a zázračným motivům v kramářských písních* slovy I. Bydžovské (Knihovna Národního muzea v Praze).

V závěru pozdního odpoledne všichni účastníci navštívili expozici Národní galerie ve zvolenském zámku, nevšední večerní program připravila hostitelská knihovna.

Závěrečný den zahájila T. Klimková (Knihnice pre mládež mesta Košíc) Autorská rozprávka v pôvodnej slovenskej tvorbe pre deti a mládež od roku 2000 a na ni bezprostředně navazovaly Rozprávky Zlaty Solivajsovej alebo príbeh jednej knihy S. Šváčové (Krajská knihnica v Banské Bystrici). J. Amrichová z Vedeckej knihnice Jána Bocatia v Košicích seznámila s Projektem 1 000 dobrých knih = podpora čítania. Nebylo bez zajímavosti, že mezi 1 000 doporučenými knihami bylo 87 od českých a moravských autorů.

A na chvílku se posluchači obrazně vrátili do Čech, přesněji do Krkonoš a Podkrkonoší příspěvkem I. Novotné (Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové) *Marie Kubátová*. A na horách zůstali i s A. Hrazdilovou (Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě) s jejím příspěvkem *Jaromír Polášek, pracovník Muzea Beskyd ve Frýdku Místku*. Renesanční

osobnosti učence, lékaře a jednoho z 27 popravených českých pánů se věnoval příspěvek A. Kuciánové (Národní knihovna Martin) *Ján Jesenius. Úlohu Moravských františkánů v Žilině* a jejich významu pro tento region v minulosti mapoval příspěvek B. Sobolové z Krajské knihovny v Žilině. *Geniálny dizajnér a model č. 14 – Michael Thonet* byl název příspěvku M. Garainové z Malokarpatské knihovny v Pezinoku. *Priniesli nám poznatky a skúsenosti... prírodné a lekárske vedy v košickom regióne v 30-tých rokoch minulého storočia* – byl hold českým a moravským přírodovědciům a lékařům působících po vzniku Československé republiky v roce 1918 na východě Slovenska.

Závěrečné slovo a zhodnocení kolokvia patřilo jako vždy dvěma protagonistům – doc. Kubíčkoví a doc. Kovačkovi. Závěr byl poznamenán smutnou zprávou o úmrtí ředitelky Knihovny Národního muzea v Praze Marii Šírové a vzpomínkou na ni, protože patřila mezi pravidelné aktivní účastníky kolokvií.

Pozvání na 12. kolokvium do Olomouce na podzim 2009 přijali všichni.

SEKCE PRO HISTORICKÉ FONDY

Hana Študentová

Sekce SDRUK pro historické fondy zajišťovala v roce 2008 vydání sborníku příspěvků z 16. ročníku celostátní konference Problematika historických a vzácných knižních fondů, pořádané tradičně ve spolupráci s Vědeckou knihovnou v Olomouci (VKOL) ve dnech 13.–14. listopadu 2007. S ohledem na zahraniční kolegy a prezentace zahraničních sbírek byl původní název konference krácen o vymezení na Čechy, Moravu a Slezsko. Sborník sestavený pracovníkem VKOL, Rostislavem Krušínským, byl vydán v nákladu 200 výtisků a zahrnuje 25 referátů. Drobnou změnou prošla grafická výzdoba obálky sborníku s uplatněním dřevorezu Josta Ammana z díla Panoplia : Typographus – Der Buchdrucker. Účastníci konference automaticky obdrželi sborník v 1. pololetí t. r. Více než 100 výtisků si objednaly archivy, řada univerzit z České republiky i ze zahraničí, vědecké knihovny, muzea, pracoviště Akademie věd ČR a další instituce. VKOL zajistila vystavení na webových stránkách <http://www.sdruk.cz> a <http://www.vkol.cz>.

Sekce SDRUK pro historické fondy organizovala další ročník odborné konference Problematika historických a vzácných knižních fondů, který proběhl ve dnech 5.–6. listopadu 2008 v sále Mozarteum Arcidiecézního muzea Olomouc. Z původně přihlášených 28 příspěvků se uskutečnilo 26 vystoupení, zahrnujících širokou tematiku z oblastí rukopisů a prvotisků, map, knižní ilustrace a grafiky, kramářských tisků, kalendářů a kronik. Další okruh příspěvků informoval o knihovnách a sbírkách významných osobností, ale i o problematice digitalizace a uchování vzácných dokumentů. Otázkám zpracování historických fondů, kompatibility a interoperability formátu MARC – TEI a katalogizací starých tisků se ve svém referátu věnovala Jaroslava Kašparová. O pokračování projektu jmenných autorit zpracovávaném Filozofickým ústavem AV ČR ve spolupráci s digitalizačním pracovištěm AiP Beroun v rámci databáze autorů digitalizovaného Knihopisu informoval Václav Pumplra. Nechyběl příspěvek Národní knihovny ČR ohledně práce na dodatcích ke Knihopisu českých a slovenských tisků, navazující na vyhlášená témata z loňských jednání pracovní skupiny pro historické fondy SDRUK, který na konferenci prezentoval Jan Andrlle.

Konferenci se zúčastnilo 70 zástupců z více než 40 institucí. Potěšující byla početná účast kolegů ze Slovenska a zájem řady institucí o sborníky z předchozích ročníků konferencí k problematice historických a vzácných knižních fondů. Doprovodným programem byla návštěva výstavy originálu námořního atlasu z roku 1563 z fondu VKOL, kde originál atlasu Jaume Olivese doplnila věrná papírová i pergamenová kopie a velkoformátové reprodukce mapových listů tištěné na skle. Výstava realizovaná v Uměleckém centru FF UP v Olomouci se setkala s velkým zájmem, zejména o odborné zpracování popisu námořních map.

SEKCE PRO AKVIZICI

Aleš Brožek

Sekce pro akvizici SDRUK uspořádala každoročně pořádaný akviziční seminář a poradu knihoven s povinným výtiskem a nabídkovou povinností. Navíc v r. 2008 zajistila program jedné ze sekcí na konferenci Knihovny současnosti.

Akviziční seminář byl zorganizován již po osmnácté, a to v Městské knihovně v Praze 10. 6. 2008 za účasti 71 knihovníků a knihkupců. Za téma bylo zvoleno Akvizice deziderát a jejich získávání v antikvariátech, dary a právně ekonomická stránka darovaných knih. Vystoupili na něm Tomáš Maděra (Svaz antikvářů ČR), Anna Andrlová (SVK Plzeň), Klára Sušická (MěK Praha), Alena Petruželková (Památník národního písemnictví), Jiří Glonek (VK Olomouc), Jarmila Okrouhlíková (Uměleckoprůmyslové muzeum Praha), Monika Myslivečková (JVK Č. Budějovice), M. Vrbenská (MěK Semily), Lenka Hanáková (Symposion Praha). Zajímavá problematika dala jednání hodnotný obsah.

Sekce na knihovnické konferenci v Seči byla pojata jako Současné problémy akvizice. Úvodní vstup přednesla Anna Stöcklová (ÚISK FF UK), dále připravili referáty Anna Andrlová (SVK Plzeň), Blanka Sedláčková a Libuše Machačová (VK Olomouc), Jarmila Kučerová (KNM Praha), Klára Sušická (MěK Praha), Jana Lichtenbergová (SVK Ústí n. L.) a také Aleš Brožek, který jednání připravil a řídil. Zajímavé vystoupení bylo také od Katarzyny Kwiatkowske-Žákové z Biblioteki Narodowej z Polska o práci knihovníka-bohemisty, na které reagovala diskuse o nedostatku slovanské zahraniční literatury u nás.

Porada knihoven s nabídkovou povinností dle zákona 37/1995 Sb. a následujících se konala 27. 11. 2008 v Národní knihovně v Praze. Jednání se účastnilo 14 knihoven a šéfredaktor časopisu Knížní novinky. Kromě zprávy o jednání s vydavateli vysokoškolských publikací byla podnětná diskuse k nabídce uveřejňovat zprávy o nově vydávaných knihách v bázi České knihy Svazu knihkupců a nakladatelů na stránkách <http://www.sckn.cz/ceskeknihy>. Bibliografické údaje mohou zde ukládat sami vydavatelé a je to vhodné i pro knihovny vydávající publikace.

Podrobnější zprávy jsou uvedeny v zápisech uvedených na webových stránkách <http://www.sdruk.cz>.

SEKCE PRO REGIONÁLNÍ FUNKCE

Lea Prchalová

Rok 2008 zahájila sekce SDRUK nesmírně smutně, a to nečekaným úmrtím předsedy sekce Jaroslava Vyčichla, který dne 26. ledna podlehl zákeřné nemoci. Pod vedením J. Vyčichla, který byl prvním předsedou této sekce (ustavena 3. 9. 2002), byla dohodnuta pravidla činnosti a minimální frekvence porad. Po rušných začátcích při úspěšném zahájení programu Ministerstva kultury, kdy se emoce účastníků jitřily zejména nad algoritmem výpočtu dotací pro jednotlivé kraje či úvahami nad velikostí obcí, které ještě mají být knihovnickými službami dotovány a které již nikoliv, nastalo období klidu před bouří. Program fungoval a služby knihoven se ve všech krajích rozvíjely. Bouře v některých krajích nastala až po převodu státních účelových prostředků do krajských rozpočtů v roce 2005. Tehdy probíhala v sekci diskuse nad smyslem sjednocování činností, které budou čím dále tím více vycházet z různých finančních možností a jejichž kvantita i kvalita bude určována především rozhodnutím krajských zastupitelstev. Následující roky daly za pravdu představám (někdy i obavám) členů sekce z diverzifikace systému regionálních funkcí. Potvrdila se však také důležitost srovnávání praxe jednotlivých krajů a zejména srovnávání hodnot kvantifikovatelných ukazatelů regionálních funkcí, které soustavně a neúnavně zpracovával Knihovnický institut NK ČR. Závěrečné roční zprávy byly poskytovány krajským úřadům ve snaze napomoci finančním dotacím pro zajištění regionálních funkcí.

Dne 7. 4. 2008 jsem byla radou SDRUK zvolena za předsedkyni sekce (snad i díky několikaletému působení v metodickém oddělení). Při svých úvahách nad budoucností sekce jsem se v květnu obrátila na krajské knihovny s několika dotazy. Výsledky jsou shrnuty v následující tabulce:

		Ano	Nemám vyhraněný názor	Ne
1.	Je nutné, aby všechny knihovny měly své www stránky? (Lze realizovat jednoduše využitím již existujících šablon.)	9		3
2.	Měla by být www stránka knihovny podmínkou pro státní dotace (konkrétně VISK 3)?	8		4
3.	Měla by být www stránka obsluhované knihovny podmínkou pro podporu v rámci RF?	1		11
4.	Je nutné, aby všechny knihovny nabízely katalog fondu na www stránkách?	6		6

5.	Měla by být tato funkce (4.) podmínkou státní dotace – VISK 3?	4		8
6.	Měla by být tato funkce obsluhované knihovny (4.) podmínkou krajské dotace na RF?	1	1	10
7.	Je nutné zpřesnění parametrů standardů pro RF v následujících oblastech?			
	Poradenská, konzultační činnost	1		11
	Statistika knihovnických činností	1		11
	Vzdělávání knihovníků, pořádání seminářů a porad	1		11
	Tvorba, distribuce a oběh výměnných fondů	1		11
	Pomoc při revizi a aktualizaci KF	1		11
	Nákup, zpracování a distribuce KF pořizovaných z prostředků provozovatele obsluhované knihovny	1		11
Servis AKS	2		10	

Z odpovědí vyplynul očekávaný názor na webové stránky knihoven. Odpověď nepodmiňovat dotace na regionální funkce existencí www stránek knihovny ovlivnila patrně potřeba poskytovat výměnné soubory i knihovnam sezónním či s minimální otvírací dobou. Pokud se týká on-line katalogu knihoven (ve všech jeho podobách, tedy včetně souborného katalogu na serveru pověšené knihovny), pevně věřím, že se s přibývajícím počtem knihoven připojených k internetu názor posune ve prospěch samozřejmě součástí knihovnických služeb veřejnosti.

Nejvýznamnější odpověď krajských knihoven se týkala standardů pro regionální funkce. Různost podmínek k výkonu regionálních funkcí i různost dokumentů regulujících výkon regionálních funkcí v jednotlivých krajích nezakládají nutnost změny standardů pro RF. Bude jen nutno dohodnout drobné úpravy ve vykazování činností (což se v současnosti týká především servisu výpočetní techniky), aby bylo možno dále provádět celostátní srovnávání.

Sekce SDRUK pro regionální funkce se v roce 2008 sešla dvakrát, 9. 4. 2008 v Národní knihovně ČR a 5. 11. 2008 v Městské knihovně v Praze. Součástí programu druhého zasedání bylo též shrnutí výsledků činnosti pracovní skupiny vedené Mgr. Zemánkovou, která se zabývala změnami ve statistickém vykazování činnosti knihoven. Pracovní skupina navrhla novou strukturu dat na statistickém formuláři, která logičtěji odráží složení knihovnických fondů i vykazované služby, než tomu bylo doposud. Připravila též návrh definic sledovaných ukazatelů.

Příjemným tradičním úkolem sekce byla příprava celostátního semináře k regionálním funkcím, jehož termín je stanoven na 16.–17. 9. 2009

do Pardubic. Program bude sestaven v návaznosti na přípravu konference Knihovny současnosti 2009. V. Richter, ředitel Knihovnického institutu NK ČR, přispěl k programu samostatným blokem ke standardům VKIS a benchmarkingovému srovnávání knihoven. Vylepšená databáze s hodnotami standardů VKIS z jednotlivých krajů i celostátním průměrem, kterou sestavil NIPOS, je k dispozici, a tak lze posoudit vhodnost výčtu standardů i úvodního nastavení parametrů.

Zápisy z obou zasedání sekce jsou k dispozici na <http://www.sdruk.cz/zapisy.php#reg>.

SEKCE INFORMAČNÍ TECHNOLOGIE

Byla uzavřena nová, již třetí prováděcí smlouva mezi SDRUK, Microsoft a T-Systems Czech Republic s účinností od 1. 12. 2008 do 30. 6. 2011. Smlouva je určena pro všechny knihovny a je jedinou Multilicenční smlouvou Select pro knihovny v ČR, a tím je vhodnou cestou pro nákup legálních licencí SW Microsoft. Ceny za licence jsou akademické a jsou proti komerčním téměř o 80 % levnější.

Princip smlouvy MS Select je v tom, že knihovna nakupuje pouze licenci, tj. právo k užívání produktu. Pokud tedy požaduje instalační médium, musí si je objednat při objednávce licencí. Instalační CD je zdarma. Z jednoho instalačního CD je možné instalovat na všechna požadovaná PC, na která má zakoupenou SW licenci. Součástí smlouvy MS Select je bezplatné licenční poradenství, tzn. jak správně zalicencovat produkty MS, jak nainstalovat, jakou licenci vybrat z ceníku apod. K některým produktům je potřeba instalační klíč, který lze získat po obdržení instalačního média.

Pro prokázání legality SW je nutná pouze faktura, kterou je proto nutné uschovat. Na faktuře bude uvedeno, že licence byla zakoupena v rámci smlouvy MS Select.

Kontakty na pracovníky Licenčního centra: eva.manhalová@t-systems.cz; helena.samonilová@t-systems.cz; martina.stepankova@t-systems.cz.

Počty nakoupených licencí v roce 2008

	Item Name	Celkem
Aplikace	Excel 2003 Win32 Czech MVL	1
	FrontPage 2002 Win32 Czech MVL	11
	FrontPage 2003 Win32 Czech MVL	31
	InfoPath 2003 Win32 Czech MVL	1
	Office 2003 Win32 Czech MVL	454
	Office 2007 Czech MVL	39
	Office 2007 Sngl MVL	145
	Office Czech Lic/SA Pack MVL	1
	Office Enterprise 2007 Sngl MVL	25
	Office Pro 2003 Win32 Czech MVL	287
	Office Professional Plus 2007 All Lng MVL	3
	Office Professional Plus 2007 Czech MVL	41
	Office Professional Plus 2007 Sngl MVL	106
	Office SharePoint Designr 2007 Czech MVL	1
	Office XP Pro Win32 Czech MVL	36
	Office XP Pro/FrontPage Win32 Czech MVL	29
	Office XP Win32 Czech MVL	155
	OfficePro/FrontPage Win32 Czech Lic/SA Pack MVL	1

	OneNote 2003 Win32 English MVL	1
	Project 2002 Win32 Czech MVL w/1 ProjectSvr CAL	1
	Project 2003 Win32 Czech MVL	1
	Publisher 2007 Sngl MVL	1
	Virtual PC 2004 Win32 English MVL	2
	Visio Pro 2002 Win32 English MVL	1
	Visio Std 2003 Win32 Czech MVL	1
	Visual Studio Pro 2005 Sngl MVL	1
	VStudio .NET Pro 2003 Win32 English MVL	1
	VStudio.NET Ent Architect 2002 Win32 English MVL	1
	Word 2002 Win32 Czech MVL	1
	Word 2003 Win32 Czech MVL	3
	Word 2007 Sngl MVL	1
Celkem Aplikace		1 383
Servery	Exchange Standard CAL 2000 Czech MVL	10
	Exchange Standard CAL 2000 English MVL	10
	Exchange Standard CAL 2007 Sngl MVL User CAL	270
	Exchange Svr 2000 English MVL	2
	Exchange Svr 2007 Sngl MVL	2
	Expression Web 2 Sngl MVL	7
	ISA Server Std Ed 2000 English MVL 1 Proc	1
	ISA Server Std Ed 2004 English MVL 1 Proc	1
	ISA Server Std Ed 2006 Sngl MVL 1 Proc	2
	SQL CAL 2000 English MVL Device CAL	5
	SQL CAL 2005 Sngl MVL Device CAL	10
	SQL CAL 2008 Sngl MVL User CAL	20
	SQL Svr 2000 Standard Edtn English MVL	2
	SQL Svr 2000 Standard Edtn English MVL 1 Processor License	4
	SQL Svr Standard Edtn 2005 Win32 Sngl MVL	1
	SQL Svr Standard Edtn 2005 x64 Sngl MVL 1 Processor License	1
	SQL Svr Standard Edtn 2008 Sngl MVL	1
	Sys Ctr Essntls Clt ML 2007 Sngl MVL 20	20
	Sys Ctr Essntls Svr ML 2007 Sngl MVL 5	3
	Sys Ctr Essntls wSQL 2007 Sngl MVL 10 Svr 50 Clt	1
	Win Trmnl Svcs CAL 2008 Czech MVL User CAL	10
	Win Trmnl Svcs CAL 2008 Sngl MVL Device CAL	8
	Win Trmnl Svcs CAL 2008 Sngl MVL User CAL	18
	Windows CAL 2000 Czech MVL	143
	Windows Server CAL 2003 Czech MVL Device CAL	706

	Windows Server CAL 2003 Czech MVL User CAL	109
	Windows Server CAL 2003 Sngl MVL Device CAL	338
	Windows Server CAL 2003 Sngl MVL User CAL	5
	Windows Server CAL 2008 Czech MVL User CAL	5
	Windows Server CAL 2008 Sngl MVL Device CAL	89
	Windows Server CAL 2008 Sngl MVL User CAL	368
	Windows Server CAL Sngl Lic/SA Pack MVL Device CAL	40
	Windows Svr 2000 Czech MVL	4
	Windows Svr 2000 English MVL	1
	Windows Svr Ent 2003 R2 Czech MVL	1
	Windows Svr Ent 2003 R2 Sngl MVL	8
	Windows Svr Ent 2008 Czech MVL	1
	Windows Svr Std 2003 Czech MVL	41
	Windows Svr Std 2003 English MVL	3
	Windows Svr Std 2003 R2 Czech MVL	31
	Windows Svr Std 2003 R2 Sngl MVL	3
	Windows Svr Std 2008 Sngl MVL	25
	Windows Svr Std Sngl Lic/SA Pack MVL	1
	Windows Terminal Svr CAL 2003 WinNT Czech MVL Device CAL	120
	Windows Terminal Svr CAL 2003 WinNT Czech MVL User CAL	48
	Windows Terminal Svr CAL 2003 WinNT Sngl MVL Device CAL	248
	Windows Terminal Svr CAL 2003 WinNT Sngl MVL User CAL	5
Celkem Servery		2 752
Systémy	Windows Vista Business Czech UPG MVL	4
	Windows Vista Business Czech Upg/SA Pack MVL w/VisEnterprise	2
	Windows Vista Business Sngl UPG MVL	34
	Windows XP Professional Czech UPG MVL	474
Celkem Systémy		514
Celkový součet		4 649

Sdružení knihoven České republiky – Rok 2009
Odpovědný redaktor Jaromír Kubíček
Graficky upravila Michaela Shejbalová
Vydavatel Sdružení knihoven ČR
Vyšlo v Brně v roce 2009
ISBN 978-80-86249-50-6

<http://www.sdruk.cz>